DOĞU TÜRKİSTAN'DA ÇİN TOPLAMA KAMPLARI RAPORU

Bilinçli, Planlı ve Sistematik Soykırım Tesisleri

ŞUBAT 2022

ETHR
DOĞU TÜRKİSTAN İNSAN HAKLARI İZLEME DERNEĞİ
شەرقىي تۈركىستان ئىنسان ھەقلىرى كۆزىتىش جەمئىيىتى
EAST TURKISTAN HUMAN RIGHTS WATCH ASSOCIATION
مرصد تركستان الشرقية لحقوق الإنسان

Doğu Türkistan'da Çin Toplama Kampları Raporu:
Bilinçli, Planlı ve Sistematik Soykırım Tesisleri
Şubat 2022

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmaksızın, kısmen de olsa elektronik ve mekanik herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz ve iletilemez. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Referans için: ETHR, *Doğu Türkistan'da Çin Toplama Kampları Raporu: Bilinçli, Planlı ve Sistematik Soykırım Tesisleri,* ETHR, Şubat 2022.

Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği
Karagümrük Mah. Sarmaşık Sok. No:43 Fatih, İstanbul, Türkiye
www.ethrw.org | info@ethrw.org

İÇİNDEKİLER

1 Raporun Özeti
3 Kullanılan Metot
4 kısaltmalar
7 1. İdeolojik Arka Plan, Amaç ve Süreç
7 1.1. Çin Hâkimiyetinin Çinli Olmayan Toplumlara Genel Bakışı ve Uyguladığı Politikalar
9 1.2. Çin, Doğu Türkistan'da toplama kamplarını neden çözüm olarak gördü?
13 1.3 Çin'in nihai amacı nedir?
13 1.4 Toplama Kamplarının İnşa Süreci
23 2. Toplama Kampları için Hedef Kitle
23 2.1 Toplama Kampına Alınma Gerekçeleri
28 2.2 Toplama kampına kimler alınır?
37 3. Toplama Kamplarının Fiziki Yapısı
37 3.1 Toplama Kamplarının Fiziki Dış Yapısı
41 3.2 Toplama Kamplarının Fiziki İç Yapısı
45 4. Toplama Kamplarında Yaşam
45 4.1 İnsanlar kamplara nasıl götürülür?
46 4.2 Tıbbı Kontrol Adı Altında İnsanlık Dışı Muameleler
46 4.2.1 Toplama Kampına Alınırken
47 4.2.2 Toplama Kampının İçinde
47 4.3 Bilinmeyen İlaçları Kullanma Zorunluluğu
48 4.4 Toplama kampında ne öğretiliyor?
50 4.5 Toplama Kamplarında Tutsakların Kendi Aralarında Konuşmaları ve Birbirine Yardım Etmeleri Yasaktır!
50 4.6 Toplama Kamplarında İşkence
52 4.7 Toplama Kampında Gerçekleşen Ölümlerin Gizlenmesi
53 4.8 Zorla İmza
55 4.9 Toplama Kampından Bırakılanlara Yönelik Ağır Gözetim
55 4.10 Toplama Kamplarında Köle İşçilik
58 Uluslararası Tepkiler
60 Sonuç
62 SONNOTLAR

Raporun Özeti

Çin'in Doğu Türkistan'da kurduğu toplama kampları 2017'den itibaren faaliyetlerine sistematik bir şekilde devam etmektedir. Konu hakkında yürütülen araştırmalar ve sızdırılan birçok belge toplama kampı sisteminin Çin Devlet Başkanı Xi Jinping başta olmak üzere Li Keqiang gibi devletin zirvesindeki yetkililer tarafından 2014'ten beri detaylı olarak planla ndığını ortaya koymaktadır. 2013'te başlatılan "Dinî Aşırılığı Yok Etme Kampanyası" ve bunu takip eden "Terörizme Karşı Halk Savaşı" (Nisan 2014), Terörle Mücadele Yasası'nın onaylanması (1 Ocak 2016), Chen Quanguo'nun Doğu Türkistan'a ÇKP Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi Sekreteri olarak atanması (29 Ağustos 2016), "Aşırılıkla Mücadele Düzenlemeleri"nin yayımlanması (29 Mart 2017), Doğu Türkistanlıların evlerine partiye bağlılık derecelerini değerlendirmek amacıyla Çinli memurların gönderilmesi (Mart 2017) gibi adımların yanı sıra bütün bu süreçte Xi Jinping'in Doğu Türkistan hakkındaki konuşmaları ve talimatları 1 Nisan 2017'de başlayan geniş çaplı tutuklamaların önünü açmıştır. Tutuklamalar başladıktan sonra toplama kampları ilk belgelendiğinde ise Çin Hükûmeti böyle bir tesisin var olduğunu inkâr etmiştir. Çin'in Tibet ve Uygur politikaları uzmanı Alman araştırmacı Dr. Adrian Zenz'in konuyla alakalı gizli bilgiler içeren dokümanlar üzerinde detaylı incelemelerde bulunduğu Xinjiang Papers çalışmasında, Çin rejiminin toplama kampı sistemini yürürlüğe koymadan önce uluslararası tepkilere karşı iki farklı hazırlık yaptığını ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri bölgeyi dış dünyadan izole tutup halkı tehdit ederek var olan durumu gizlemek, diğeri ise uluslararası kamuoyu tarafından bilinse dahi tepkileri dikkate almadan toplama kampı sistemini devam ettirmektir. Her ne kadar Çin rejimi bugüne kadar tutumunu değiştirmeden sürdürmüş olsa da sızdırılan belgeler, araştırmalar, toplama kamplarından kurtulup yurt dışına çıkmayı başaranların ifadeleri ve uydu görüntüleri Çin'i zor duruma sokmaktadır.

Stratejinin bir parçası olarak toplama kampı sistemiyle beraber planlanmış köle işçilik de dikkat çeken bir uygulamadır. Aslına bakıldığında toplama kampı olarak karşımıza çıkan sistem; kompleks, geniş kapsamlı, ince ve detaylı tasarlanmış, soykırıma kadar giden, çeşitli metotlar kullanılarak Uygur halkını ve diğer Müslüman Türk halklarını güçlerinden tamamen mahrum bırakarak uzun vadede bölge halkını fiziki ve kültürel olarak yok etmeyi amaçlamaktadır. Çin'in Uygurlar başta olmak üzere bütün Doğu Türkistan halkını hedef almasının ardında bir taraftan Çin'in geleneksel olarak yabancılara güvenmeme ve onları asimile etme düşüncesi yatarken diğer taraftan Çin'in batısında bulunan toprakları büyük planı olan "Çin Rüyası"nı gerçekleştireceği sıçrama tahtası olarak görmesi yatmaktadır. Çin baskıcı, ırkçı ve asimilasyon politikalarına tepki olarak ortaya çıkan protesto ve benzeri eylemleri bilhassa 2001'den sonra terörist eylemler olarak görmüş ve acımasızca bastırmıştır. Bastırma yöntemleri Doğu Türkistan halkı arasında huzursuzluk yaratmıştır. Zira Çin rejimi demokratik hak taleplerinin doğuşunu kendisinin uyguladığı ayrımcı ve baskıcı politikalardan kaynaklandığını kabul etmek istememiş, aksine Uygurları Çin'in geleceği açısından problem olarak nitelendirmiştir. Nihai çözüm olarak ise toplama kampı sistemini uygulamaya koymuştur.

Bu düşüncelerin ve stratejinin ürünü olarak doğmuş toplama kampı sistemi insanları toplayıp sadece onların beyinlerini yıkamayı veya işkence etmeyi amaçlamakla kalmıyor aynı zamanda Müslüman Türklerin nüfusunu azaltmak için insanları kısırlaştırmak, ekonomik çıkar için köle işçi haline getirmek, insanlara korku vererek tamamen itaat ettirmek için yüksek teknolojiyle donatılan sistemlerle insanları gözetlemek ve asimilasyonu hızlandırmak için Çinlilerle evlenmeye zorlamak gibi bir toplumu kökten etkileyen politikalar beraber uygulanmaktadır.

Bu rapor özel olarak toplama kamplarını ele almaktadır. Raporda öncelikle, Çin rejiminin Doğu Türkistanlıları kökten yok etmek için bir

çözüm olarak gördüğü bu sistemi daha geniş ele almak için Çin'in tarihsel siyasi kültüründe Çinli olmayanlara karşı geleneksel bakışı, bu bakışın altında yatan düşünceleri ve bu düşüncelerin realitedeki yansıması olan tarihsel politik uygulamaları incelenmektedir. Raporun sonraki bölümlerinde Çin'in telaşla Doğu Türkistan'daki toplama kampı sistemini yürürlüğe koymasının ardındaki başlıca nedenlerinden olan İpek Yolu Projesi üzerinden doğan siyasi ve ekonomik çıkarları ve ABD'nin global stratejisini değiştirme hedefi anlatılmaktadır. Tüm bu çerçeve haricinde Dr. Adrian Zenz'in üzerinde çalıştığı "Xinjiang Papers" araştırması toplama kampı sisteminden birincil derecede sorumlu kişinin Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in olduğunu gösterterdiği gibi tüm icraatlar ve kanıtlar bu görüşü doğurlamaktadır.

Raporumuzun giriş bölümünden sonra toplama kamplarının inşa süreci ele alınmıştır. Toplama kampları ÇKP tarafından bir çözüm olarak kabul edildikten sonra hızlı bir şekilde inşa edilmeye başlanmıştır. Nisan 2017'ye kadar ise geniş çaplı tutuklamaların zemini hemen hemen hazırlanmış gözükmektedir. Hazırlıklar çerçevesinde tesisler inşa edilmiş, güvenlik personelleri benzeri görülmemiş şekilde artırılmış ve son teknolojiyle donatılan gözetim sistemleri getirilmiştir. ÇKP memurları Doğu Türkistanlıların evlerine kadar giderek insanları fişlemiştir. Toplama kampı tesisi olarak 2016-2017 yılları arasında özel olarak inşa edilen kamplar haricinde eskiden var olan hapishaneler, ÇKP okulları ve kamuya ait çeşitli binalar da kullanılmıştır. Ayrıca 2017 yılından bugüne toplama kamplarının sürekli büyüdüğü ve arttığı tespit edilmiştir.

Raporun ikinci bölümü toplama kampına alınan hedef kitleler ve onların hangi yöntemlerle alındığı hakkındadır. Bugüne kadar elde edilen somut veriler neticesinde kamplara her meslekten insanın alındığı görülmektedir. Dikkat çekici bir nokta ise toplumun önde gelenlerinin tutuklama sırasında ilk olarak hedef alınması ve tutuklananlar içinde yüksek oranı oluşturmasıdır. Toplama kamplarına alınanların oransal dağılımına bakıldığında Uygur Türkleri ilk sırada yer alırken onları Kazak Türkleri takip etmektedir. Yaş olarak ise en fazla 18-45 yaş aralığı tutuklanmıştır ki bu tutum Çinli yetkililerin 1980'li ve 1990'lı yıllarda doğanları güvenilmez bireyler olarak değerlendirdiği görüşünü ispatlamaktadır. Tutuklama gerekçelerinin hemen hemen hepsi hem Çin'in kendi ulusal mevzuatına hem de uluslararası insan hakları mevzuatına tamamen aykırıdır. Gece yarısı ev baskınları ile tutuklamak, sokakta yürürken tutuklamak, polis merkezine çağırarak tutuklamak, havaalanında tutuklamak ve köylere silahlı baskın yaparak tutuklamak kullanılan tutuklama yöntemleridir. Üstelik tutuklanma ve toplama kampına alınma sürecinde insanlara hiçbir yasal gerekçe sunulmamaktadır. Yasal dayanağı olmayan bu tutuklama süreçlerinde kişiler tutuklandıkları anda başlarına siyah çuval geçirilerek önce güvenlik merkezine sorguya götürülmekte ardından detaylı tıbbi kontrolden geçirildikten sonra toplama kamplarına sevk edilmektedir.

Kampların fiziki iç ve dış yapıları da bu sistemi anlamak açısından oldukça önemlidir. Fiziki dış yapıları çeşitlilik gösterse de fiziki iç yapıları genel olarak benzerlik göstermektedir. Dış görüntü olarak yüksek duvarlar, tel örgüler ve gözetim kuleleri toplama kamplarının en belirgin özellikleriyken bazı kampların dıştan bakıldığında eğitim merkeziymiş gibi tasarlandığı görülmektedir ki, bu tür kampların gazetecileri ve diplomatları gezdirmek amacıyla inşa edildiği bilinmektedir. İç yapısı ise dar ve hijyenik olmayan kalabalık koğuşlardan, kamerasız sorgu veya işkence odalarından ve derslik gibi değişik fonksiyonlara sahip bölümlerden oluşmaktadır. Ayrıca kadın tutsaklara tecavüz edilmesi için özel hazırlanmış bölmelerin olduğu kamp şahitleri tarafından ifade edilmektedir.

Raporun kamplardaki yaşam bölümü toplama kampı sisteminin asıl amacını ortaya koymaktadır. Toplama kampı mağdurlarının şahitliğine ve araştırma raporlarına bakıldığında her türlü işkence, beyin yıkama, rıza dışı tıbbi kontrol, bilinmeyen ilaçların zorla kullandırılması sıradanlaşan müdahale tarzlarıdır. Bunların yanı

sıra köle işçilik hem toplama kampında hem transfer edildikleri fabrikalarda devam etmektedir. Kamplardan az sayıda insan serbest bırakılırken, bazı insanlar kötü şartlardan dolayı ağır hastalandığı ve diğer özel nedenlerden dolayı birkaç günlüğüne bırakılarak tekrar kampa alınmıştır. İnsanlar bırakılmadan önce kampta yaşananları aile üyeleri dahil hiç kimseye söylemeyeceklerine, eğer söylerlerse Çin yasalarına göre çok ağır biçimde cezalandırılacaklarına dair bir belgeyi imzalamak mecburiyetindedirler. Bunun haricinde bırakılanlar güvenlik güçleri tarafından sürekli takip edilmektedir ve ÇKP yetkilileri tarafından düzenli olarak kontrol edilmektedir.

Çin'in toplama kampı sistemi dünya çapında büyük tepkilere neden olmaktadır. Ancak bölgeye heyet göndererek durumun incelenmesi ve bu konuda Çin'e baskı uygulanması konusunda dünya devletleri çıkar ilişkileri çerçevesinde üçe ayrılmıştır. Batı liderliğindeki demokratik devletler Çin'e toplama kamplarını kapatması ve bölgeye heyet gönderilmesini kabul etmesi konusunda baskı yaparken, Çin'in ekonomik etkisi altına girmiş olan nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkeler ve Afrika ülkeleri meseleyi Çin'in içişleri olarak görmekte ve Çin'e destek vermektedir. Hatta bazı Arap ülkelerinin yöneticileri bölgeyi "gezdikten" sonra bu sisteme övgüler yağdırmıştır. Nitekim bundan cesaret alan Çin, toplama kamplarını hâlâ genişletmekte ve kullanmaya devam etmektedir.

Son olarak, raporda kullandığımız istatistiki veriler okunurken dikkatli olunmasını rica ediyoruz. Özellikle Shahit.biz'den (Xinjiang Victims Database) alınan tabloların her biri farklı konular hakkında bilgi vermektedir ve farklı rakamlar baz alınmıştır. Bu nedenle her bir tabloda oranlar o tablonun baz aldığı rakamlar ve konular için geçerlidir.

Kullanılan Metot

Raporumuz tematik bir rapor olup, kaynak olarak Çin'den sızdırılan belgeler, bu belgeler hakkındaki araştırmalar, prestijli araştırma enstitüleri ve araştırmacılar tarafından yazılan raporlara öncelik verilmekle birlikte güvenilir haber sitelerinde yayınlanan haberler kullanılarak hazırlanmıştır. Toplama kamplarıyla ilgili verilerin alınması ve analiz edilmesi süresince Çin'in hükümet raporları da incelenmiştir. Kampların konumu, dış yapısı ve sanayi bölgeleriyle olan mesafesi gibi konularda hem *Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü*'nün (ASPI) hazırlamış olduğu harita hem de *'Açık Kaynak Araştırma Tekniği'* (OSINT) kullanılmıştır.

İstatistik rakamları işlenirken bu konuda detaylı araştırmayı yapan Shahit.biz'in (Xinjiang Victims Database- XJVD) verileri kullanılmıştır. Kampın fiziki iç yapıları ve kamptaki yaşamlar hakkında kamptan kurtulmayı başarıp yurtdışına çıkabilen kamp mağdurlarının tanıklıkları, kayıtlı video programları, Google Earth üzerinden uydu görüntüleri ve Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği'miz tarafından hazırlanan raporlar kullanılmıştır. Yeri geldiğinde bazı kamp şahitleriyle bilgilerin teyit edilmesi için mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kampların konumu ve sayıları hakkında ise ASPI'nin araştırma raporları esas alınmıştır.

kısaltmalar

Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü	**ASPI**
Çin Komünist Partisi	**ÇKP**
İpek Yolu Projesi	**İYP**
Amerika Birleşik Devletleri	**ABD**
Birleşmiş Milletler	**BM**
Xinjiang Üretim ve İnşaat Kolordusu	**XJÜİK**
Xinjiang Victims Database	**XJVD**
Uluslararası Ceza Mahkemesi	**UCM**
Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi	**XUÖB**

1. BÖLÜM

TARİHİ ARKA PLAN

1. İdeolojik Arka Plan, Amaç ve Süreç

1.1. Çin Hâkimiyetinin Çinli Olmayan Toplumlara Genel Bakışı ve Uyguladığı Politikalar

Tarih her zaman bir aynadır. Bir toplumun geçmişi, aynı toplumun bugünü ve geleceği hakkında bir şeyleri öngörmemize yardımcı olur. Hele ki Çin gibi yakın zamana kadar dünyadan kendini soyutlamış, kendine göre dizayn ettiği dünyasında kapalı olarak yaşamış ve binlerce senelik kültürünü kesintisiz sürdürmüş bir toplum söz konusu olunca tarih daha aydınlatıcı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin yönetimi 1,5 milyarlık ülke nüfusunun %92'sinin etnik olarak Han Çinlisi olduğunu belirtmekte ve günümüzdeki Çin haritasında yer alan bölgelerin tamamının kadim zamanlardan beri Çin toprakları içerisinde olduğunu iddia etmektedir. Fakat Çin'in Uygurlar başta olmak üzere Müslüman Türk halklarına yönelik gerçekleştirdiği, özellikle Tibet'te yapmış olduğu soykırım niteliğindeki politikalarını anlamamız için şu soruyu sorarak Çin tarihine bakarsak bazı hususları daha net anlayabiliriz: **"Çin nüfusu nasıl 1,5 milyar oldu ve Çin haritası bugünkü haline nasıl geldi? Çin, tarih boyunca Çinli olmayan halklara yönelik ne tür politikalar uyguladı ve sonuçları neler oldu?"**

Çin kültürü, Yangtze ve Sarı Nehir'in orta kesimlerindeki havzada inşa olmuştur. Ortaya çıktığı dönemden bu yana Çin kültürü hep Çinli olmayan halklarla, onların diliyle "Dört Barbarlar" ile, komşuluk ilişkisi içinde olmuştur. Bütün tarihî süreçte Çin toplumu kendi yaşam tarzından farklı olan insanlara "Barbar" demiştir. Üstelik dört tarafındaki farklı yabancı toplumlara dört çeşit barbar kelimesi kullanmıştır. Örneğin, kuzeyde bulunan halklar için "Yabani Köpek" anlamına gelen Beidi (北狄), doğuda bulunanlara "Doğulu Yabaniler" anlamına gelen Dongyi (东夷), güney halkları için "Güneyli Aptallar" anlamına gelen Nanman (南蛮) ve batı sınırında yaşayanlar için "Batılı Hayaletler" anlamına gelen Xirong (西戎) kelimelerini kullanmıştır. Aynı zamanda onları her bakımdan kültürsüz ve aşağılık toplumlar olarak görmüştür. Konfüçyüs düşüncesinin başında gelen kurucularından Mensiyüs'ün Çin toplumu ile yabancı toplumlar arasındaki ilişkiler hakkında "başsız kalan Çin toplumu, kralı olan yabani toplumlardan üstündür" (夷狄之有君，不如诸夏者亡也)[1], "Ben Çinlilerin yabani toplumları dönüştürdüğünü duydum, yabani toplumların Çinlileri dönüştürdüğünü duymadım" (吾闻用夏变夷者，未闻变于夷者也)[2] gibi söylem ve düşünceleri Çin toplumunun, özellikle Çin hâkimiyet anlayışının yabancılara bakışını yansıtmaktadır.

Çin siyasi kültüründe bu anlayışa dayanan çok köklü düşünce ekolleri mevcuttur. Bu köklü düşüncelerin en önemli ürünlerinden bir tanesi "Çin-Barbar Düzeni" (华夷 秩序) anlayışıdır. Bu anlayışa göre yabancı toplumlar Çin'de lider toplum olamaz ve onların Çinlileştirilmesi şarttır. Bunu da Konfüçyüs'ün "devlet ve toplum paramparça olsa bile yabancıların /yabanilerin Çin'i yönetmesine izin verilmez" (宁可国破家亡，也不让夷狄统一中国)[3] öğütünde görmek mümkündür. Bunun yanında, Çin toplumunda kendi kültürel çemberinin içinde olmayanlara güvenmeme düşüncesi baskındır ve bu düşünce Çinli düşünürlerin hep söylediği "benden olmayanın niyeti başkadır" (非我族类，其心必异)[4] ifadesiyle yerleşiktir. Şunu da belirtelim ki, burada halktan değil Çin'in siyasi kültürü ve geleneksel politik düşünce yapısından bahsedilmektedir. Raporun konusu bu düşüncelerin temellerine ilişkin olmadığı için detaya girilmeyecektir. İlgilenenler verilen kaynaklara başvurabilirler.

Bu fikirlerle inşa edilen Çin siyasi hâkimiyeti Çinli olmayan halkları aşağılık, kültürsüz, eğitilmesi gereken ve güvenilmez kişiler olarak görmüştür. Günümüzde Çin idari yönetimi sınırları içinde yaşayan Çinli olmayan halklara yönelik uygulanan politikalar ve sergilenen

davranışlar düşünüldüğünde bu tutum ile doğru orantılı politikalar geliştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çin hanedanlıkları ve sonra gelen modern hükümetler yabancı toplumlarla ya komşuluk ilişkisi içinde ya da aynı siyasi yönetim içinde yaşamıştır. Çin kendi kültürüne dayalı bir takım politik taktikler kullanarak yabancı halkları kendi içinde eritmeye çalışmıştır. Böylece eriyen kavimlerin toprakları Çin topraklarına eklenmiştir. Çin'in geleneksel egemenlik sınırları Tang Hanedanlığı (618 – 907) dönemi dışında Çin Seddinin dışına hiç çıkamamıştır. Tarihte etnik olarak Çinli olmayan bir halkın Çin'i işgali en son 1644'te kayıtlıdır. Göçebe halk Mançular 1644 yılında Çin'i işgal etmiş, ardından Pekin'i başkent yaparak 1720 yılında Tibet'i, 1759 yılında ise Doğu Türkistan'ı işgal etmiştir. 1865 yılında Doğu Türkistan Mançu idaresinden kurtularak bağımsızlığına kavuşmuş olsa da 1877 yılında tekrar Mançu hanedanlığının saldırısına uğrayarak bağımsızlığını kaybetmiştir. 1884 yılında ise Doğu Türkistan'a Xinjiang adı verilerek Çin'in bir eyaleti olarak ilan edilmiştir. Fakat günümüzde Mançuların tamamı asimile edildiği için Çin resmî tarih yazımında Mançu hanedanlığı Çin hanedanlığı olarak geçmektedir.

Etnik olarak Çinliler tarafından kurulan son hanedanlık olan Ming Hanedanlığı'nın (1368-1644) Çinli olmayan halklara yönelik izlediği politikaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Çinli imparator Çinli olmayan halkların, yani Hular'ın (Hular: Türkler ve başka Müslümanlar için kullanılan bir isimdir.) kendilerine ait kıyafetlerini ve soyadlarını kullanmasını yasaklamıştır. Bundan dolayı Çin yönetimi altında yaşamaya zorlanan Çinli olmayan halklar, Çince soyad kullanmak zorunda kalmışlardır[5];

2. Çinli olmayan halkların kendi aralarında evlenmelerini yasaklamıştır ve bu halkların bireyleri Çinlilerle evlenmeye zorlanmıştır[6];

3. Çinli olmayan halkların dili, yazısı ve dinî anlam taşıyan isimleri tamamen yasaklanmıştır[7].

1890'larda dönemin önde gelen Çinli düşünürü Liang Qichao, Çin-Mançu ilişkilerinin çözümü ve güçlü bir Çin devleti inşa ederek beyaz ırklara karşı gelebilmek için Mançu halkının asimile edilmesi gerektiğini, bunun sadece iki etnik grubun faydası için değil tüm sarı ırkların ortak kaderi için çok önemli olduğunu savunmuş ve ek olarak bunun tarihin kanunu olduğunu söylemiştir[8].

Bir de Çin demokrasi düşüncesinin mimarı, Çinlilerin "devlet atası" olarak bilinen ünlü lider Sun Yat-sen, 1912 yılından sonraki Çin siyasi sistemi için "Beş Uluslu Cumhuriyet" modeli denilen demokratik cumhuriyet sistemi önerisinde bulunmuştur. Adı geçen beş ulus, Han Çinlileri, Mançular, Müslümanlar (Uygur, Kazak gibi Türkler ve bugünkü Hui'ler), Tibetler ve Moğollardır. Fakat işin enteresan tarafı Sun Yat-sen'in düşüncesinin belkemiği olan *"Üç İlke"*nin ilki "Mançular ve Moğolları kovmak" olmasıdır[9]. Bu ilke "Beş Uluslu Cumhuriyet" fikrine aykırı olmakla beraber aynı zamanda Çinli bir düşünür olan Sun Yat-sen'in ırkçı düşüncelerden kurtulamadığını göstermektedir. Sun Yat-sen 1919-1921 yıllarında yaptığı konuşmalarda "Çin sınırları içinde yaşayan bütün halkları tek bir Çin ulusuna dönüştürmemiz lazım" demiştir[10]. 1921 yılına gelindiğinde ise "Mançu, Moğol, Müslüman ve Tibetlileri Han milletimize asimile etmek ve büyük bir milliyetçi ülke haline gelmek için milliyetçilik üzerinde hâlâ çok çalışmamız gerekiyor"[11] ifadelerini kullanmıştır. İlginç bir şekilde Sun Yat-sen vefat ettikten sonra O'nun yerine geçen Chiang Kaishek, Sun Yat-sen'nin demokrasi düşüncesinin özü olan *'Üç İlke'*yi, Konfüçyüsçüleştirmiştir[12]. Nitekim batı merkezli bir düşünce olan demokrasi bile Çinli siyasetçileri ötekilerini Çinlileştirme çabasından kurtaramamıştır.

ÇKP kurulduktan sonra milliyetlere yaklaşımının temel politik söylem kronolojisi şu şekilde

sıralanabilir:

- 1922-1937: Çin Komünist Partisi, Çin'deki diğer etnik grupların kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu kabul etmiştir[13].

- 1937-1945: Çinli olmayan milletlerin, Çin'den bağımsız bir devlet kurmalarına karşı çıkılmıştır[14].

- 1946-1949: Çinli olmayan kavimlere özerk bölge statüsü verilmesi söylemleri geliştirilmiştir[15].

- 1958: Çin Komünist Partisi, Çin'de yaşayan tüm milliyetlerin topyekûn asimile edilmesinin, gelişimin temeli olduğu fikrini savunmuştur[16] .

- 1991-2012: Çinli göçmenleri özerk bölgelere yerleştirme, Batı Bölgesi Açılımı (2001) ile kaynakları sömürme, Doğu Türkistanlı öğrencileri Çin'in iç bölgelerindeki liselere götürme (2000), Çift Dilde Eğitim (2004) politikasıyla Doğu Türkistanlıların ana dillerinin yasaklanması gibi asimilasyon politikaları uygulamaya konmuştur.

2012 yılında Xi Jinping'in iktidara gelmesiyle Uygurlar başta olmak üzere Türk Müslüman halklara uygulanan politikalar soykırım boyutuna ulaşmıştır. Nazi kampları tarzında kamplar kurma, toplu olarak tutuklama, kamplarda işkence ve tecavüz etme, kısırlaştırma, Çinlilerle zorla evlendirme, köle işçilik, ana dilin yasaklanması, dinin neredeyse yok edilmesi gibi politikalar hâlâ uygulanmaktadır.

1.2. Çin, Doğu Türkistan'da toplama kamplarını neden çözüm olarak gördü?

Yukarıda bahsedilen Çin'in tutum ve politikaları bugün Doğu Türkistan'da yaşanan soykırımın sebebini anlamamıza belli ölçüde yardımcı olmaktadır. Ne kadar başarılı olduğu tartışmaya açıksa da önemli olan Çin'in asimilasyon politikasına çoktan başlamış olduğudur. Doğu Türkistan'ı gerçek anlamda Çin toprağı yapmak için atılan adımlardan biri olan devlet destekli Çinli yerleşimci politikası hızlı bir şekilde yürütülmektedir. Çin Komünist Partisi sekreterleri köylere varıncaya kadar tayin edilerek yerel yetkililerin gücü büyük ölçüde zayıflatılmıştır. Doğu Türkistan'daki Uygurca ve Kazakça gibi yerel Türk dilleri de yavaş yavaş devlet kurumlarında kullanılmaz hale getirilmektedir. Her ne kadar özerk bölge olarak geçse de Doğu Türkistan'daki halklar Çin'in herhangi bir eyaletinde yaşayanlardan daha az özgürdür. Üstelik sözde özerk bölgenin içinde *"Xinjiang Üretim ve İnşaat Kolordusu"* adında Çin ordusundan bağımsız ancak doğrudan merkezi Çin hükümetine bağlı bir yapı mevcut olduğu halde Çin neden toplama kampları kurma ihtiyacını çözüm olarak gördü?

Başlıca nedenlerden biri Doğu Türkistan halkının sahip olduğu kültürel, dinsel, siyasal ve entelektüel köklü temelleriyle Çin'den çok farklı olmasıdır. Bu sebepten dolayı Mançu, Zhuang, Miao, Moğol ve başka birçok etnik grup gibi Çin kültürüne asimile olmamıştır. Daha önce dile getirildiği gibi Çin'in geleneksel politikaları her ne kadar çeşitli ve kapsamlı olarak uygulanmışsa da beklenen sonuç Doğu Türkistan'da elde edilememiştir. Uygurlar başta olmak üzere bölgedeki başka Türk halkları derin bir kültüre ve siyasi geçmişe sahiptir. Çin işgalinden önce Doğu Türkistan ve çevre bölgelerde kurulan devletlerden sıralamak gerekirse Hun Devleti (M.Ö. 220 – M.Ö. 45), Gök Türk Kağanlığı (552-744), Uygur Kağanlığı (748-840), Karahanlılar Devleti (840-1212), Ganzhou Uygur Kağanlığı (848-1036), Koçu Uygur Kağanlı-

ğı (866-1369), Yarkent Hanlığı (1514-1689), Hocalar Hâkimiyeti (1689-1865), Yakup Beg Kaşgarya Devleti (1865-1878), Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1933) ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949) sayılabilir. Bununla beraber bilindiği üzere Uygurlar, Türk halkları arasında medeni hayata girenlerin başında geldiği için[17] "medeniyet" ya da "civilization" kelimelerinin Türkçe karşılığı olarak Uygur isminden gelen[18] Uygarlık kelimesi kullanılmıştır.

Bakıldığında, Doğu Türkistanlılar köklü bir uygarlığa ve devlet geleneğine sahiptir. Tarih boyunca hep kendi hâkimiyeti içinde özgürce yaşamıştır. En son kurduğu Doğu Türkistan Cumhuriyeti 1949 yılında Sovyetlerin yardımıyla ÇKP ordusu tarafından işgal edilmiştir. Bu görkemli tarih Uygurlara çok özel ve güçlü bir aidiyet kazandırmıştır. Üstelik Çin Komünist rejimi her ne kadar kısıtlamalar getirse de Uygur aydınları verilen imkânlar çerçevesinde Uygur tarihî, kültürü ve sanatları hakkında durmaksızın eserler üretmiştir. 2011 yılındaki verilere göre Uygur Türkçesinde yayınlanan kitap sayısı yılda yaklaşık 2 bin parça olup Doğu Türkistan'da birinci, Çin genelinde ise ikinci sırada yer almıştır[19]. İnanç olarak da Doğu Türkistanlılar Türk İslam geleneğini asırlarca devam ettirmiş olması hasebiyle Çin Halk Cumhuriyeti içinde bulunan Han Çinlisi ve diğer etnik gruplardan apayrı bir özellik kazanmıştır. Bir başka önemli husus ise yoğun Çinli göçmen nüfusu Doğu Türkistan'a taşınmadan önce Çin kültürünün bölgede etkisi olmadığı için Çince'nin sosyal hayatta kullanımı yok denecek kadar az durumdaydı. 1990'lardan sonra devlet politikası olarak Çince'nin tüm alanlarda kullanılmasına ağırlık verilmesi ile Çince'nin kullanım alanı genişlemeye başlamıştır. Fakat okullarda Çince zorunlu dil haline getirilse bile Türkler sosyal yaşamında kendi ana dillerini yaygın bir şekilde kullanmaya devam etmekteydi. Çin kültüründen çok farklı olarak Doğu Türkistanlıların sahip olduğu güçlü tarihî hafıza, köklü kültür ve yaygın edebî dil Çin'in geçmişteki Çinli olmayan halklara uyguladığı politikalarının etkisini zayıflatmıştır.

Çin rejiminin radikal politikalar uygulamasının bir başka nedeni, Çin'in ve dünyanın en büyük projelerinden biri olarak görülen Kuşak Yol Projesidir. (İpek Yolu Projesi de denilmektedir)[20]. Üretimle ve ihracatla büyümekte olan Çin için ürünlerin dağıtımında projedeki rota çok önemlidir. Çin dünyanın hem en büyük ithalatçısı hem de en büyük ihracatçısı konumundadır. Hâl böyle olunca denizdeki ve karadaki ticaret yollarının güvenli olması ve kendi kontrolünde bulunması Çin için stratejik öneme sahiptir. Çinli ünlü general, strateji uzmanı Liu Yazhou'un söylediği gibi Çin'in doğu sınırları, özellikle kıyı bölgeleri, Çin'in küresel rekabetinin ve çıkar çatışmasının güçlü olduğu bölgedir. Tayvan ve Japonya ile olan toprak krizleri, Güney Çin Denizi'nde nerdeyse bütün komşularla sınır mücadelesi, ticari gemilerin Malakka boğazından geçme zorunluluğu, üstelik bütün bu bölgenin Çin'in en büyük rakibi olarak gördüğü ABD'nin etkisi altında olması, bununla kalmayıp Hint Okyanusu'na çıktığında bir başka büyük rakibi olan Hindistan'ın etkisi altındaki bölgelerden geçmek zorunda kalması, olası olumsuz bir durumda Çin ekonomisini baltalayabilir kaygısı Çin'de hakimdir[21].

Batı ülkeleri Çin ile ekonomik ilişkilerinden dolayı pasif durumdadır. Çin, Rusya ile anlaştığı taktirde kendisiyle yarışacak başka bir ülke yoktur. Rusya da ABD ile stratejik rekabet içinde olduğundan, doğal olarak Çin'e yakın bir pozisyon sergilemektedir. Çin'in batı sınırları üzerinden ürünlerinin taşınabileceği ticaret yolu oluşturulduğunda Çin'in ithalat ve ihracat faaliyetleri rakip ülkelerin egemenliği altındaki güzergahlardan geçmeyecek, böylece Çin ekonomisi güvence altında olacaktır. Üstelik mesafe olarak Avrasya, Orta Doğu, Avrupa hatta Afrika'ya yakın olması ve kara yolu üzerindeki tüm aktiviteleri demir yolu hattından yürüteceğinden dolayı ulaşım daha hızlı olacaktır ki bu Çin'e çok büyük ticari ve stratejik avantajlar sağlayacaktır. Konumuz Kuşak Yol projesi olmadığı için başka detaylara girilmeyecektir. Bu rapor için önemli olan kısım bu devasa ve Çin için hayati öneme sahip projesinin Doğu Tür-

kistan'ın üzerinden geçmesidir. Aslında bölgenin önemi sadece demir yollarının geçmesi değil aynı zamanda bu proje kapsamında Doğu Türkistan'ın bir ticaret merkezi olmasıdır[22].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana ekonomik kalkınması coğrafi açıdan değerlendirildiğinde geleneksel Çin topraklarına öncelik verildiği görülmektedir. Örneğin Mançurya bölgesi (bugünkü Liaoning, Jilin, Hei Longjiang eyaletleri) 1930'lardan sonra Japonya'nın işgali döneminde kendi amaçlarına yönelik yaptığı yatırımlar sonucunda Çin'in en gelişmiş ve en büyük ağır sanayi bölgesi haline gelmiştir[23]. Çin Komünist yönetimi 1949 sonrasında yani Çin'i tamamen ele geçirdikten sonra, bu bölgeye yatırım yapmamıştır. Aksine, 1978'den sonraki ekonomik reformlardan sonra Han Çinlilerinin yaşadığı bölgelere yatırımlar yapılarak kalkındırılmıştır. Çin'in eyalet düzeyinde özerk bölge statüsü verdiği beş bölgeye bakıldığında hepsinin az gelişmiş ya da kişi başı gelir seviyesi düşük bölgeler arasında yer aldığı görülmektedir. Oysa bu bölgeler yer altı ve yer üstü kaynaklar açısından zengin bölgelerdir. Çin'deki şehirler gelişmişlik düzeyine göre 5 farklı kategoriye ayrılmış olup, İç Moğolistan'ın başkenti Hohhut zengin kaynaklarına rağmen üçüncü kategoride yer almaktadır[24]. Doğu Türkistan'ın Urumçi hariç tüm şehirleri ise son kategori olan beşinci kategoride yer almaktadır[25]. Zengin insanların bulunduğu şehir ve bölgeler sıralamasında da beşinci kategoride bulunan bölgeler en alt sıralarda gelmektedir[26].

Bu rakamlar Çinli olmayan halkların yaşadığı bölgelerin Çin'in kalkınma stratejisinde geri plana atıldığını göstermektedir. Doğu Türkistan'ın durumu hakkında fikir vermesi açısından bölgedeki zenginler listesinin başında gelen on iki kişinin hepsinin Han Çinlisi olup Müslüman Türklerden kimsenin listede yer almadığı örnek olarak gösterilebilir[27]. Rakamlar Çin'in ekonomi politikasında da ırkçılığa dayalı ayrımcılığın söz konusu olduğunu gözler önüne sermektedir. Anlaşılıyor ki Doğu Türkistan, Kuşak Yol projesinin kapısı olmasına rağmen Çin'in ayrımcı ekonomik politikalarından dolayı bu projeden maddi olarak yararlanamayacaktır. Bu projeyle ilişkili olarak Çin'in bölge halkına uyguladığı radikal politikaların arkasında Çin'in geleneksel politikasında yer alan yabancılara güvenmeme kabulü yatmaktadır. Yani evvelki başlıklarda dile getirilen *"benden olmayanın niyeti başka"* anlayışıdır. Bu anlayıştan dolayı Çin rejimi Çinli olmayan halklara, onların eylem ve davranışlarına negatif yorumlar getirme eğilimindedir. Nitekim uluslararası çıkarlar denklemi çerçevesinde değerlendirildiğinde projenin kazanımları yanında Doğu Türkistan'da yürütülen aşırı baskıcı politikalara karşı ülkelerin Çin'e karşı ciddi bir tepki vermeyeceği hesaba katılmıştır. Dolayısıyla ulaşmak istediği asimilasyon hedefini uzun yıllara yaymak yerine projenin gölgesinde kısa vadede soykırım yaparak çözmek Çin yönetimine daha cazip gelmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti Kurtuluş Ordusu Lojistik Departmanı eski siyasî komiseri Zhou Kunren'in *"Xinjiang Bölücülüğü Hakkında Analiz: Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze Kadar Xinjiang'ın Yönetim Anlayışındaki Yanlış İdeolojiler"* adlı raporunda yanlış yorumlamalar, ön yargılar ve genellemeler yer almaktadır. Özellikle Doğu Türkistanlıların ilkel, yobaz ve şiddete meyilli insanlar olduğu gerçek dışı bir şekilde anlatılmıştır. Aynı raporda 1980'li yıllarda Çin'in devlet başkanlığı görevini yapmış olan Hu Yaobang'ın Uygurlara gerçek özerklik verilmesi gerektiği düşüncesi Çinlileri ikinci sınıfa indirgemek olarak yorumlanmıştır. Raporda yine 1949 yılında Doğu Türkistan'ı işgal eden ÇKP ordusunun komutanı Wangjin, Çin'in devlet güvenliğine hizmet eden kahraman olarak övülmüştür[28]. Aynı raporun üçüncü sayfasında *"yasalara göre hareket edildiği takdirde Uygur gençlerinin yarısından fazlasının hapse atılması gerekir."* ibaresi dikkat çekmektedir[29]. On yedi sayfalık raporda, Uygurların asimile edilmesi, Çinli göçmenlerin bölgeye yerleştirilmesi, Doğu Türkistan'daki yerli halkların birbirine düşürülmesi, uluslararası kamuoyundan gelen ya da gelebilecek olan insan hakları

eleştirilerine kulak verilmemesi, terörist olarak tespit edilenlerin hapis cezası vermeksizin direk öldürülmesi gerektiği gibi önerilerde bulunulmuştur. 19 Mart 1996 yılında ÇKP merkez komitesi tarafından *"mutlak gizli"* damgasıyla yayınlanan 7'nolu genelgede ise *"Xinjiang'ı yönetmek için ÇKP'ye sadık olan çok sayıda Han Çinlisi yetiştirmek ve onları Xinjiang'a göndermek gerektiği"* vurgulanmıştır[30]. Gizli dosyanın ilerleyen sayfalarında sınır bölgesini (Doğu Türkistan) güvence altına almak için Çin'in iç eyaletlerindeki cesur Han Çinlisi gençlerin Doğu Türkistan'daki siyasî, ekonomik ve askerî yapı olan Xinjiang Üretim ve İnşaat Kolordusuna getirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir[31].

Bunun gibi çok örnekler verilebilir. En basitinden, Doğu Türkistan'da Türkler ve Çinliler arasında çıkan sıradan bir kavga hemen terörizim suçlamasıyla yargılanırken Çin'in iç bölgesindeki bıçaklı saldırılar sokak kavgası olarak nitelendirilmektedir. Çinli olmayanlara güvenmemek, onların davranışlarını kötü yorumlamak, *'öteki'* toplumlar hakkında negatif düşüncelere sahip olmak Doğu Türkistan halkını güvenilmez, art niyetli hatta düşman olarak görmelerine neden olmuştur. Örneğin 2016 yılından sonra Çin'in iç eyaletlerinden çok sayıda Han Çinlisi polis Doğu Türkistan'a getirilmiş, "düşmanların" olduğu bölgeye vatan için savaşmaya gidiyor oldukları telkin edilmiş[32] ve düşmanlara hiçbir durumda acınmaması gerektiği emredilmiştir[33]. İYP'nin Çin için hayati öneme sahip olduğunun düşünülmesi ve Doğu Türkistan halkına karşı güvensizlik Çin rejiminin toplama kampları kurarak "meseleyi" çözme kararı almasına sebep olmuştur.

Çin'in toplama kamplarını çözüm olarak görmesinin bir başka nedeni de ABD'nin Afganistan'dan çekildikten sonra bölgede oluşacak güç boşluğunda en büyük rakibi olarak Çin'i görüp, Pasifik Okyanusu'na yönelme stratejisi geliştirmesinden duyduğu paniktir. Çin güçler dengesindeki değişimden duyduğu endişeyi toplama kamplarının kurulmasındaki nedenlerden biri olarak göstermek istemektedir de denebilir. Yani Doğu Türkistan'da toplama kampları kurulmasını Afganistan'dan gelecek herhangi bir güvenlik tehdidine karşı çözüm olarak sunarak toplama kampı projesinin haklılığını göstermek istemektedir. Çin Doğu Türkistan'daki Müslüman Türklere yıllardır uyguladığı baskıcı politikaların doğuracağı olası tepkilerin farkındadır ve bu baskıcı politikaları ortadan kaldırarak demokratik ve yasal uygulamalarla sorunu çözmek yerine ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin Doğu Türkistan'a yönelecek etkilerinden endişe etmektedir. Sızdırılan büyük hacimli gizli dosyada Xi Jinping geniş çaplı tutuklamalar başlamadan birkaç ay önce konuyla ilgili şunu söylemiştir:

"ABD, Afganistan'dan askerlerini çektikten sonra, Afganistan ile Pakistan arasındaki sınıra yerleşen terör örgütleri yakında Orta Asya'ya sızabilir. Doğu Türkistan terör örgütünün Suriye, Afganistan ve diğer yerlerde fiili muharebe eğitimi almış personeli, her an Xinjiang'da şiddet içeren terör eylemleri başlatabilir."[34]

Xinjiang Victims Database olarak bilinen ve toplama kampına alınan Türk Müslümanların durumu hakkında detaylı verileri toplayan çalışma, Çin rejiminin tutukladığı insanların çoğunun 18-45 yaş aralığındaki erkekler olduğunu göstermiştir. Çalışmada yer alan istatistiklere göre bugüne kadar durumu öğrenilebilen 21 bin 237 kamp kurbanının 16 bin 434 kişisi yani %77,38'i 18-55 yaş aralığındadır. Erkeklerin sayısının da 19 bin 629, yani tutuklananların %92'si olduğu tespit edilmiştir[35]. Rakamlara baktığımız zaman Çin'in genç erkek nüfusunu hedef aldığını görebiliyoruz. Nitekim Çin bu tutuklamaları Afganistan'da doğan güç boşluğundan duyduğu endişeye bağlayarak göstermeye çalışmaktadır. Ve böylece kendisinin olası tehditlere önlem aldığı algısını oluşturmaya çalışmaktadır. Tam aksine Çin Doğu Türkistan'da kalabalık ordusuyla yoğun güvenlik önlemleriyle herhangi bir direnişe anında cevap verebilmektedir. Afganistan'dan herhangi bir tehdit geldiği taktirde bile Çin'in bu korku senaryo-

sunu öne sürmesi sadece ileride yapacağı yasa dışı tutuklamalara zemin hazırlamaktan başka bir şey değildir. Tehdidi Afganistan topraklarında göstererek Doğu Türkistan'da topyekûn tutuklama yapmak göz boyamadan başka bir şey değildir. Doğu Türkistan'da ve Afganistan sınırları içerisinde doğrudan Çin'i tehdit edecek hiçbir oluşum bulunmamaktadır. Hele ki Taliban'ın Çin ile olan ilişkisi hiç de kötü değildir.

Son olarak, çözümün toplama kamplarında aranmasının baş aktörünün Xi Jinping olduğu dikkat çekmektedir. Sızdırılan gizli dosyaya göre Xi'den önceki liderler, örneğin Hu Jintao, Doğu Türkistan'daki 'mesele'nin nedenini ekonomik geri kalmışlıkta aramıştır. Fakat Xi konuya daha farklı ve radikal bir noktadan yaklaşarak altında yatan sebebi İslamî aşırılıkla açıklamış, en büyük tehlikenin bu olduğunu ve hiç şefkat göstermeden aşırılık gösteren ne kadar insan varsa hepsinin bertaraf edilmesi emrini vermiştir[36]. Üstelik Xi, 2014 yılında Doğu Türkistan'ı ziyarete gittiğinde yukarıdaki ifadeleri açıkça söylemiş ve eşi görülmemiş faşizan politikanın uygulanmasını garanti altına almak için 2016 yılında Tibet'te (şiddetin dozu Doğu Türkistan'da uygulanandan az olsa da) aynı toplama kamplarını ve yüksek teknolojili gözetim metotlarını kullanan Tibet Özerk Bölge ÇKP sekreteri Chen Quanguo'yu Doğu Türkistan'a ÇKP sekreteri olarak atamıştır[37]. Chen gelir gelmez yeni kamp projelerinin sayısını çoğaltmış, devam eden inşaatları hızlandırmış, kapasitelerini genişletmiş ve geniş çaplı tutuklamaları başlatmıştır[38].

1.3 Çin'in nihai amacı nedir?

ÇKP yönetiminin tüm bunları yaparak ulaşmak istediği amaçlar kısa vadede İYP'nin güvenliğini garantiye almak, uzun vadede ise bölgedeki Uygur ve Kazaklar başta olmak üzere Müslüman Türk varlığını yok etmek, etnik ve kültürel olarak bölgeyi Çin'in iç eyaletleriyle aynı duruma getirmektir. Ancak burada tekrar altı çizilmesi gereken husus, Doğu Türkistan'da Çin'in büyük projelerini baltalayabilecek yapının bu zamana kadar olmadığı ve hali hazırda da bulunmadığıdır. Bölge halkının yaşam tarzı ve geleneksel olarak ötekilere karşı kucaklayıcı tutumu Çin'in düşündüğü ya da göstermeye çalıştığı gibi aşırılıklara müsaade etmez ve bu zamana kadar da etmemiştir. Doğu Türkistan'da tarih boyunca dinî aşırılıktan kaynaklı çatışma hiç yaşanmamıştır. Dinî aşırılık kavramı, Çin'in bölge halkını asimile etmek ve (şimdiki) toprak bütünlüğünü korumak için ürettiği bir bahanedir[39]. Yaşanmış bazı toplumsal olaylar ise Çin'in ırkçı politikalarına karşı gösterilmiş insani tepkilerdir. Örneğin 5 Temmuz 2009 günü Urumçi'de halk ellerinde Çin bayraklarıyla[40], 26 Haziran günü Guangdong eyaletinde bulunan oyuncak fabrikasına zorla çalıştırmak için götürülen Uygur gençlerin gece yarısı ırkçı Çinliler tarafından odaları basılarak sokaklara sürüklendikten sonra yine kalabalık Çinliler tarafından sopa ve taşlarla dövülerek öldürülmelerine[41] rağmen polisin müdahale etmemesi (o gün Çinliler tarafından çekilen video için bakınız[42]); aradan bir hafta geçtiği halde Çin resmî makamlarınca katliamla ya da suçluların yargılanmasıyla ilgili hiçbir açıklamanın yapılmamasına tepki göstermek amacıyla meydanlarda ve sokaklarda toplanmıştır[43]. Ancak Çin Devleti açıklama yapmak yerine halka ateş edince[44] olaylar kaosa dönüşmüş ve o gece başlattığı operasyonla Çin, büyük bir katliama imza atmıştır. Yani, Doğu Türkistan'da dinî radikallik ve terörün olduğu düşüncesi tamamen Çin'in, Çinli olmayanlara karşı şüpheci yaklaşımı, negatif düşüncesi ve özel olayları genelleyerek olumsuz ve taraflı yorumlamasının ürünüdür. Üstelik bölgedeki devlet terörü de ayrı bir çalışma konusudur.

1.4 Toplama Kamplarının İnşa Süreci

Çin rejimi geleneksel Çinlileştirme politikasını gerçekleştirmek için mevcut uluslararası konjonktürü değerlendirerek toplama kampları

kurma yoluna gitmiştir ki belgeler bu projenin Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'e ait olduğunu göstermektedir[45]. Aslında Çin'in toplama kampı sistemi, Doğu Türkistan'daki kadar olmasa da daha önce Tibet'te kurulmuş[46] ve Tibet'teki kamp sistemi dünya kamuoyunda çok duyulmamıştır. Bundan dolayı Çin rejiminin Doğu Türkistan'da kurduğu kampları ve geniş çaplı tutuklamaları dış dünyadan yine gizli tutabileceğine inanmış olduğu ihtimali çok yüksektir. Çin rejimi ancak uydudan çekilen kamp fotoğrafları başka belgelerle desteklenerek inkâr edilemez duruma geldikten sonra toplama kamplarını itiraf etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu tesislerin aşırılığı yok etmenin yanı sıra dil ve meslek edindirme merkezleri olduğunu ve kampta bulunan insanların kendi rızasıyla geldiğini iddia etmektedir[47].

Kamp inşa sürecine daha geniş çaplı bakmak gerekirse, Çin hükûmeti 2012 yılında başlattığı radikalliği yok etme kampanyası çerçevesinde din görevlilerini toplayıp belirli süreler boyunca onları beyin yıkamaya tabi tutmuştur. Bu süreçte din görevlilerinin radikal olup olmadığına hangi kriterlere göre karar verileceği net belirlenmemiş ve Çin kendi gözetimi altında bulunan dinî okullardan mezun olan insanları da dahil ettiği bir takım din görevlilerini *"Yabani İmam"* olarak adlandırdığı özel bir kategoriye sokarak eğitim merkezlerinde tutmuştur[48]. Bu merkezler sonradan toplama kamplarından çok farklı olup beyin yıkama, Çince öğretme ve gözetime tabi tutma gibi işlemlerin merkezi olmuştur. Propagandasını genişletmek ve sıkılaştırmak amacıyla ÇKP yetkilileri *'dinsel aşırı düşünceye'* karşı mücadele edileceğini ve dinin *'toplumsal düzeni etkilememesi'* veya *'ulusal çıkarlara zarar vermemesi'* için 23 maddelik *"Yasa Dışı Dinî Faaliyetleri Engelleme Genelgesi"*ni duyurmuştur[49]. Genelgenin çizdiği muğlak ve geniş çerçevenin anlaşılır olabilmesi için 23 maddelik yasadışı faaliyetlerin sırasıyla 10. ve 11. maddelerinde yer alan *"içki ve sigara içen kişilerin aniden içkiyi bırakmaları ve diğer içki veya sigara içen akraba ve arkadaşlarıyla iletişim içinde olmamaları", "devlet tarafından tutuklanan suçluların akrabalarına yardımda bulunmaları"* ifadeleri örnek gösterilebilir. Ardından, 25 Nisan 2014'te Çin Devlet Başkanı Xi Jinping Doğu Türkistan'da "Terörizme Karşı Halk Savaşı" başlatmıştır. Xi Jinping, halkı 'bronz ve demirden bir duvar' inşa etmeye davet ederken herkesin 'teröristleri öldürün' diye bağırdığı adeta "sokak farelerini ezercesine başlarının ezildiği" bir ortamın oluşturulması çağrısında bulunmuştur[50].

1 Ocak 2016'da Çin yönetimi Yeni Terörle Mücadele Yasası'nı onayladı. Yürürlüğe giren yasada özellikle "terörizm" ve "aşırılık" geniş ve belirsiz biçimde tanımlanmıştır. BM Özel Raportörleri grubuna göre bu yasa "barışçıl, sivil, dinî faaliyet ve davranışların suç kapsamına dahil edilmesine ve Uygur, Kazak ve başka Müslüman Türk halkların profillerinin suçlu olarak çıkarılmasına" yol açmıştır[51]. Yasayla aynı yıl içinde 29 Ağustos 2016 tarihinde Tibet'te kamp sistemleriyle beraber yüksek teknolojiyle donatılan polis devletini güçlendiren Chen Quanguo, Doğu Türkistan'a parti sekreteri olarak atandı. Chen Quanguo, her şeyden önce sosyal istikrarı ve kalkınmayı koruma çalışmalarında 'sıkı yumruk' olma çağrısında bulundu[52]. 1 Aralık 2016'da bölgedeki ÇKP yetkilileri, insanları daha yakın gözetime tabi tutarak olası şüphelileri belirleyebilmek için büyük veri analizi yapabilen otomatik tahmine dayalı dedektif uygulaması *"Entegre Ortak Operasyonlar Platformu"*nu kullanıma soktu[53]. 29 Mart 2017'de *"Aşırılıkla Mücadele Düzenlemeleri"* yayımlandı. Bu düzenlemeler çerçevesinde 'aşırılıkla mücadele' düzenlemeleri, 'sosyal istikrar' ve 'kalıcı barış' adıyla Doğu Türkistan'da bir dizi davranış ve düşünce 'anormal' kategorisine konmuş ve suç sayılarak 'eğitimsel dönüşüme' tabi tutulması yasallaştırıldı[54]. Mart ve Nisan aylarında, binlerce Uygur, Kazak ve diğer Müslüman halkların *"Yeniden Eğitim"* kamplarına yargısız bir şekilde gözaltına alınacağını duyurmak için Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi yetkilileri Adalet Bakanlığı tarafından Doğu Türkistan'ın güneyini gezmeye gönderildi[55]. ASPI'nin araştırmalarında da 1 Mayıs 2017'den başlaya-

rak geniş çaplı keyfi tutuklamaların ve Nazi tarzı toplama kamplarına kapatmaların başladığı ifade edilmiştir[56].

Toplama kampları ise 2014 yılında inşa edilmeye başlandı. Erişilen kaynaklara göre o sene Kaşgar ili Konaşeher ilçesinde 'aşırılıktan arındırma' kampanyasının parçası olarak üç kademeli *"Eğitimle Dönüştürme Üssü"* (教育转化基地) adında bir kamp kuruldu. Çok sayıda Uygur Türkü'nün tutulduğu bir toplama kampı tesisinin gerçek kapasitesini belirten ilk medya raporu 2015 yılında yayınlanmıştır. Hotan şehrinde bulunan kampın yönetimi, düşünceleri dinî aşırılıktan 'derinden etkilenen' 3 bin kadar insanın eğitilmekte olduğunu ilan etmiştir[57].

ASPI, Doğu Türkistan'daki yeniden eğitim kampları ağını daha detaylı araştırmak için 28 bölgede yer alan yaklaşık 180 kamp tesisini baz alarak bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre:

1. 2016 yılının başından bu yana, raporda tanımlanan 28 kampın büyüklüğünde %465'lik bir büyüme tespit edilmiştir[58].

2. Eylül 2018 itibariyle, sadece analiz edilen 28 kampın toplam büyüklüğü 2.700.000 m²'ye ulaşmıştır. Kampların en yoğun inşa edildiği ayların Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları olduğu öğrenilmiştir. Sadece bu 3 ayda 700 bin m²'lik taban alan eklenmiştir.

3. Toplama kamplarının alanı hem 2017 hem de 2018'in üçüncü çeyreğinde özellikle yaz aylarında oldukça hızlı bir şekilde artmıştır.

4. Bazı münferit tesisler, eski kamu binalarının dönüştürülmesiyle oluşmuş ve boyut olarak katlanarak büyümüştür. Örneğin, New York Times'ın Eylül 2018'de bildirdiği Hotan'daki bir tesis 2016 başında 7 bin m²'den Eylül 2018'e kadar 172 bin 850 m²'ye genişlemiştir[59]. Yani, yaklaşık 18 aylık bir süreçte tesisin alanı 246 kat büyümüştür.

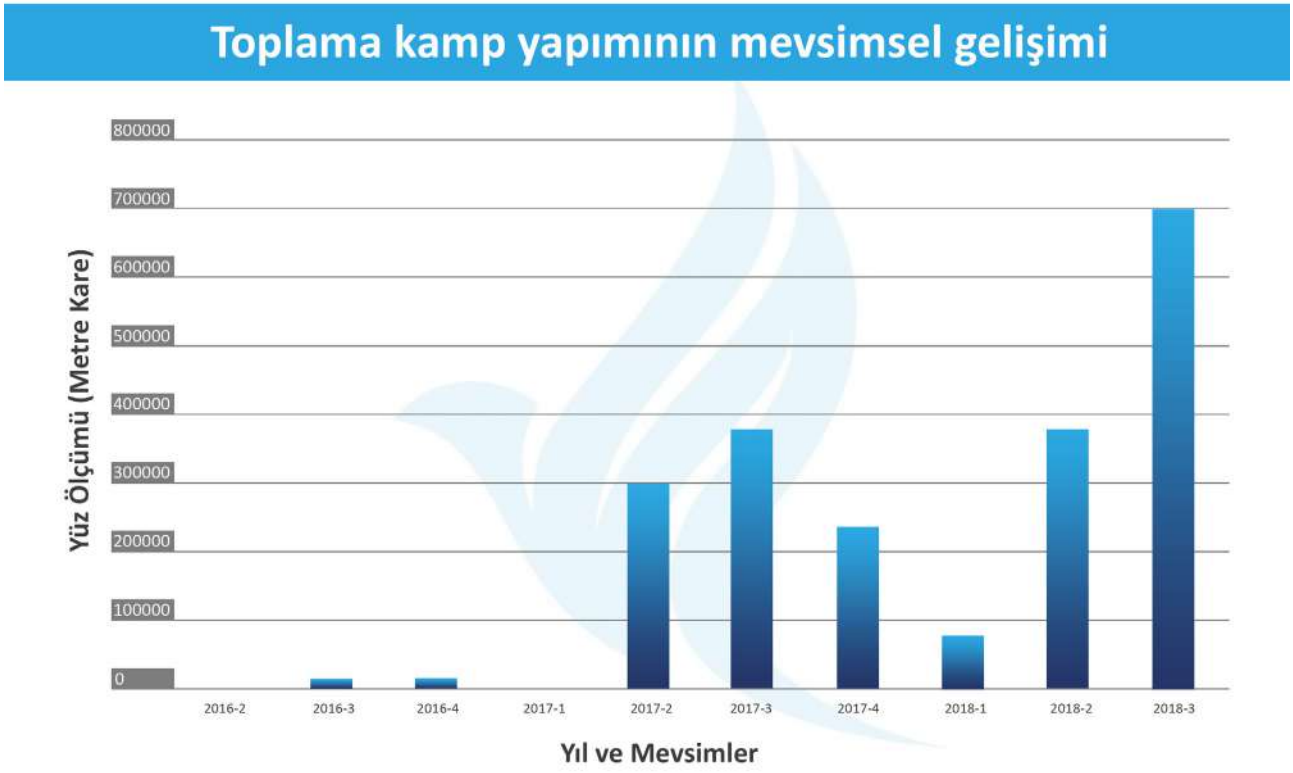

Grafik 1: Çin'in yaptığı toplama kamplarının yüz ölçümünün yıllar içinde değişimi / ASPI

ÇKP tarafından toplama kampı sisteminin ideal uygulayıcısı olarak görülen Tibet parti sekreteri Chen Quanguo Ağustos 2016'da Doğu Türkistan'a geldikten sonra kampların sayısında ciddi artış olmakla birlikte toplama kamplarının kapasitesi de büyümüştür. 17 Nisan 2017 tarihinde Kaşgar ilinin Peyzavat ilçesinde maliyeti 103 milyon RMB olan 55 bin m^2 büyüklüğünde devasa bir kamp inşa edilmiştir[60]. 2017 yılında gerçekleşen geniş çaplı tutuklamalarla beraber toplama kamplarının sayısının arttığını gösteren önemli emare ise Doğu Türkistan'da çimento üretiminin hızla artmasıdır. Örneğin, 2015 senesi Nisan ayında Doğu Türkistan'da çimento üretimi bir önceki aya göre %23,16 azalarak 3 milyon 823 bin 400 tona düşmüşken[61], 2017 senesi Eylül ayında bir ay içinde üretilen çimento 5 milyon 677 bin 700 tona ulaşmıştır[62]. 2017 senesi 1 Mayıs'tan itibaren Çin genelinde sadece Doğu Türkistan'da 32,5 R değerindeki düşük dayanıklı çimento üretimini yasaklayarak 32,5 R değerindeki yüksek dayanıklı beton hammaddeli çimento üretimine geçilmesi zorunlu kılınmıştır[63]. Beton kalitesinde yapılan değişiklik yapılan tesislerin Çin'in söylediği gibi mesleki eğitim merkezleri olmadığını aksine olağanüstü sıkı korunan toplama kampları olduğunu göstermektedir.

Kapsamlı araştırma yapan araştırmacıların ve bağımsız kurumların raporlarına göre konumları kesin olarak tespit edilen toplama kamplarının sayısı 400 ile 500 arasında değişmektedir. Bu konuda ilk araştırmayı yapan Alison Killing'in tespit ettiği kamp sayısı 500, Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü'nün (ASPI) araştırmaları sonucu ortaya çıkardığı 400, Doğu Türkistan Ulusal Uyanış Hareketinin tespit ettiği ise 400'dür[64]. Ancak Çin'in daha önce Tibet sonra Doğu Türkistan'da yürürlüğe soktuğu toplama kampı sistemleri hakkında sızdırılan belgelere dayanarak en detaylı ve uzun araştırmayı yapan Alman asıllı akademisyen Adrian Zenz araştırmasında toplam 1200 kadar kamp tesisinin olabileceğini öne sürmüştür[65]. 2021 yılında Newlines Enstitüsü tarafından yayınlanan Uygur Genocide raporunda ise hapishane dışındaki toplama kamplarının sayısının 1300-1400 civarında olduğu ortaya konulmuştur[66].

Shahit.biz (Xinjiang Victims Database) kuruluşu araştırma yaparak 81 adet toplama kampını ayrıntılarıyla ortaya koymuştur ve bu toplama kampları Başkent Urumçi'de 14 adet, İli'de 12 adet, Karamay'da 10 adet, Kaşgar'da 13 adet, Hotan'da 7 adet, Aksu'da 4 adet olarak bulunmaktadır[67]. Bunların bazıları daha önce hapishaneyken bazılarının okul olduğu bir kısmının ise Çinli şirketlere ait tesisler olduğu anlaşılmıştır[68]. Toplama kampları eski hapishaneler, kamuya ait çeşitli binalar, önceden planlanmış köle işçilik tesisleri ve toplama kampları için özel olarak inşa edilen tesislerden oluşmaktadır. Bu 81 adet toplama kampının inşa sürecine baktığımızda Hotan'daki toplama kampları 2012 yılından itibaren büyük arazilere inşa edilmeye başlamış 2018 yılına kadar sürekli olarak büyümüştür[69]. Dikkat edilmesi gereken bir başka husus da Hotan gibi Uygurların yoğun olarak yaşadığı bölgelere inşa edilen toplama kampları hacim olarak çok büyük ve maliyetlidir. Nitekim Hotan'ın Guma ilçesinde 22 Ağustos 2017'de yapımının tamamlandığı tespit edilen bir toplama kampına 336 milyon RMB harcanmış olup kamp güvenlik izleme sistemi, yüksek irtifa gözlem sistemi, büyük veri merkezi, ağ ve güvenlik sistemi, video güvenlik platformu gibi son teknolojilerle donatılmıştır[70]. Dikkat çekici bir başka husus ise detaylı incelemeler sonucunda keşfedilen 81 adet toplama kampının 10 tanesinin Üretim ve İnşaat Kolordusu'nun kontrolündeki bölgelere inşa edilmiş olduğudur[71].

Chen Quanguo Doğu Türkistan'a geldikten sonra toplama kamplarına ve kamp sistemiyle alakalı olan pozisyonlara rekor elaman alımları yapmıştır. Mayıs 2017 tarihine ait kamplarla ilgili ilk resmî işe alım ilanlarına ulaşılmıştır. Bu ilanların birinde Doğu Türkistan'ın kuzeyinde bulunan Karamay şehrindeki dört farklı toplama kampı için 110 güvenlik görevlisi ve polis merkezleri için 248 polis memuru alınacağı bilgisi yer almaktadır. Elaman alım ilanlarında

kampta görevlendirilecek elamanlar için hiçbir derece, beceri veya mesleki yeterliliğe sahip olma şartı koşulmamıştır. Bunun yerine, güçlü ideolojik uyumluluğun, askerlik veya polislik geçmişi olanların tercih edileceği vurgulanmıştır. Chen görevdeki ilk 12 ayı boyunca, bölgede 100 bin 680 güvenlik elamanı kontenjanı için duyuru yayımlanmıştır. Bu rakam 2009-2015 yılları arasındaki yıllık ortalama ilan sayısının 13 katına tekabül etmektedir. İşe alınacakların %86'sı resmî adı "Halka Kolay Karakollar" olan sokaklarda bulunan kontrol istasyonunda çalıştırılmıştır. Ayrıca bu kişiler resmî polis memuru değil yardımcı polis statüsünde yer almaktadır. Bu tür sokak karakollarının araştırmalar sonucu sayısının 9 binden fazla olduğu tespit edilmiştir[72]. İşe alım duyurularından öğrenilen bilgilere göre her sokak karakoluna büyüklüğüne göre 6 ila 30 arasında polis ve yardımcı polis görevlendirilmiştir[73]. Chen'in duyurduğu polis alım ilanı sonucu 90 binden fazla yeni alım yapılmıştır[74].

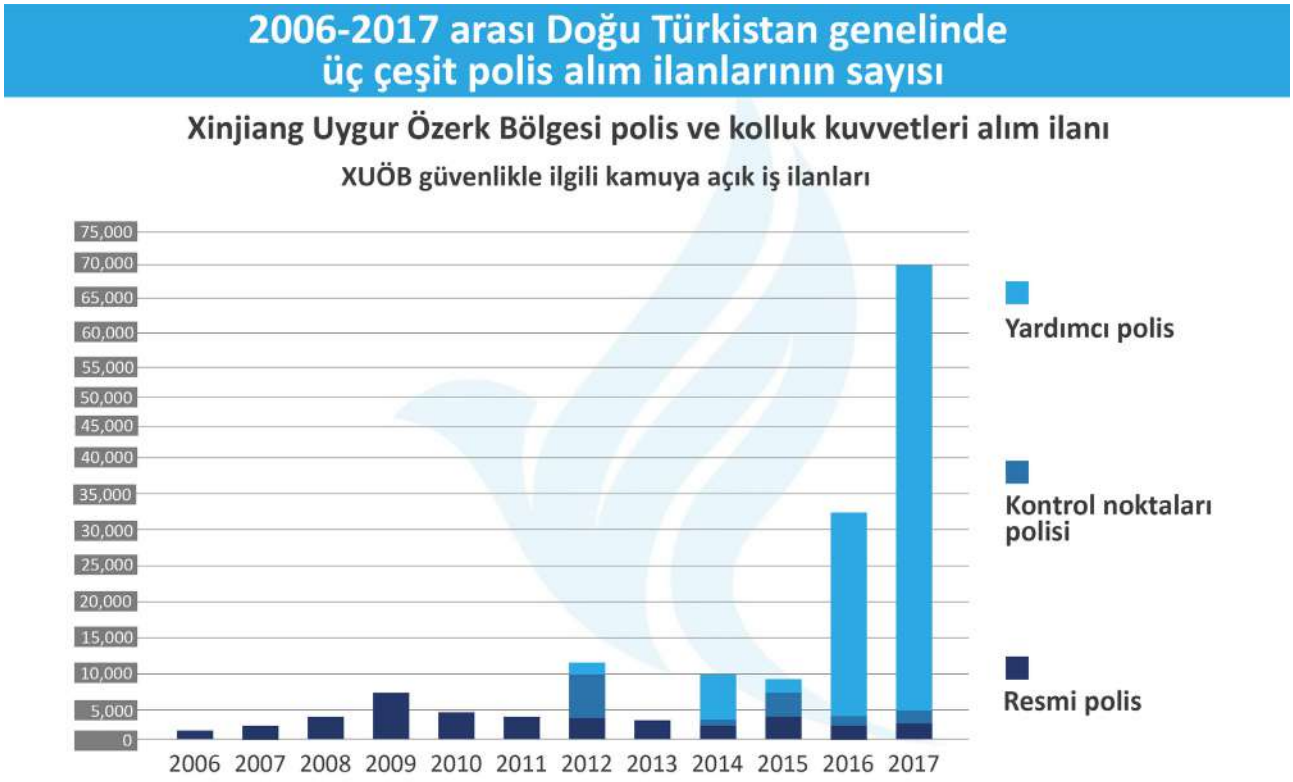

Grafik 2: 2016-2017 arası Doğu Türkistan genelinde üç çeşit polis alım ilanının sayısı /ASPI

Çin'in resmî rakamlarında Doğu Türkistan'ın toplam nüfusu Çin'in başka eyaletleriyle mukayese edilemeyecek kadar az olmasına rağmen, 2017 senesi Ocak-Eylül arasında duyurulan yeni polis kontenjanları kişi başına Fujian ve Guangdong eyaletlerine göre 40 kat, Zhejiang eyaletine göre yaklaşık 90 kat daha fazladır[75]. Örneğin aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi 126 milyon nüfusla Çin'in en kalabalık eyaletlerinden biri olan Guangdong'da 8 bin 5 polis kontenjanı için personel alım duyurusu yayınlanırken 25 milyon 852 bin nüfusa sahip Doğu Türkistan için 69 bin 667 polis memuru alımı için duyuru yayımlanmıştır.

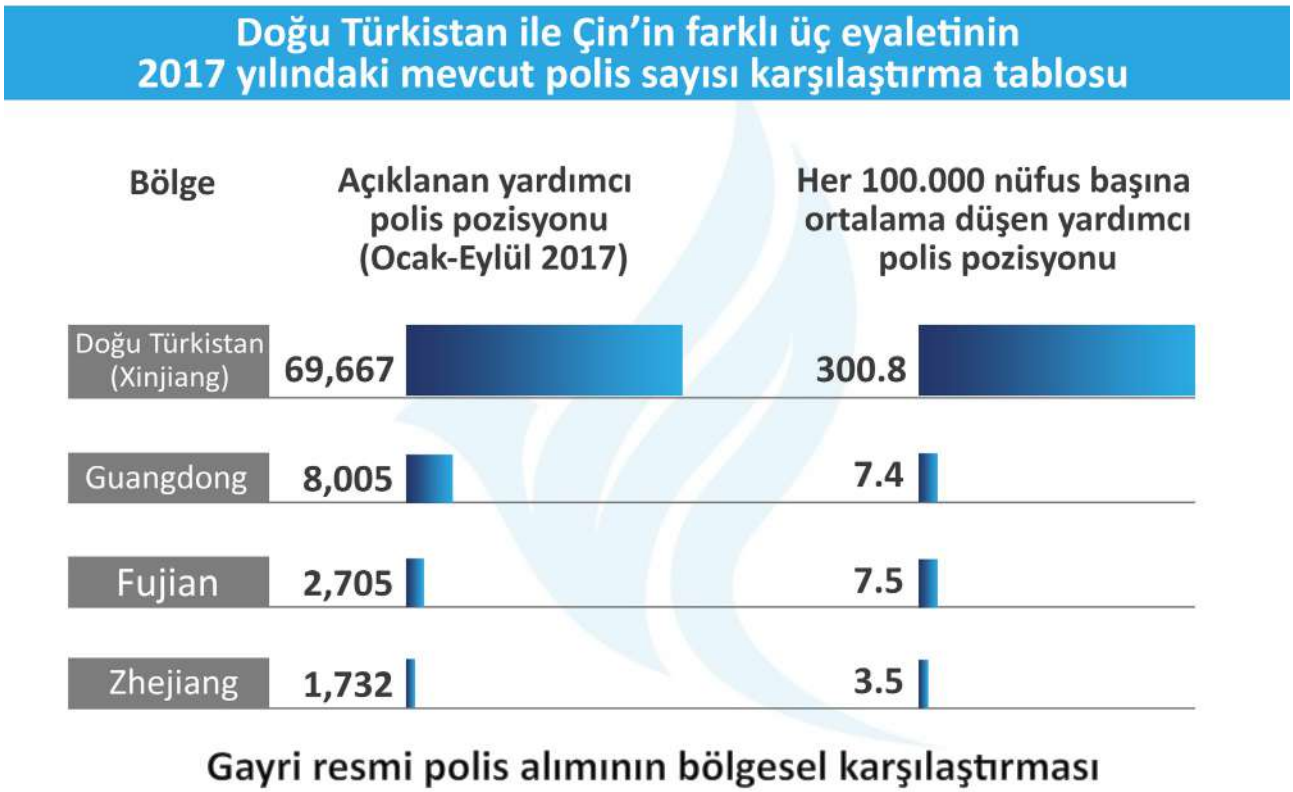

Grafik 3: Doğu Türkistan'ın ve Çin'in üç farklı eyaletinin 2017 yılındaki yardımcı polis alım duyurularının mukayesesi / ASPI

Bunca polis gücüyle bölgeyi tam anlamıyla bir polis devleti haline getirmek için çalışan ÇKP yetkilileri Doğu Türkistan'da şunları yapmıştır:

1. Her 300-500 metrede bir adet olmak üzere Doğu Türkistan genelinde 9 bin adet "sokak karakolu" inşa etmiştir. Bunların 7 bin 400 adetinin köylerde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sistemde yaklaşık 89 bin 500'den fazla polis görevlendirilmiştir[76]. 'Xinjiang'a Yardım (援助新疆)' kampanyası çerçevesinde Doğu Türkistan'a gelerek toplama kampında görev yapan ve daha sonra yurt dışına sığınmacı olarak giden Han Çinlisi polis memuru Jiang, Çin'in diğer eyaletlerinden toplam 150 bin polis memurunun Doğu Türkistan'a transfer edildiğini söylemektedir[77].

2. 2012'de bölgede uygulanmaya başlanan ve sonra gittikçe geliştirilen gözetim network sistemi (网格化管理) olarak bilinen akıllı gözetim sistemini köylere kadar yaygınlaştırılmıştır. Bu sistemde insanların yaşam alanları küçük coğrafi ve idari birimlere bölünmüştür. Her birimde bir yönetici ve bilgi toplama elamanı bulunmakta, olası sorunları ÇKP komitesine veya polis merkezine bildirmektedir[78].

3. Çin hükümeti, denetimi sağlamak adına ailelerin özel hayat gizliliğini ihlal ederek Çinli memurları Müslüman Türkler'in hanelerine yerleştirmektedir. Bu program 2014 yılında başlamış olup Han Çinlisi devlet memurları, Müslümanların evinde kalarak beyin yıkama, gözetleme ve değerlendirme çalışmalarında bulunmaktadır. Memurlar özel not defterlerine Uygurlarla konuşurken genel değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler kimin toplama kampına gönderileceğine karar verirken kritik rol oynamıştır[79].

4. *'Üçlü Çalışma Mekanizması'* olarak bilinen entegre halinde çalışılan bir başka kompleks gözetleme sistemi daha uygulanmıştır. Bu sistemde yerel mahalle veya köy parti komitesi

yetkilileri ve polis memurları Uygur ailelerde kalarak aile üyelerini gözetleyen devlet memurlarıyla entegre halinde çalışmaktadır. Xi Jinping, 2014 yılında Doğu Türkistan'a yaptığı teftiş gezisi sırasında bu sistemi adeta övmüştür[80].

5. Bunların yanı sıra Mayıs 2017'den itibaren başlayarak Doğu Türkistan genelinde *'Onluk Aile Gözetleme Sistemi* (十户联防)' kurulmuştur. Bu programda her on aile bir birim olarak ayrılmıştır. Birimlere istihbarat toplama[81], kampa alınma potansiyeli olanları belirleme[82] gibi eğitimler verilmiştir. Bu on aile hem kendi aile üyelerini hem başka aileleri gözetlemek ve herhangi bir "anormal" durum tespit etmesi halinde bağlı olduğu ÇKP komitesine bildirmekle yükümlüdür. Bunların arasında özel olarak gizli ispiyonlama görevini yapan insanlar da mevcuttur. Onlar direkt ÇKP emniyet istihbaratına rapor vermekten sorumludur[83].

6. Caddeler, sokaklar ve binaların girişlerine kadar gözetim kameraları yerleştirilmiştir. Yalnızca Urumçi'de 2016 yılına kadar 160 binden fazla güvenlik kamerası kurulmuş ve binden fazla video gözetim personeli 7/24 görüntüleri izlemek için görevlendirilmiştir[84].

ÇKP üst düzey güvenlik yetkilisi Meng Jianzhu 2017 yılında Doğu Türkistan'da yaptığı bir teftiş gezisi sırasında gözetim amaçlı kurulan sistemi, gelişen dijital polisliğin uygulanması olarak nitelendirilerek övmüştür. Meng Jianzhu, gezi sırasında güvenliğin istikrarlı ilerlemesi için veri tabanı, yapay zekâ ve diğer teknolojilerin terörle mücadelede uygulanması çağrısında bulunmuştur[85].

Böylelikle toplama kampı tesislerinin inşası, kampa alınacak insanların önceden fişlenerek belirlenmesi, olası olayların önlenmesi, kampın içindeki ve dışındaki insanlara nasıl davranılacağı ve nasıl yönetilmesi gerektiği konusundaki hazırlıklar detaylarına kadar hazırlanmıştır. New York Times'a bugüne kadar sızdırılan 400 sayfadan fazla gizli dosyada, Çin'in başka eyaletlerine eğitim amacıyla giden Doğu Türkistanlı öğrencilerin memleketlerine döndüğünde kampa alınmış ebeveynlerinin nerede olduğu sorulduğunda, ne söylenmesi ve nasıl davranılması gerektiğinin dahi detaylarıyla anlatıldığı tespit edilmiştir[86]. Tüm bunlara bakıldığında Çin'in yürütmekte olduğu toplama kampı sisteminin detaylı, kapsamlı ve bir o kadar da gizli bir şekilde planlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 1: ÇKP tarafından "bilgi toplamak" için Uygur ailelerine gönderilen Çinli memur, Urumçi'de bir Uygur aile hakkında değerlendirme notu almaktadır / ASPI

*Dabancheng toplama kampı (*43°23’3.45”N, 88°17’31.07”E) - İnşaat alanı: 915.600m²

2. BÖLÜM

TOPLAMA KAMPLARI İÇİN HEDEF KİTLE

2. Toplama Kampları için Hedef Kitle

2.1 Toplama Kampına Alınma Gerekçelri

Toplama kampı tesisleri okulların, hükümet ve kullanım dışı hapishane binalarının yanı sıra 2016 yıllında başlayıp özellikle 2018 yılında inşaat yoğunluğunun yaşandığı yeni tesislerle birlikte devasa bir sistem haline gelmiştir. 2017 yılının başlarında çok sayıda polis memuru alımı, son teknoloji yapay zekâ gözetim ağı kurulumu, bir nevi casusluk rolünü oynayan Han Çinlisi memurların Müslüman Türk ailelerine görevlendirilmesi ve yerleşim bölgelerinde komşular arası ispiyonlama, ihbar etme, kalabalık önünde kendi 'suçu'nu itiraf ettirme, pişmanlık duyma gibi derin ve kapsamlı uygulamalarla geniş çaplı tutuklama hazırlıkları neredeyse tamamlanmıştı. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, geniş çaplı tutuklamalar başlamadan önce hazırlıklar tamamıyla son bulmuş değildi. Belirtildiği gibi kampların inşası ve faaliyetleri topyekûn tutuklamalar başladıktan sonra yine son hız devam etti ve toplama kampı alanları tutuklamalar devam ederken sürekli genişledi.

Kamplara kimin alınacağı ve kampa götürülmenin net kriterleri hakkında açık bildiri yayınlanmamıştır. Yasaklandığı bildirilen 23 'yasa dışı dinî faaliyet', daha sonra 75'e genişletilmiştir. Maddeler son derece muğlak, her türlü yoruma açık ve Çin'in kendi yasalarına aykırıdır. Eylül 2018'de Tanner Greer tarafından Forein Policy'de yayımlanan *"Çin'in Toplama Kamplarına Alınmanın 48 Nedeni"* (48 Ways to Get Sent to Chinese Concentration Camp) başlıklı makalesinde konuya biraz daha açıklık getirilmiştir. Çalışmada belirtilen detaylar, kamptan sağ kurtulabilen şahitlerden biri olan Zumret Davut ve 2018 yılında Doğu Türkistan'dan ABD'ye gitmeyi başaran ünlü şair ve film yapımcısı Tahir Hamut İzgil'in anlattıklarıyla örtüşmektedir.
2018 senesi Ağustos ayında BM, Doğu Türkistan'da bir milyondan fazla Müslüman Türkün toplama kamplarında tutulduğunu açıkladı. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) 2018 senesi Eylül ayında hazırladığı 125 sayfalık raporuna göre toplama kampına götürülme gerekçeleri aşağıdaki 48 sebepten oluşmaktadır[87].

1. Çadır sahibi olmak
2. Başka birine yemin etme demek
3. Yurtdışına çıkanlar veya Yurtdışından gelenler ile sohbet etmiş olmak
4. Kaynak makinası/ekipmanı bulundurmak
5. Başka birine günah işleme demek
6. Yurtdışına çıkmış olmak
7. İhtiyaç fazlası gıda bulundurmak
8. Sahurda/İmsak vaktinden önce yiyecek yemek
9. Yurtdışına çıkmış birini tanımış olmak
10. Pusula bulundurmak
11. Yetkililer ile tartışmak
12. Çin'in öteki ülkelerden daha geride olduğunu söylemiş olmak
13. Fazla bıçak bulundurmak
14. Yerel yöneticileri (üst makamlara) şikâyet etmiş olmak
15. Fazla çocuk sahibi olmak
16. İçki içmemek
17. Yetkililerin evinde yemek yemesine, konaklamasına, yatağında yatmasına izin vermemek
18. VPN (Sanal Özel Ağ) bulundurmak
19. Sigara içmemek
20. Kimlik bulundurmamak
21. WhatsApp kullanmak
22. Anne babası vefat ettiğinde yas tutmak, üzüntülü olmak
23. Hükumet yetkililerinin DNA örneği toplamasına engel olmak
24. Yabancı görsel veya film izlemiş olmak
25. Çin bayrağı önünde başı örtülü olmak
26. 45 yaşından küçükken başörtüsü takmış olmak
27. Camilere ve Mescitlere gitmiş olmak
28. Dua etmek
29. Oruç tutmak
30. Dini vaaz dinlemiş olmak
31. Yetkililerin irislerini taramasına karşı gelmek
32. Yetkililerin telefonunda bulunan her şeyi

indirmesine karşı gelmek
33. Yetkililere kendi ses kaydını vermemek
34. Okulda ana dilinde konuşmak
35. Hükümet ve resmi dairelerde ana dilinde konuşmak
36. Yurtdışında Skype, WeChat ve başka kanallar ile konuşmak
37. Üzerinde Arap harfli bir gömlek giymek
38. Sakal bırakmak
39. Dini çağrıştıran kıyafetler giymek
40. Zorunlu propaganda derslerine katılmamak
41. Zorunlu bayrak çıkarma törenlerine katılmamak
42. Halka İbret-eleştiri toplantılarına katılmamak
43. Halka ibret-eleştiri toplantılarında kendi ailesinden bireyleri ve kendini eleştirmemek
44. Tutuklu iken intihara kalkışmak
45. Toplama kamplarında intihara kalkışmak
46. Ölülerini İslami usulde defnetmek
47. Polisin izni alınmadan ve kaydı yapılmadan evine misafir davet etmiş olmak
48. Yukarıda sayılan suçlardan herhangi birini işleyen biri ile ilişkisi olmak

Toplama kampına alınma sebeplerine bakıldığında yine muğlaklıklar söz konusudur. Örneğin kampa alınma nedenlerinden biri olan çok sayıda bıçağa sahip olmak maddesinin net olarak kaç adet bıçağı kapsadığı belirtilmemiştir. Bir başka muğlak neden, evinde fazla yiyecek bulundurmaktır. Bunun gibi muğlak 'suç' tanımlamaları her türlü yoruma açık olup daha çok kişinin tutuklanmasına kapı aralamak için kurgulanmıştır. Örneğin, yurt dışına sızdırılan *"Urumçi Polis Kayıtları"* adlı dosyaya göre Uygur Türkü Güzelay Memetislam (古孜力阿依·买买提司拉木), 3 Ekim 2017'de Urumçi'nin Xingfu Caddesi Polis Merkezi (幸福路派出所) tarafından "mevcut toplum düzeninden memnun olmayan güvenilmez birey" şeklinde muğlak bir nedenle gözaltına alınmıştır. Bir diğer örnekte Urumçi Mahalle Komitesi, iş için sık seyahat eden Uygur Türkü Ekber Tursun'u (艾可帕尔·吐尔逊) 8 Mart 2018'de "adres kaydı olmama, mahalle yönetimi ve kolluk kuvvetlerinin kontrol etmesini zorlaştırma" gerekçesiyle toplama kampına gönderilmiştir[88].

Belirtilmelidir ki, Uygurlar başta olmak üzere çok sayıda Doğu Türkistanlı Türk hiçbir somut suçu yokken sadece tutuklama kotasını doldurmak için tutuklanmışlardır[89]. Sızdırılan belgelerdeki vakalar bu durumu doğrulamaktadır. Örneğin, bir polis raporuna göre, 2017 yılında Uygur Türkü Ekrem İmin (伊克热木·伊明) gözaltına alınmış ve daha sonra 10 bin tutuklu kapasitesine sahip olan Dabancheng toplama kampına götürülmüştür. Ekrem İmin toplama kampında hem Hepatit B hem de frengi hastalığına yakalanmasına rağmen tedavi olmasına izin verilmemiştir. Ekrem İmin'e yalnızca "tutuklama kotasını doldurmak" için tutuklandığı söylenmiştir[90]. Bu konu hakkında resmî itiraf bölgedeki ÇKP yetkilisinden gelmektedir. 2019'da Doğu Türkistan'daki Çinli yetkili İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne şunları söylemiştir:

"Bütün bölgelerde tutuklama kotaları vardı ve bu yüzden insanları rastgele tutuklamaya başladık. Mahallede tartışan insanlar, sokakta kavga edenler, sarhoşlar, tembel insanlar, onları tutuklayıp aşırılıkçı olmakla suçlardık. Eğitim merkezlerinde hepsine yetecek kadar yer yoktu, bu yüzden yenilerini yaptık."[91]

Günümüze kadar ortaya çıkan belgelerde, araştırmacıların çalışmalarında ve Çin devleti tarafından yayımlanan resmî belgelerinin hiçbirinde kişilerin kampa alınmalarına neden olabilecek net kriteri gösteren bir belge bulunmamaktadır. Hepsinde dinî aşırıcılık, bölücülük, ulusların barışına zarar verme ve sosyal düzeni bozma gibi net tanımı olmayan ifadeler kullanılmıştır. Birçok Müslüman Türk *"suç işleme potansiyeli var"* veya *"güvenilmez insanlar"* denilerek kamplara götürülmüştür. Kazakistan vatandaşı ve iki çocuk annesi hemşire Saule Meltai, daha önce iş yerinde birkaç kez ödül almış ve kendi alanında en az bir makalenin ortak yazarlığını yapmıştır. Böyle olmasına rağmen 11 Ocak 2018'de tutuklanmış ve yaklaşık do-

kuz ay kalacağı bir toplama kampına götürülmüştür. 11 Ocak'ta ikamet ettiği Çingil ilçesinde ÇKP komitesi tutuklanma nedeni hakkında resmî tutanak düzenlemiştir. Tutanakta kampa götürülme nedenini *"güvenliği tehdit etme potansiyeli olan güvenilmez insan"* şeklinde açıklanmıştır[92].

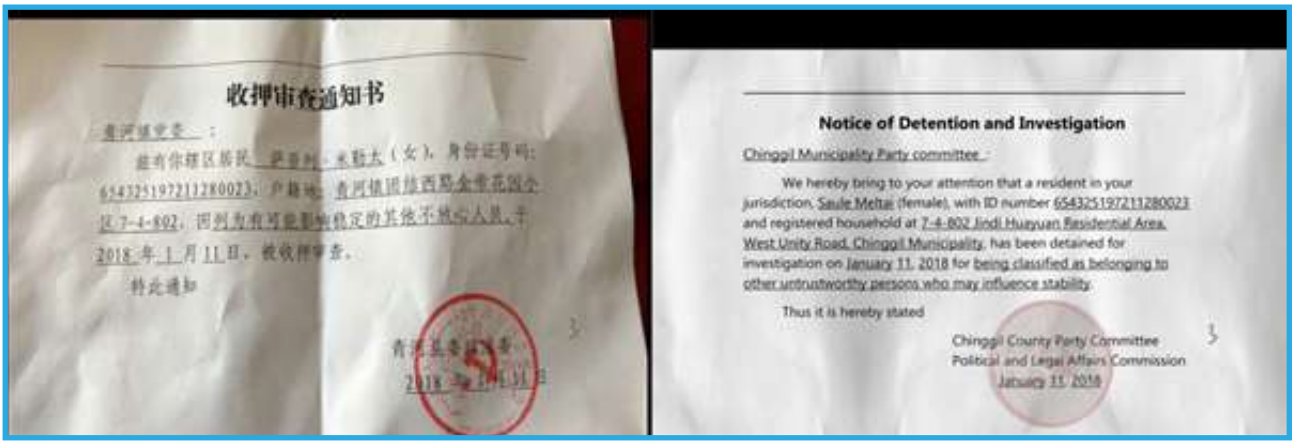
收押审查通知书

Notice of Detention and Investigation

Chinggil Municipality Party committee:

We hereby bring to your attention that a resident in your jurisdiction, Saule Meltai (female), with ID number 654325197211280023 and registered household at 7-4-802 Jindi Huayuan Residential Area, West Unity Road, Chinggil Municipality, has been detained for investigation on January 11, 2018 for being classified as belonging to other untrustworthy persons who may influence stability.

Thus it is hereby stated

Chinggil County Party Committee
Political and Legal Affairs Commission
January 11, 2018

Fotoğraf 2: Kazak Türkü hemşire kadın Saule Meltai'in kampa götürülme nedeninin açıklandığı tutanak

Toplama kampına götürülen insanlar hakkında yukarıdaki örneklerde olduğu gibi belgelere ve tanıklıklara dayanarak yapılan istatistikler bu konuda daha aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Shahit.biz (XJVD)'in elde ettiği kanıtlanmış veriler ışığında düzenlenen istatistiklere göre 10 bin 224 toplama kampı tutsağı, toplamda 48 çeşit suçlama ile alıkonulmuştur.

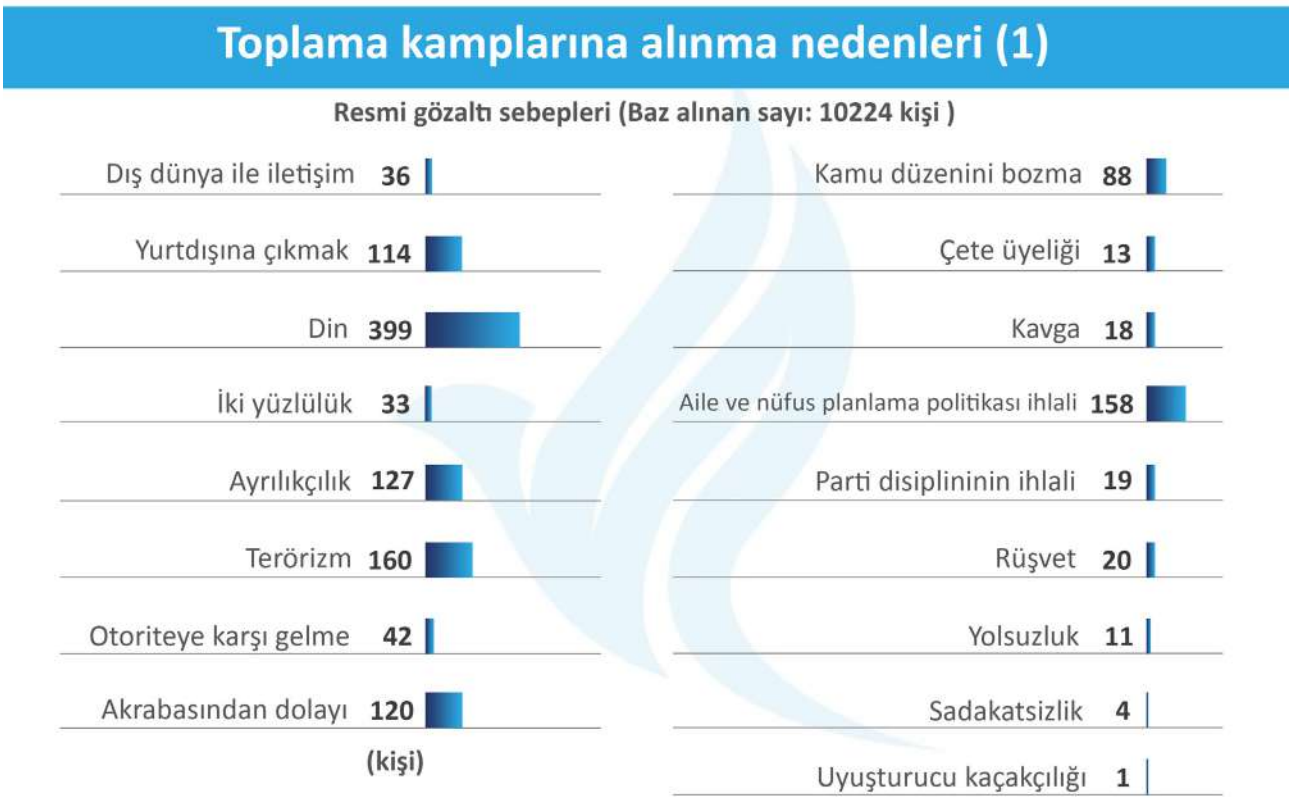

Grafik 4: Toplama kamplarına götürülme nedenleri (1) / Shahit.biz

Grafik 4'te yer alan verilere bakıldığında sadece bir kişi uyuşturucu kaçakçılığıyla tutuklanmıştır. Diğer suçlamaların hepsi muğlak ve her türlü yoruma açıktır. Örneğin sadakatsizlik (4), yolsuzluk[93] (20), iki yüzlülük (33), sosyal düzeni bozma (88), dinle bağlantılı[94] (399) gibi suçlamaların sabit bir tanımı yoktur. Dikkat çeken bir başka suçlama ise Grafik 4'te yer alan şüphelilerin akrabası olmak maddesi, Çin'in geleneksel toplu cezalandırma (连坐) sisteminin hâlâ yürürlükte olduğunu göstermektedir.

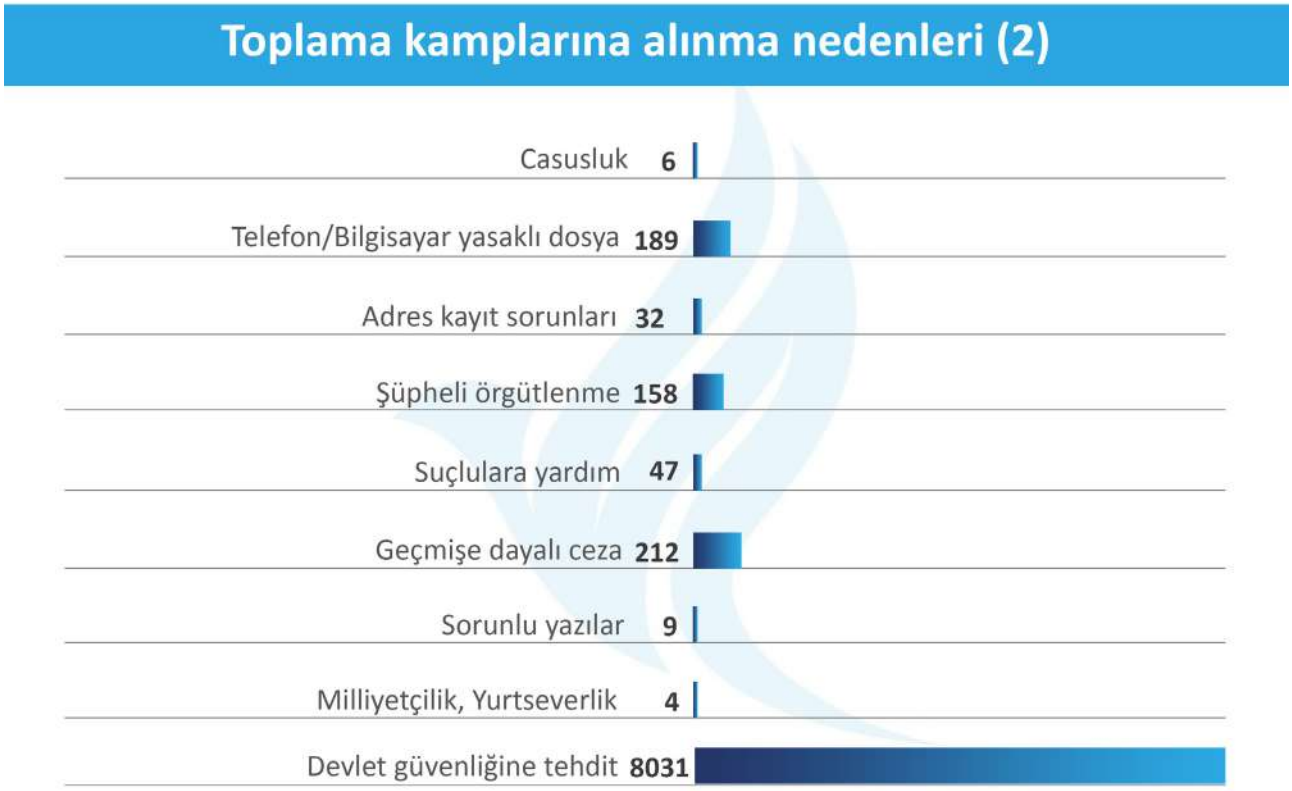

Grafik 5: Toplama kamplara götürülme nedenleri (2) / Shahit.biz

Bu tablo tutuklamalar hakkında en çarpıcı ipuçlarını vererek tutuklamaların çoğunun keyfi olduğunu gözler önüne sermektedir. Bakıldığında toplam 10 bin 224 tutuklunun içinde 8 bin 031 kişi devlet güvenliğini tehdit etme suçlamasıyla toplama kampına götürülmüştür ki bu rakam toplam tutuklamaların %78,5'ine tekabül etmektedir. Hiçbir resmî belgede adı geçmeyen suçlamanın ise tanımı verilmemiştir. Suçlama ÇKP yetkililerinin potansiyel tehdit olarak gördüğü herkesi kapsamaktadır. Nitekim bu potansiyel olma durumu muğlak ve hukuki dayanağı da olmayan bir durumdur. Bu konuda Tahir Hamut İzgil'in "gece yarısı aniden evleri basıp, ne haldeysek öyle götürüldüğümüzü bildiğimiz için, hepimiz kıyafetlerimizle uyuyorduk ve ekstra bir çantayı eşyalarla doldurup kapının yanına koyarak polisin götürmesine hazır durumda yatıyorduk…. Çünkü her an başımıza geleceği korkusuyla yaşıyorduk[95]" şeklindeki ifadesi gerçekleri daha net göstermektedir.

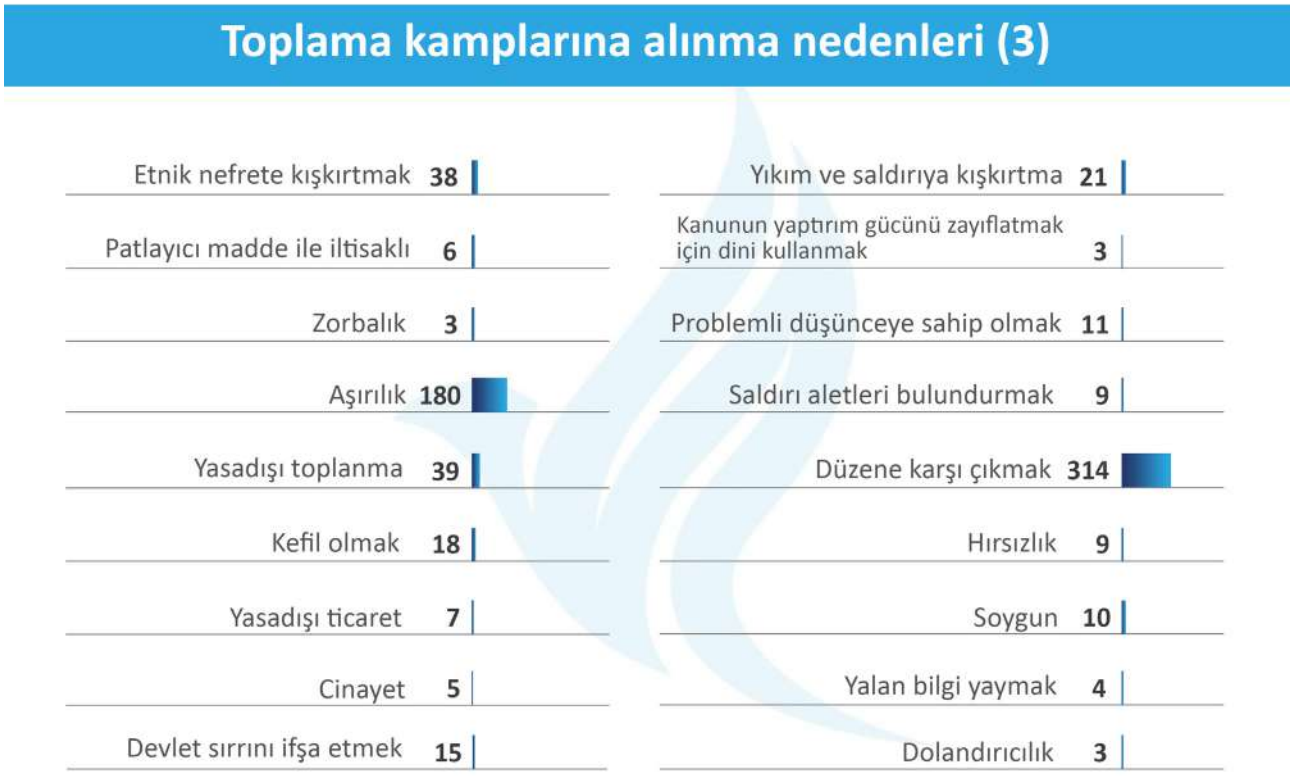

Grafik 6: Toplama kamplarına götürülme nedenleri (3) / Shahit.biz

Grafik 6'daki veriler de meseleyi anlamamız açısından çok önemli ipuçlarını ortaya koymaktadır. Bakıldığında tutuklamaların en çok yine muğlaklık söz konusu olan, aşırılık (180) ve düzene karşılık (314) üzerinden olduğu görülmektedir. Tanımı açık olan soygunculuk (10), cinayet (5), hırsızlık (9) sahtekarlık (3) gibi gerçek suç sayılabilecek sebeplerle tutuklamaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

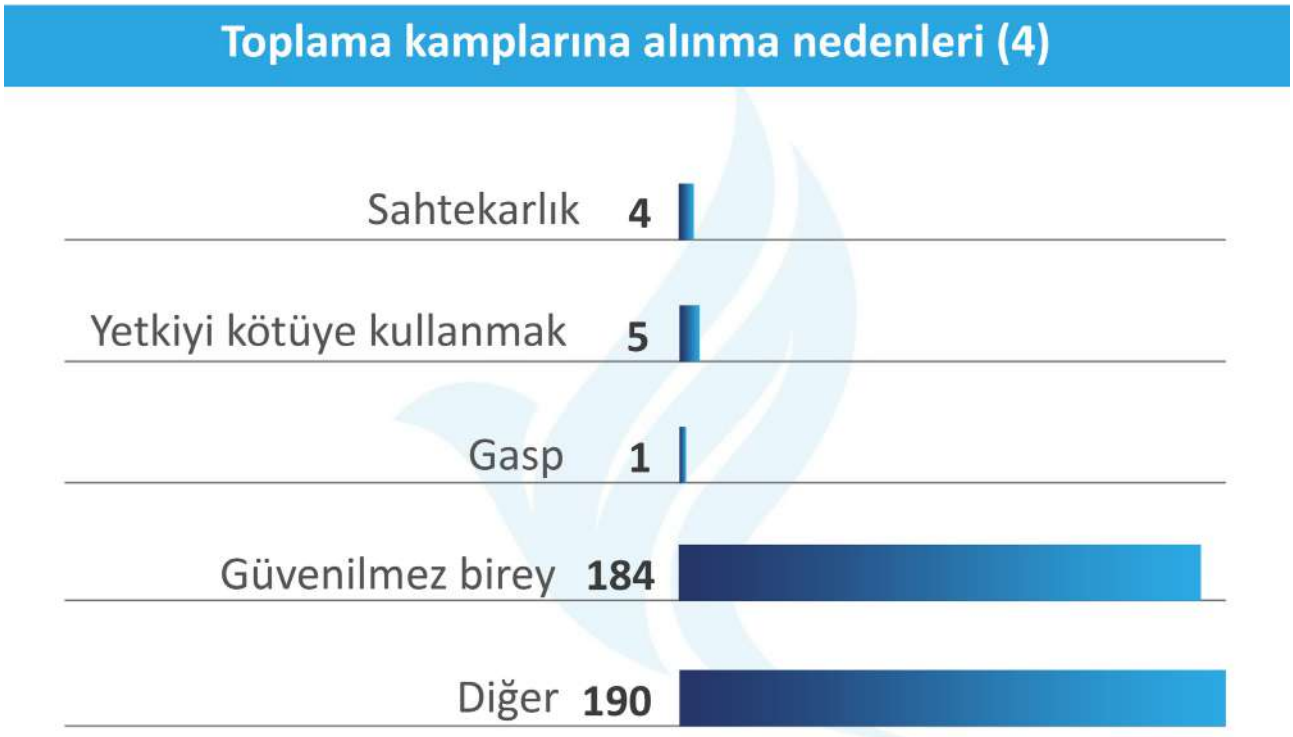

Grafik 7: Toplama kamplarına götürülme nedenleri (4) / Shahit.biz

Grafik 7'de keyfi tutuklamanın ne kadar büyük oranda olduğunu göstermektedir. 184 kişi güvenilmez birey olma bahanesiyle tutuklanırken, sadece bir kişi adli vaka olarak tutuklanmıştır.

Çin devlet makamı tarafından yayınlanan illegal davranışlar, Tanner Greer'in tespit ettiği 48 neden veya Shahit.biz'in istatistiklerinin hepsi toplama kamplarına götürülme kriterlerinin açık ve hukuki olmadığını, sebeplerinin hemen hemen hepsinin yasalara ve evrensel insan haklarına aykırı olduğunu, tutuklamaların keyfi ve hukuk dışı olduğunu göstermektedir.

2.2 Toplama kampına kimler alınır?

Bugüne kadar elde edilen bilgilere göre toplama kampına her meslekten insan alınmıştır. Bu sistemin asıl amacı toplumda korku estirerek sivil halkı baskılamak ve nihai olarak gerekirse silah yoluyla katliam yaparak halkı asimile etmek olduğu için din adamlarından sekülerlere, zengin iş adamlarından fakir köylülere, akademisyenlerden manken ve sanatçılara, devlet memurlarından halk ozanlarına kadar farklı sınıflardan birçok insan tutuklanmıştır. Özetle Doğu Türkistan toplumunda her meslekten önde gelen insanların pek çoğu toplama kamplarına alınmıştır. Bu kişilerin çok az bir kısmı toplama kampından bırakılıp ev hapsine veya yoğun gözetime tabi tutulmuştur. Bırakılanların bazıları kısa süre sonra hayatını kaybetmiştir. Toplama kampına alınan birçok insan müebbet hapse mahkûm edilmiştir. Bazılarının ise akıbeti hâlâ bilinmemektedir.

Toplama kampına alınanlar listesinin başında gelen din adamları 2012 yılından itibaren ÇKP'nin eğitim adını verdiği zorunlu programa tabi tutulmaya başlamıştır. 2016'nın sonunda başlayan geniş çaplı tutuklamalarda hedef kitlenin başında yine din adamları gelmiştir. Bu durum Çin Devlet Başkanı Xi'in iktidara gelir gelmez özellikle Doğu Türkistan'ın güvenliği hakkında sürekli din vurgusu yapmasından kaynaklanmıştır. Din adamlarından sonra toplumun entelektüel insanları toplama kampına alınmaya başlamıştır. Ardından kotayı doldurmak için rastgele tutuklamalar yoğunlaşmıştır.

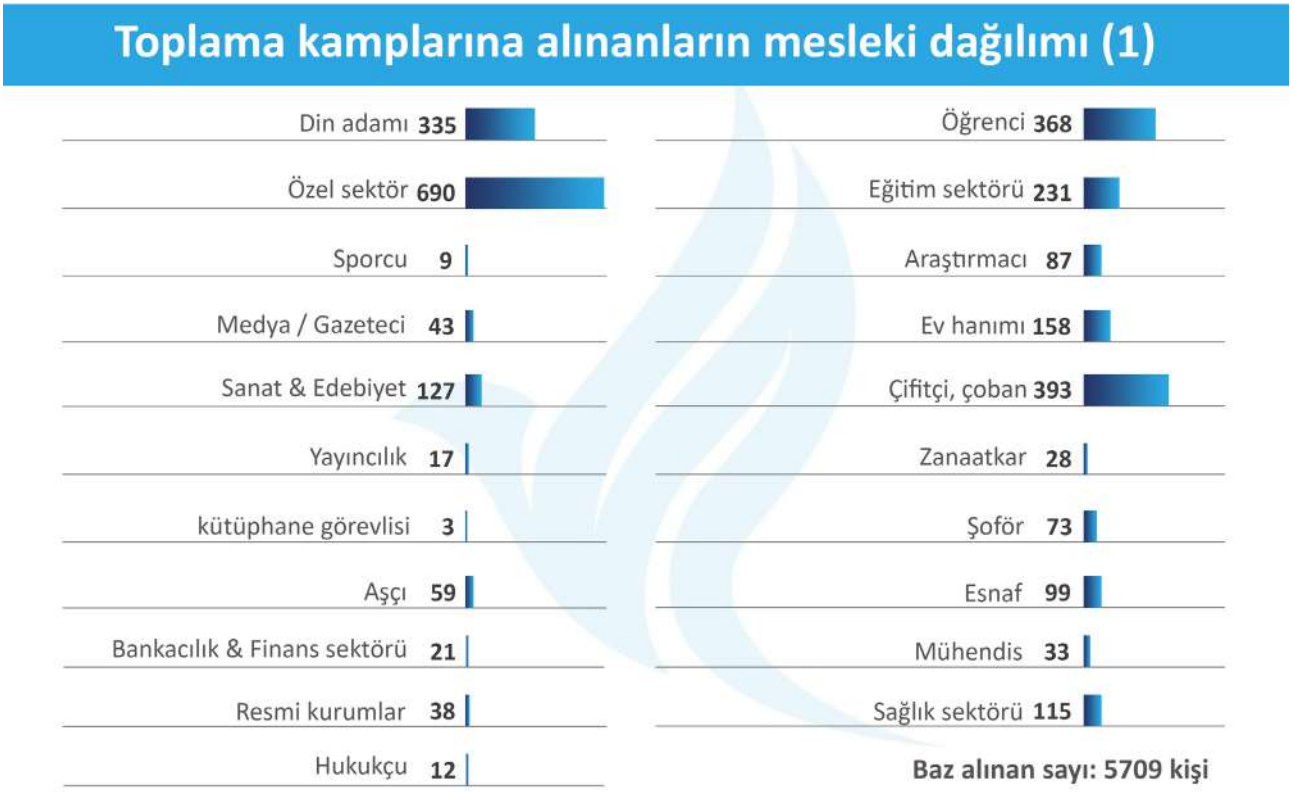

Grafik 8: Toplama kamplarına alınanların mesleki dağılımı (1) / Shahit.biz

Meseleyi daha iyi anlamak için konu hakkında yapılan detaylı araştırmaların taranması yararlı olacaktır. Shahit.biz, 5 bin 709 toplama kampı mağdurunun mesleki dağılımı üzerine inceleme yapmıştır. Grafik 8'de gösterildiği gibi toplama kampına alınanların arasında toplumun önde gelenlerinin sayıları çoğunluk olarak gözükmektedir. Sosısal çoğunluk sırayla; tüccar (690), öğrenci (368), din adamı (335), eğitmen (231), sanatçı ve yazar (127), doktor (115) esnaf (99), araştırmacı (87), medyacı ve gazeteci (43), mühendis (33) ve yayıncılar (17) olmuştur. Toplumun lokomotifi olan bu insanlar istatistiki olarak toplam tutuklananların %37'sini oluşturmaktadır.

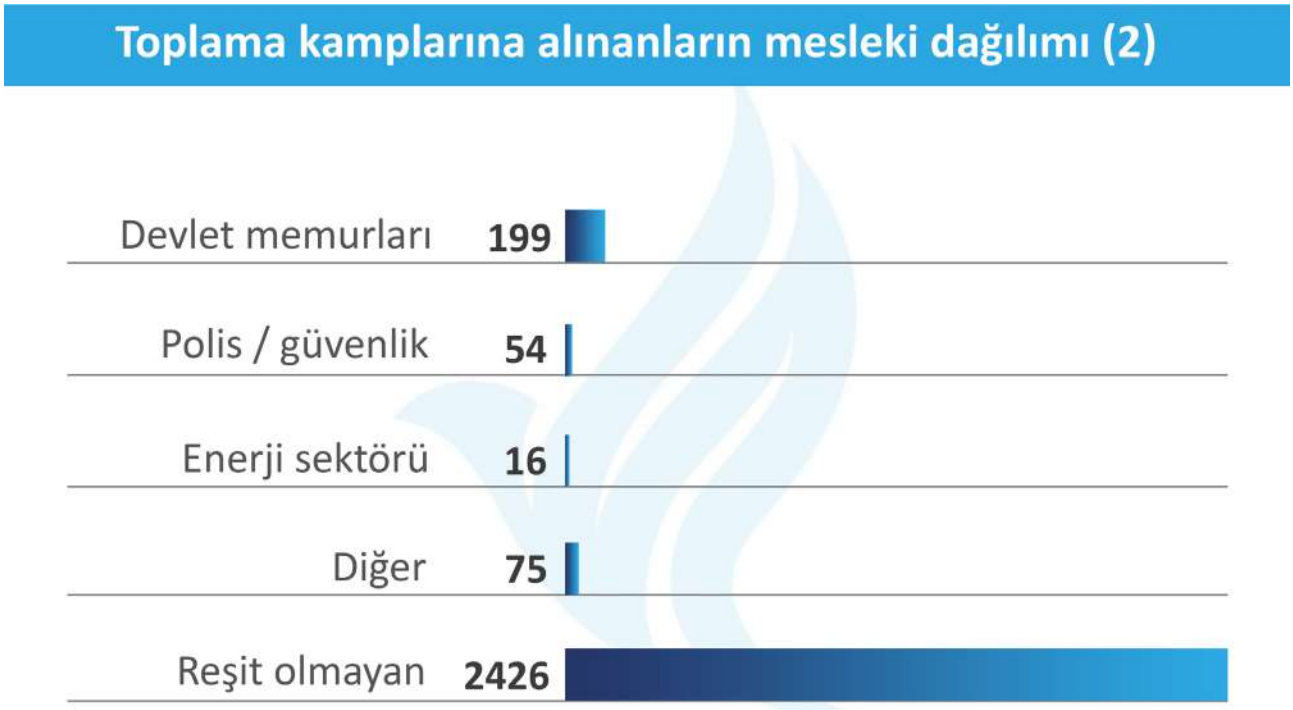

Grafik 9: Toplama kamplarına alınanların mesleki dağılımı (2) / Shahit.biz

Bu tabloda da iki çarpıcı gerçek ortaya çıkmaktadır. Devlet memurları (199) ve polislerin (54) içinde rejimin aşırı baskıcı politikalarına sıcak bakmayan veya gizlice halka iyilik yapmaya çalışan memurlar da toplama kamplarına alınmıştır. Örneğin, Kaşgar'ın Tokkuzak'a bağlı Bulaksu yerel yönetim başkanı Uygur Türkü Ablet Turgun, eskiden hapis yatan 82 yaşındaki Uygur dedeyi toplama kampına gönderilecekler listesinden çıkardığı için 14 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 82 yaşındaki adamı toplama kampına götürmeyi kabullenemeyen muhtar, söz konusu kişiyi toplama kampına göndermenin sadece kişinin sağlığına zarar vermekle kalmayıp hizmet ettiği ÇKP'nin ve hükümetin itibarını da zedeleyeceğini söylemiştir. Ancak 2017 yılının sonunda "suçluya kol kanat germek" şüphesiyle güvenlik güçleri tarafından çağrılmış ardından ortadan kaybolmuştur. Daha sonra 14 yıl hapis cezasına çarptırıldığı öğrenilmiştir[96].

Aşağıda değişik meslek gruplarından tutuklular hakkında örnekler yer almaktadır.

2018 Ocak ayında Kur'an-ı Kerim'i Uygur Türkçesine tercüme eden meşhur din adamı 82 yaşındaki Muhammed Salih, ilerlemiş yaşına rağmen toplama kampına alınmış ve orada hayatını kaybetmiştir[97]. Hayatı boyunca Çin yasaları çerçevesinde Doğu Türkistanlıların Çinlilerle eşit muamele görmesi ve rejimin yanlış politikalarından dolayı ortaya çıkan Doğu Türkistan Türkleriyle Han Çinlilerin arasındaki gerilimi ortadan kaldırmak için çalışan Merkezi Milliyetler Üniversitesi (Minzu Univercity of China) İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi İlham

Tohti, 2014 yılında tutuklanarak müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır[98].

Zengin bir iş adamı olan ve hayırseverliğiyle tanınan Nurtay İskender, 1990'ların başında Çin'in Orta Asya ile ticari ilişkilerini genişletmesinden kısa bir süre sonra uluslararası turizm ve lojistik işi yapan bir firma kurmuştur. 2007 yılında 3,8 milyon RMB yatırım yaparak ebeveynleri vefat etmiş yetim Uygur ve bakıcısı olmayan diğer milletlerden çocukların ücretsiz konaklama, yemek ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri Nurtay İskender Yetim Okulunu inşa etmiştir. Nisan 2018'e gelindiğinde yaptığı hayırseverlik suç olarak görülerek toplama kampına alınmış ve müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır[99].

Yıllar öncesinde Çin devleti tarafından Çin genelinde "10 Rol Model Genç"ten biri olarak seçilen ve tıp alanındaki başarısı lise edebiyat ders kitaplarına konu edilmiş, mesleki alanındaki olağanüstü başarıları sonucu Doğu Türkistan'da tıp alanında bir numaralı üniversite olan Xinjiang Tıp Üniversitesi rektörü Prof.Dr. Halmurat Gopur, Ekim 2017'de toplama kampına alınmış ve "bölücülük" suçlamasıyla 2 yıl ertelemeli idam cezasına çarptırılmıştır[100]. Rus akademisyenler açık mektup yazarak Halmurat Gopur'un serbest bırakılmasını istemiştir[101]. Kendisi aynı zamanda tutuklanmadan önce Xinjinag Gıda ve İlaç Dairesinin başkanlık görevini de yürütmekteydi.

Benzer şekilde ünlü yazar ve düşünür, Profesör Abdukadir Calalidin 2018'in başlarında evinden başına siyah çuval geçirilerek götürülmüştür. Daha sonra akıbetinden haber alınamamıştır[102]. Bununla birlikte Uygur toplumu içinde güçlü etkiye sahip olan yazar, yayıncı, eğitimci ve edebiyat eleştirmeni Yalkun Rozi, 12 Aralık 2016'de "problemli görüşe sahip olma" bahanesiyle tutuklanıp 16 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır[103].

Yurtdışında tanınmış ünlü çağdaş şair, eleştirmen Perhat Tursun, 30 Ocak 2018'de toplama kampına götürülmüş ve ardından 16 yıllık hapis cezasına mahkûm edilmiştir[104]. Perhat Tursun'un tutuklanma nedeni hakkında arkadaşı İç Asya ve Altay Çalışmaları doktora adayı ve Harvard Üniversitesi Fairbank Çin Çalışmaları Merkezi'nde lisansüstü öğrencisi olan Joshua L. Freeman, Perhat Tursun için ünlü ve açık sözlü olmasından hep endişeli olduğunu yazmıştır[105]. Uygurlar nezdinde O'nun şiirlerinin yer etmesi, Uygur halkına olan sevgisinin ve duruşunun Çin hükûmeti tarafından riskli görünüp alıkonulmasına neden olduğunu düşünmektedir. Raporumuzun arka kapağında Perhat Tursun'un çok sevilen şiirine yer verdik. Perhat Tursun'un 24 yaşında yazdığı "İntihar Sanatı" adındaki öykü kitabı Doğu Türkistan aydınları arasında ses getiren bir kitap olmuş "Uygur Tarihindeki 100 Büyük Eser" listesinde yer almıştır. Fakat mütevaziliğinden dolayı kendisi Kültür Bakanlığı'na yazı yazarak kitabını listeden çıkartmıştır[106]. Çok sayıda şiiri sanatçılar tarafından bestelenmiştir.

Toplama kampına alınanlar arasında çok sayıda öğrenci de bulunmaktadır. Türkiye'de Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesinde Lisans eğitimi gören Muhammed 2016 yılı yaz tatilinde memleketine döndüğünde tutuklanmış ve bir daha haber alınamamıştır[107]. Ankara Üniversitesi yüksek lisans mezunu Ekrem Mehmet de 2018 yılında toplama kampına alınarak işkenceden dolayı hayatını kaybetmiştir.

Rap müziğini Uygur müzik sanatıyla birleştiren ve dünyaya açılmanın eşiğine gelen genç Uygur şarkıcı, şarkı sözü yazarı ve dansçı Ablacan Avut Ayup da 15 Mayıs 2018'de kendi memleketi olan Hotan ilinin Guma ilçesinde tutuklanıp toplama kampına götürülmüştür. Yakınlarından alınan bilgiye göre 10 yıldan fazla hapis cezasına çarptırılmıştır. Toplama kampına alınmasının ardında pop sentezli Uygurca şarkılarında Uygur kültürünü yansıtması, Uygur toplumuna yaptığı hayırsever bağışları ve ünlü restoran "Marry Brown"un özel temsilcisi olarak Malezya'ya gitmesi ve orada yaşayan Uygurlarla görüşmesi gibi nedenlerin olduğu yakınları tarafından ifade edilmiştir. Bir başka genç oyuncu ve şarkıcı Mehmetcan Abdulkadir de 2017 yılında aniden tutuklanıp toplama kampına götürülmüştür. Alınan bilgiye göre kendisine 7 yıllık

hapis cezası verilmiştir[108]. Mehmetcan yirmili yaşlarından itibaren komedi oyuncusu olarak ün salmıştır. Tutuklanmadan birkaç sene önce müzik sektörüne girmiş ve yaptığı ilk albümüyle ses getirmiştir. Şarkılarında toplumsal ahlakı konu edinmiş ve "Benimle (Men Bilen)", "Ben Hayattayım (Men Hayat)", "Esselam", "Sorgu Sual" gibi şarkıları popüler şarkılarla yarışır hale gelmiştir. Mehmetcan'ın hangi sebeple tutuklandığı hala bilinmemektedir, fakat adı geçen son iki şarkısında "Esselam" ve "Allah" kelimeleri geçtiği için Çin'i rahatsız ettiği tahmin edilmektedir.

Tutuklanan ünlülerin hikayesini tamamıyla anlatabilmek zordur. Toplum içinde önemli yere sahip olan, birçok alanda başarı kazanmış çok sayıda Uygur, Kazak, Kırgız vb. Türk insanı vardır. Örneğin; Xinjiang Pedagoji Üniversitesi Rektörü, Xinjiang Edebiyat ve Sanat Dairesi Başkanlığı Başkanı, Uygur Tarihî ve Kültürel Bilim Cemiyeti Başkan Yardımcısı Prof. Dr Azat Sultan, 2018 yılı Ocak-Mart civarında toplama kampına götürülmüştür. Akıbeti tam olarak bilinmemektedir. Aynı şekilde Kaşgar Üniversitesinden emekli Profesör Erkin Abdurehim Oğuz'un, ne zaman toplama kampına alındığı ve akıbetinin ne olduğu bilinmiyor. Ünlü tarihçi, Xinjang Üniversitesi Profesörü Gayretcan Osman'ın da Ocak 2018'de kampa götürüldüğü ve daha sonra 10 yıl hapis cezasına çarptırıldığı biliniyor[109]. Bunların haricinde Xinjiang Pedagoji Üniversitesi Profesörü Kırgız Türkü Mambet Turdi, Xinjiang Üniversitesi Profesörü Özbek Türkü Hörmetcan Abdurahman, Xinjiang Eğitim Yayınevi editörü Kazak Türkü Kabılkan Sadık toplama kamplarına alınmış ve akıbeti meçhuldür[110]. Şimdiye kadar durumu öğrenilebilen, gözaltına alınan, hapsedilen veya ortadan kaybolan tanınmış çoğunluğu Uygur Türkü olmak üzere 348 kişi listelenmiştir[111].

Çin'in toplama kampı programı çerçevesinde şimdiye kadar tutuklananların Çin'in tanımladığı etnik sınıflandırma kriterleriyle bakıldığında Uygur Türkleri mutlak çoğunluğu oluşturmakla beraber Kazak, Kırgız ve Özbek Müslüman Türklerinin hedef alındığı görülmektedir.

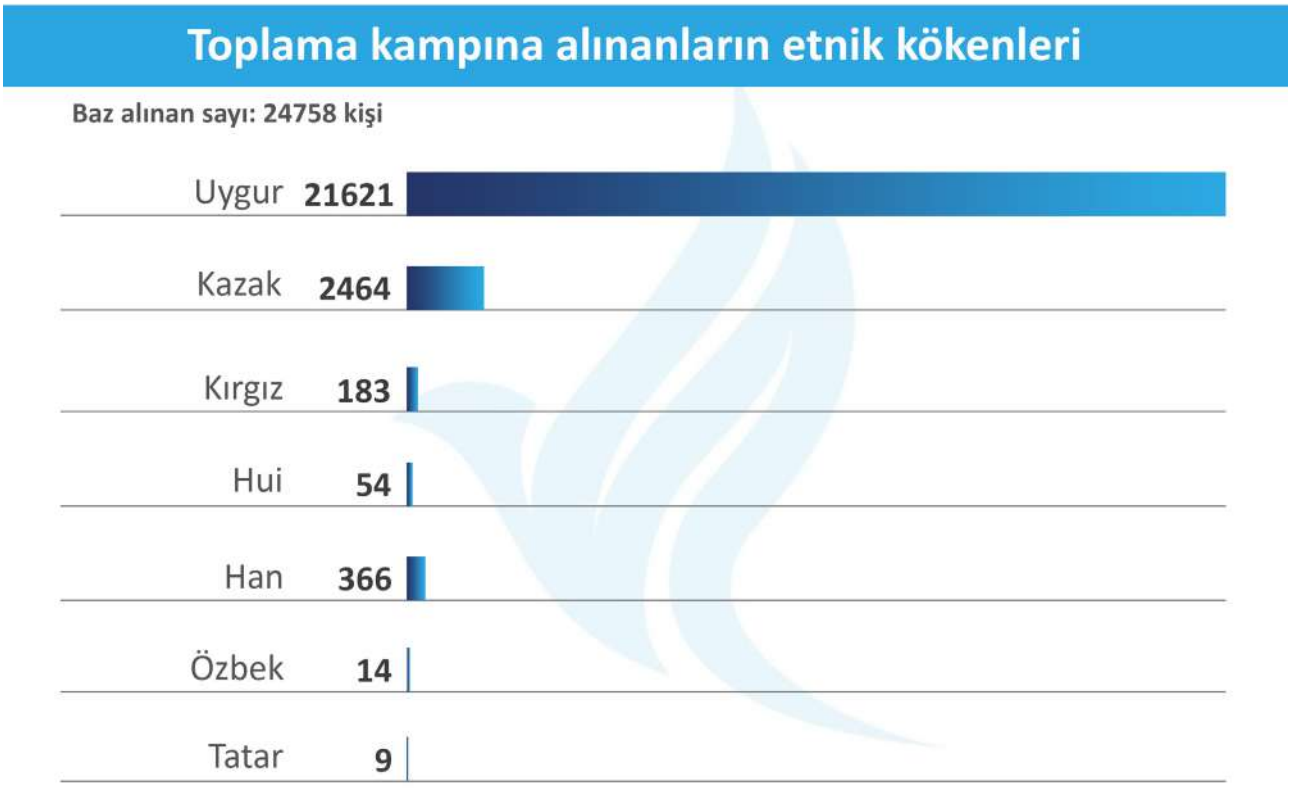

Grafik 10: Toplama kampına alınanların etnik kökenleri / shahit.biz

Shahit.biz web sayfasının veri tabanından oluşturulan tabloda görüldüğü gibi tutuklanan Uygur Türkleri 21 bin 621 kişidir ve kayıtlara geçen toplam 24 bin 758 tutuklunun %87,32'sini oluşturmaktadır. Sayıca Uygur Türklerini takip eden Kazak Türkleri oranı ise en az %10'a tekabül etmektedir.

Toplama kampına alınanların yaş dağılımında daha vahim bir tablo ortaya çıkmaktadır. Durumu hakkında kesin bilgi elde edilebilen 21 bin 318 toplama kampı mağdurunun yaş dağılımına bakıldığında %77,4'ünün (16 bin 512) 18-55 yaş aralığında olduğu görülmektedir. 18 yaş altı toplam tutuklu sayısı ise %11,48'e tekabül etmektedir. Üstelik bu veriler Çin'den yurtdışına sızdırılan Aksu Listesi adındaki başka bir belgeden alınmıştır. Aynı zamanda belgede Çin Hükûmeti tarafından Uygur Türkü gençlerin özellikle 1980'lerde ve 1990'larda doğan bireylerinin güvenilmez olarak etiketlendiğinin[112] belirtilmektedir.

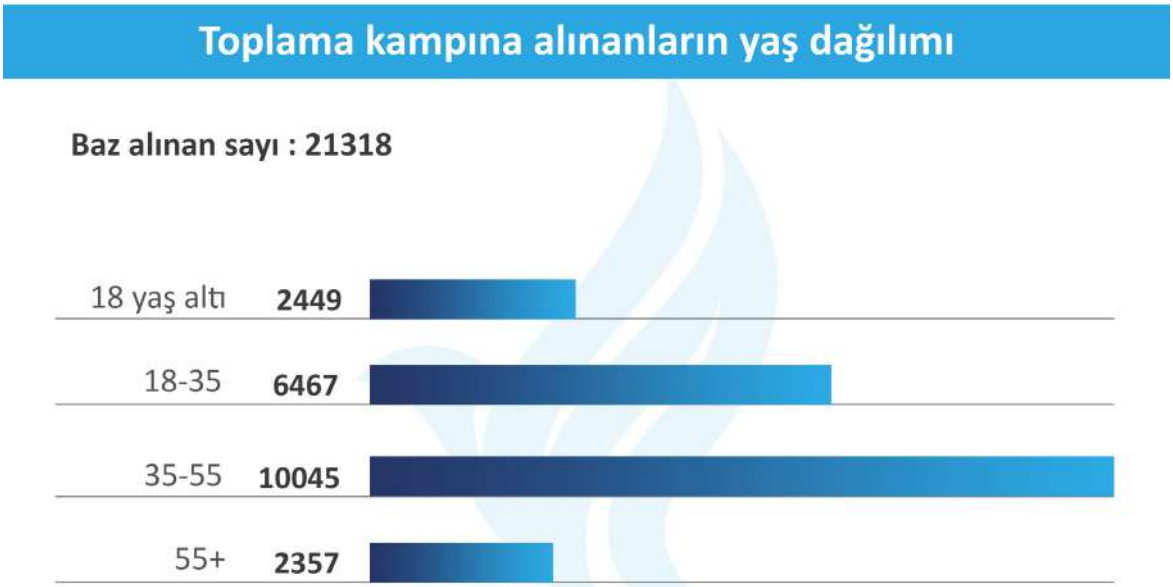

Grafik 11: Toplama kampına alınanların yaş dağılımı / shahit.biz

shahit.biz veri tabanına kaydedilen verilere göre toplama kamplarına alınanların cinsiyet dağılımında erkekler %79'luk kadınlar %21'lik oranı teşkil etmektedir.

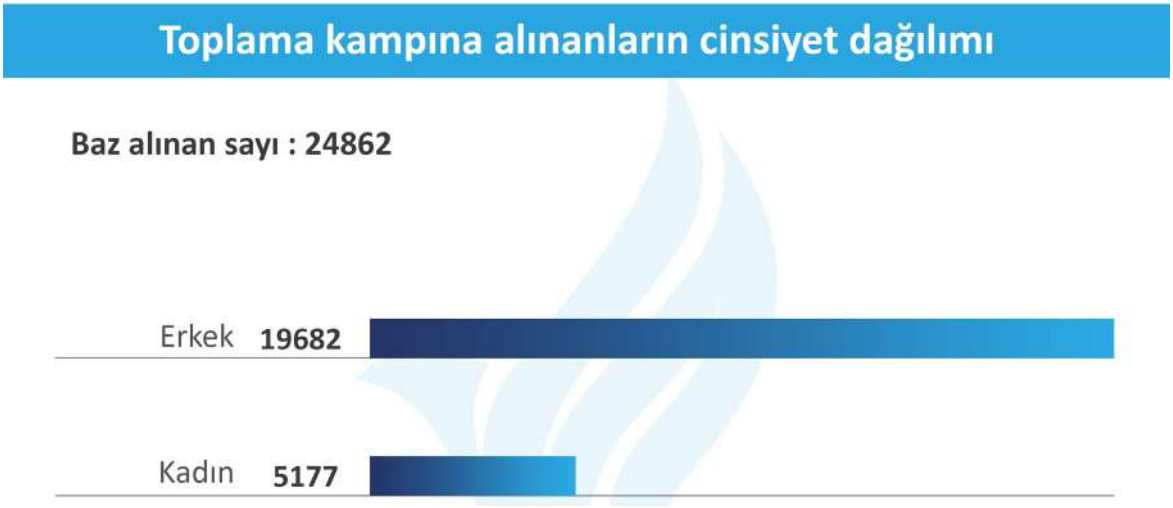

Grafik 12: Toplama kampına alınanların cinsiyet dağılımı / shahit.biz

Bölgeyle iletişim tamamen kesilmiş vaziyette olduğu için detaylı bilgi almak mümkün değildir. Ama çeşitli yollarla yıllardır elde edilen bilgilere dayanarak yapılan aşağıdaki istatistiksel tablo konuyu anlaşılır kılmak açısından önemli ipuçları vermektedir.

Grafik 13: Toplama kampına alınanların son durumu (Aralık 2021'e kadar) / shahit.biz

shahit.biz web sayfasında verileri kaydedilen 13 bin 509 toplama kampı kurbanının hangi toplama kampına kapatıldığı hakkında bilgi bulunmayanların oranı %29,2, hangi toplama kampına, ne zaman gönderildiği ailesi tarafından öğrenilebilenlerin oranı %28,55'tir. Toplama kampına kapatıldıktan bir müddet sonra yargılanıp hapse gönderildikleri bilinenlerin oranı %18, toplama kampından serbest bırakıldığı öğrenilenlerin oranı sadece %0,9'dur. Son birkaç yıldır hakkında hiçbir bilgi alınamayanlar ise %7 oranındadır.

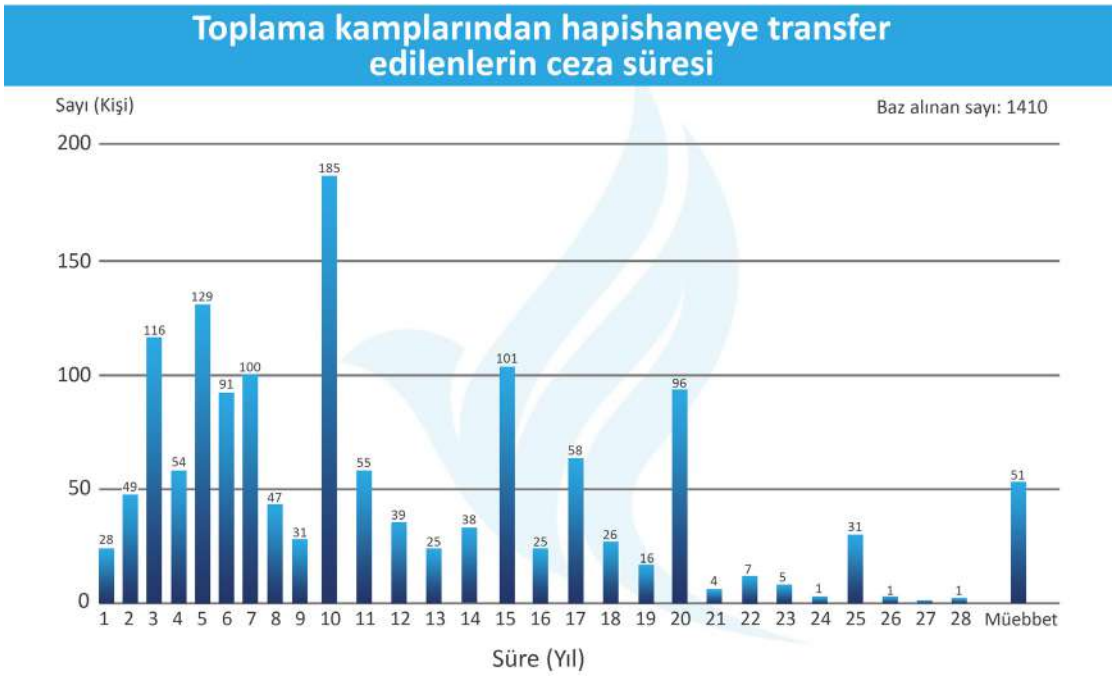

Grafik 14: Toplama kamplarından hapishaneye transfer edilenlerin ceza süresi / shahit.biz

Hapis cezası verilenlerin durumuna bakıldığında ise hüküm giyenlerin %75'inin 5 ile 20 sene arasında hapis cezalarına çarptırıldığı görülür. Müebbet hapse mahkûm edilenler ise baz alınan toplam rakamın %3'nü oluşturmuştur. Bunların çoğunun suçsuz[113] olduğu ortaya çıkmaktadır.

Künes toplama kampı (43.45955172N, 83.27575812E) - İnşaat alanı: 318650m²

3. BÖLÜM

TOPLAMA KAMPLARININ FİZİKİ YAPISI

3. Toplama Kamplarının Fiziki Yapısı

3.1 Toplama Kamplarının Fiziki Dış Yapısı

Toplama kamplarının fiziki dış yapısı hakkında çeşitli kaynaklara bakarak bilgi edinebilmek mümkündür. Bu kaynaklar; uydu görüntüleri, toplama kampından sağ kurtulmayı başaranların anlattıkları, yabancı gazeteci ve turistlerin gizlice çektiği video kayıtlarıdır. Toplama kamplarının dış görünümü hakkında bilinmesi gereken diğer husus da toplama kamplarının ilk inşasından bu yana görünüm olarak değiştiği ve sürekli genişletildiğidir. Çin rejimi, Ağustos 2018'e kadar toplama kamplarının varlığını inkâr etmiş ancak sonraları uydudan çekilen devasa yapılara açıklık getirmek zorunda kalarak buraların dil ve mesleki eğitim merkezleri olduğunu söylemiştir. Bugüne kadar araştırmalarla ortaya çıkarılanlara bakıldığında ÇKP yönetimi toplama kampı sistemini planlarken dış görünüm olarak eğitim merkezleriymiş gibi algı oluşturmak için bazı toplama kamplarını buna göre tasarlamıştır. Örneğin Kaşgar bölgesinde 2017 yılında yapılan ve 2 numaralı toplama kampı olarak adlandırılan tesiste futbol sahası bulunmaktadır. Bu tür tesisler toplama kampı olmakla beraber en önemli fonksiyonlarından biri de dezenformasyon ve propaganda malzemesi olarak gazeteci ve araştırmacıları gezdirmek için kullanmaktadır[114].

Fotoğraf 3: Kaşgar 2 No'lu toplama kampı / Google Earth. Kordinasyon (39.43176173, 76.05573626) İnşaat alanı: 131200m2

Toplama kamplarının dış yapısının, amacının ve gözetleme özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için toplama kampları hakkında kapsamlı araştırma yapan ASPI elde ettikleri verilere dayanarak toplama kamplarını dört sıraya ayırmıştır.

Brinci sıra olarak kategorize edilen toplama kampları, Çinli yetkililerin çok dikkatle yönettiği, getirdikleri gazeteciler ve diplomatlar için Potemkin köyü tarzı (önceden dizayn edilmiş tiyatro tarzı) turların organize edildiği tutuklama merkezleridir[115]. Bu tür toplama kamplarından bırakılanların zorunlu çalışmaya gönderilmiş ya da mahallesinde yoğun gözetim altında yaşamaya mecbur bırakılmış kişiler olduğu tespit edilmiştir[116]. Gerçek durumun gizlenmesi için tesislerde derslik binaları inşa edilmiş olup bu görüntülerle burada insanlara bir nevi "eğitim" verildiği propagandası yapılmaktadır.[117].

Fotoğraf 4: Birinci sıra toplama kamplarının fiziki dış yapısı (Örnek toplama kampı Kaşgar şehrine yakın bir bölgede bulunmaktadır.)

İkinci sırada bulunan toplama kampların Uygur, Kazak ve Kırgız gibi Türklerin kapatılması için özel olarak inşa edildiği bilinmektedir. Genelde çok büyük tesisler olma eğilimindedirler. Çoğu durumda, büyük bir dış duvar ve gözetleme kuleleriyle korunmaktadır. Bu da ikinci sıradaki toplama kamplarında kalan tutukluların çok daha dikkatli gözetleme ve kısıtlamalara maruz kaldığını göstermektedir.

Fotoğraf 5: İkinci sıra toplama kamplarının fiziki dış yapısı (Örnek toplama kampı Kaşgar Konaşeher'de bulunmaktadır.)

ASPI'nin araştırmalarına göre ÇKP yetkilileri üçüncu sıra olarak bilinen toplama kamplarına toplumdan uzaklaştırmayı amaçladığı insanları kapatmaktadır. Bu toplama kamplarıyla entegre çalışan fabrikalar veya göstermelik eğitim sınıflarının olmadığı bilinmektedir. Bu tür toplama kampları tamamen dikdörtgen bir alanda inşa edilmiş olup yüksek beton duvarlar, gözetleme kuleleri ve birkaç kat dikenli tel ile çevrilidir. Benzer şekilde, genellikle yeni tutukluların gönderildiği ve resmî toplama kampının içine alınmadan önceki işlemlerin yapıldığı bir bina mevcuttur ve bu bina dar bir beton kanaldan ana kamp merkezine ve koğuşlara bağlanmaktadır.

Fotoğraf 6: Üçüncü sıra toplama kamplarının fiziki dış yapısı (Örnek toplama kampı Aksu ili Onsu ilçesinde bulunmaktadır.)

Dördüncü sıra toplama kampı tesisleri ise hapishaneye benzemektedir[118]. 2017'den önce Doğu Türkistan'daki ilçelerin sadece merkezinde küçük ve az sayıda hapishane bulunuyordu. Büyük hapishaneler yerleşim yerlerinden uzak bölgelere inşa ediliyordu. 2017'den sonra bu küçük hapishaneler yıkılarak merkezden uzak bölgelere taşındı. Toplama kampı olarak kullanılan bu yeni tesislerin çoğu 2017 öncesindeki cezaevleriyle kıyaslandığında önemli ölçüde büyüktür. Dördüncü sıra toplama kampları daha önceden boş ve yerleşim bölgelerinden uzak olan geniş arazilere inşa edilmiştir. ASPI'nin uydu görüntüleri üzerindeki arama ve incelemeleri sonucunda bu tür toplama kamplarının genellikle ikinci ve üçüncü sıra toplama kampı tesislerine yakın konumda bulunduğu ortaya çıkmıştır[119].

Fotoğraf 7: Dördüncü sıra toplama kamplarının fiziki dış yapısı (Örnek toplama kampı Kaşgar'ın Merkit ilçesinde bulunmaktadır.)

Toplama kamplarının bazıları yerleşim bölgelerinin içine inşa edilmişken bazıları yerleşim bölgelerinden uzak alanlara inşa edilmiştir. Pek çok toplama kampı sanayi bölgelerine yakın olarak yapılmıştır ya da çevresine sonradan sanayi tesisleri inşa edilmiştir. Yine bazı toplama kampları hapishanelerin yakınlarına kurulmuştur ki toplama kampları ile hapishane ve sanayi bölgesi entegre halde çalıştırılmaktadır.

Aşağıdaki fotoğrafta iki adet toplama kampının uydu görüntüleri gösterilmekte olup XJÜİK 44. Tümen Yong Anba bölgesi, Huawei Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Toplama kampları sağında bulunan mavi görünümlü sanayi bölgesine sadece 400 metrelik mesafede yer almaktadır.

Fotoğraf 8: XJÜİK Tumshuk Şehri Yonganba toplama kampları (2 adet toplama kampı) Kordinasyon (39.85139679, 79.02327614)

Fotoğraf 9'da Hotan Karakaş'ta bulunan Karakaş 3 No'lu Eğitim Merkezi adı verilen toplama kampı yer almaktadır. Bu toplama kampının yakınlarına bir adet hapishane hemen hemen aynı dönemde inşa edilmeye başlanmıştır ve sanayi bölgesine sadece 400 metre mesafededir. Fotoğraf 9'da koordinatları gösterilen bölge toplama kampını, sağ tarafındaki yapı hapishaneyi, etrafındaki tesisler (mavi renkli ve diğerleri) ise sanayi bölgesini göstermektedir.

Fotoğraf 9: Hotan Karakaş 3 No'lu toplama kampı, hapishane ve sanayi bölge/ ASPI Kordinasyon (37.11229892, 79.64237106)

3.2 Toplama Kamplarının Fiziki İç Yapısı

Çin'in izin vermesiyle yabancı gazetecilere birkaç defa çekim alanları ziyaret öncesinde hazırlanmış "eğitim merkezleri" ziyaret ettirildi ve bu tesislerin iç ve dış yapılarını gösteren videolar servis edildi. Bu görüntülere bakıldığında gazetecilerin gezdirildiği alanlar bir eğitim merkezi gibi görünmektedir. Fakat bu gezilerin birine katılan Arnavut asıllı gazeteci ve tarihçi Olsi Jazexhi gösterilenlerin inandırıcı olmadığını açıkça ifade etmiştir[120]. Bugüne kadar toplama kamplarından sağ kurtulup yurt dışına çıkmayı başaranlar kaldıkları toplama kamplarının yabancı gazetecilere ve diplomatlara gösterildiği gibi olmadığını söylemektedir. Tam tersine toplama kampları insanların tıka basa doldurulduğu, hijyen şartlarının oldukça kötü olduğu, dar ve karanlık hücrelerden oluşan bir yer olarak anlatılmaktadır. Üstelik toplama kampı şahitlerinin hepsinin bu konuda anlattıkları birbirini desteklemektedir. ASPI'nin araştırmalarında ortaya koyduğu gibi toplama kampı tesisleri içinde yabancı gazetecileri gezdirmek için özel olarak tasarlanan yapıların olduğu kesindir. Bu yüzden toplama kamplarının iç görünümü hakkında güvenilir kaynak orada kalan şahitlerin anlattıklarıdır.

8 Mart 2018'de Doğu Türkistan'ın kuzeyindeki Künes ilçesinde bulunan toplama kampına götürülen ve orada dokuz ay kalan Uygur Türkü kadın Tursunay Ziyavudun, kaldığı toplama kampının fiziki iç yapısını şu şekilde anlatmaktadır:

"Hapishanelerdeki kapılar gibi demir kapılardan girdim. Koridorun iki tarafında çok sayıda demir kapı vardı. Beni bir koğuşa götürdüler. Orada kadınlar vardı. Tuvaleti de koğuşun içindeydi. Kapının önünde silahlı gardiyanlar nöbet tutuyordu."

Tursunay Ziyavudun, ayrıca toplama kamplarındaki koğuşların kapılarının birbirine bakmadığını ve bu yüzden kendi kaldıkları hücre dışındaki hücrelerde kalan tutukluları görmenin mümkün olmadığını ama seslerinin duyulabiliyor olduğunu anlatmaktadır[122].

Urumçi'deki bir toplama kampında kalan Gülbahar Celilova ise hücrelerde pencerenin olmadığını, içinde onları gözetleyen kameraların bulunduğunu söylemektedir. Celilova, oldukça küçük ve hijyenik olmayan hücrelerde 40 kişinin yaşadığını ayrıca herkese yetecek kadar yatacak yer olmadığı için nöbetleşe uyuduklarını anlatmaktadır[123]. Bunun haricinde O'nun kaldığı toplama kampında binaların içinde ve dışında olmak üzere iki farklı sorgulama odasının olduğunu, birinin yer altında dört kameranın bulunduğu bir oda, diğerinin ise dışarıda ve kamerasız olduğunu söylemektedir[124].

Toplama kampı mağduru Mihrigül Tursun da küçük bir koğuşta 38 kadın ile kaldığını, koğuşun dört tarafında kameraların, iki duvarda ise dinleme cihazlarının monte edilmiş vaziyette bulunduğunu, bu yüzden hücrede kalanların birbirlerine isimlerini, neden ağladıklarını ve ne olduğunu sormaya cesaret edemediklerinden bahsetmektedir[125].

Toplama kampı şahitlerinin hepsi, hijyen koşulları ile ilgili olarak tuvaletin koğuşun içinde olduğunu ve bundan dolayı dayanılmaz kötü koktuğunu, abdest alınması durumunda ağır cezalar söz konusu olduğundan elini ve yüzünü yıkama ihtimalinin çok az olduğunu ya da hiç olmadığını, duş almaya da genelde izin verilmediğini anlatmaktadır. Üç kez toplama kampına alınan Mihrigül Tursun, duş almanın yasak olduğunu hatta kaldığı koğuşta dokuz ay kalmalarına rağmen bir kere bile duş alamayan kadınları gördüğünü söylemektedir[126].

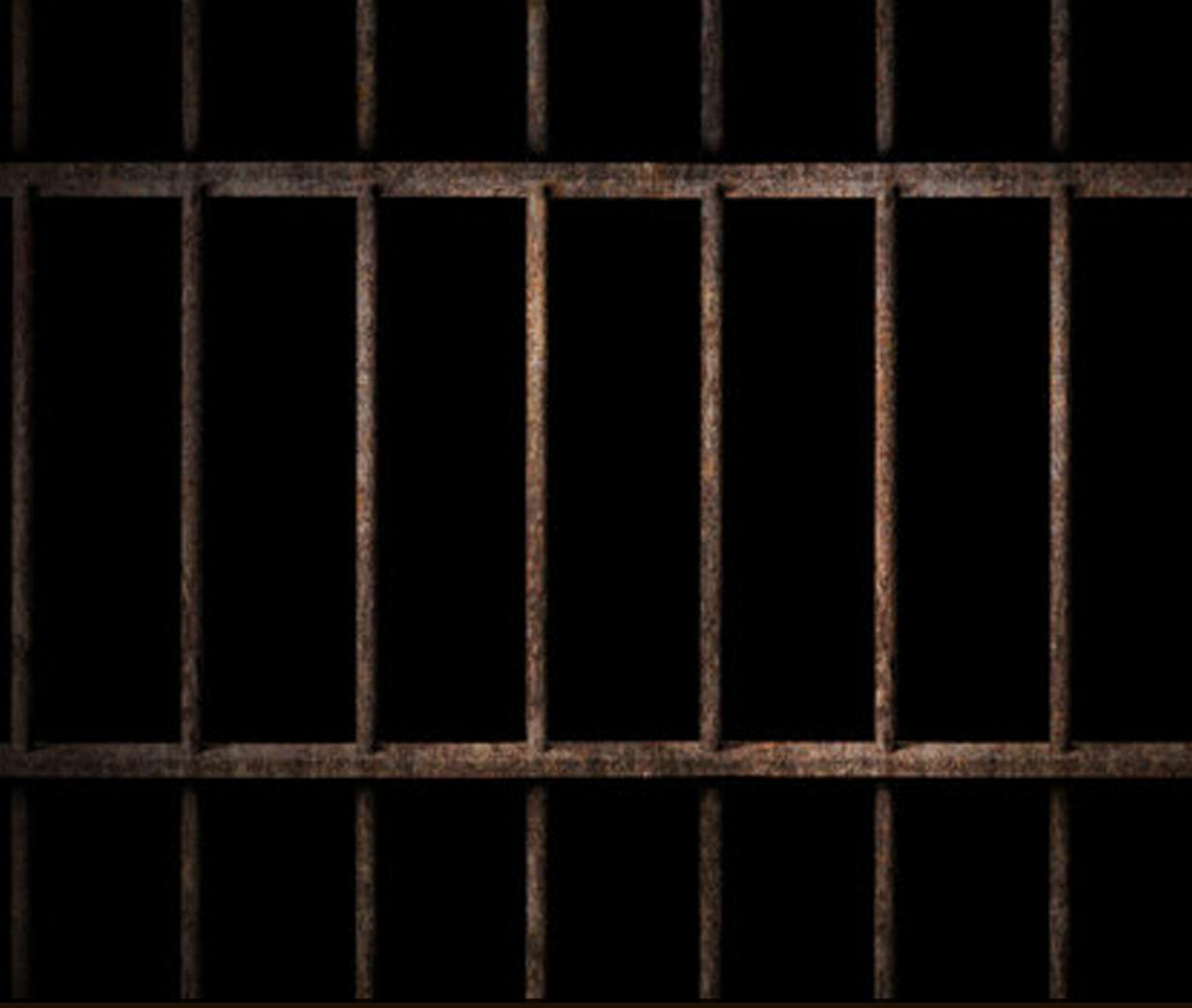

4. BÖLÜM

TOPLAMA KAMPLARINDA YAŞAM

4. Toplama Kamplarında Yaşam

4.1 İnsanlar kamplara nasıl götürülür?

Elde edilen bilgilere göre ÇKP yetkilileri insanları çeşitli yöntemlerle toplama kamplarına götürmektedir. Toplama kampı sistemi daha önceden detaylı planlanan bir program olduğundan birçok insan Çin rejimi tarafından "suç" olarak kategorize edilen davranışlar esas alınarak fişlenmiştir. Daha sonra Doğu Türkistan'daki ÇKP merkez komitesi tarafından tutuklanıp toplama kampına götürülmesi gereken insanların listesi ve tutuklanacak kişi sayısı verilmiştir. Güvenlik güçleri verilen listedeki isimlerle birlikte kotayı doldurmak için insanları rastgele seçerek tutuklamışlardır. Bölgede yaşayan siviller tutuklanırken[127] çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bunlar;

1. *Hiçbir bilgilendirme yapmaksızın evinden, kaldığı otel ya da bulunduğu yerden almak:* Örneğin, Uygur şair Tahir Hamut İzgil'in anlattığına göre Çinli polisler genelde gece yarısı evleri basarak insanları toplama kamplarına götürmektedir[128]. Kazakistan vatandaşı Uygur iş kadını Gülbahar Celilova ise sabah saatlerinde konakladığı otelden alınarak toplama kampına götürülmüştür[129].

2. *Polis merkezine çağırarak tutuklama:* En çok kullanılan tutuklama yöntemdir. Genelde polis tutuklanması gereken insanı polis merkezine uğraması için telefonla arar ve geldikten sonra bazen sorgulayarak, bazen sorgulamadan başına siyah çuval geçirerek toplama kampına götürmektedir. Toplama kampında 9 ay kalan ve kamptan çıktıktan sonra ABD'ye giden Uygur Türkü kadın Zumret Davut toplama kampı hakkındaki şahitliğinde birçok insanın "Polis merkezine gelir misin?" diye aranan telefon sonrası gittiği polis merkezinden geri dönmediğini, kendisinin de bu şekilde polis merkezine getirilip tutuklandığını anlatmaktadır[130].

3. *Toplantıya çağırarak tutuklama:* İnsanları toplu ya da tek olarak tutuklama yöntemidir. Kazakistanlı eşinin çabasıyla toplama kampından sağ kurtulabilen Uygur Türkü kadın Tursunay Ziyavudun, Nisan 2017'de yolda yürürken toplantıya katılma gerekçesiyle polis tarafından zorla götürüldüğünü anlatmaktadır[131].

4. *Sokakta yürürken tutuklama:* Çok sık kullanılan tutuklama yöntemlerinden biridir. Cadde ve sokaklara her 300-500 metrede bir yerleştirilen "sokak karakolları" yoldan geçen Müslüman Türkleri durdurarak telefonlarını incelemekte veya sorguya çekmektedir. Sonra telefonda illegal uygulama ya da içerik bulunması suçlamasıyla tutuklamaktadır[132].

5. *Havaalanında tutuklama:* Yurtdışından dönenler ya da gitmeye çalışanlar için kullanılan yöntemdir. Yurt dışında eğitim görmekte olan pek çok Uygur, Kazak ve Kırgız öğrenci bu şekilde yakalanıp toplama kamplarına götürülmüştür. Lisans eğitimi için Mısır'a giden ve Mısır vatandaşıyla evlenen Uygur Türkü genç kadın Mihrigül Tursun 2015 yılında Mısır'dan döndüğünde Urumçi Havaalanında sorguya çekilerek tutuklanmış ardından toplama kampına götürülmüştür[133].

6. *Kotayı doldurmak için yerleşim yerlerini silahla basarak toplu halde tutuklama:* Ortaya çıkan kanıtlara bakıldığında devasa toplama kampı sistemi belli oranda kalabalık toplulukları toplumdan tecrit etmek için tasarlanmıştır. Raporun önceki sayfalarında dile getirildiği gibi ÇKP yetkilileri tutuklamalarda bölgelere belli kotalar verildiğinden bahsetmektedir. CNN'e konuşan toplama kamplarında bizzat görev yapan ve tutuklamalara katılan Çinli polis memuru, kotayı doldurmak için çok sayıda silahlı polisin Uygur köylerine baskın yaparak sivilleri toplu halde tutukladıklarını anlatmıştır[134].

7. *Yurt dışında bulunanları tehdit, şantaj ya da kandırma yoluyla geri çağırarak tutuklama:* Geniş çaplı tutuklama ve gözaltına almalar başladığında birçok Doğu Türkistanlı çeşitli

nedenlerle yurtdışında yaşıyorlardı. Bazıları ticaret için bazıları eğitim için bazıları da akraba ziyareti için çeşitli ülkelerde bulunmaktaydı. 2017 yılından itibaren bu insanlar çeşitli sebeplerle geri çağrıldı. Bu sebepler arasında memleketine giriş yapması gerektiği, imza atılması gereken evrakların bulunduğu ve belli süre içinde dönmezlerse vatandaşlıktan çıkartılacağı gibi gerekçeler bulunmaktadır. Örneğin, şu an Fransa'da yaşayan ve daha önce toplama kamplarında 3 sene kalmış, ailesinin uluslararası basınla konuşması ve Fransız devletinin devreye girmesiyle bırakılmak zorunda kalan Gülbahar Hatiwaji, Kasım 2016'da emekliliğine ait bir evrağa imza atma gerekçesiyle Çinli yetkililer tarafından aranmıştır. Kendi halinde yaşayan ve Çin politikalarına aykırı herhangi bir davranışta bulunmadığından emin olan Gülbahar döndüğünde gözaltına alınıp toplama kampına gönderilmiştir[135]. Aynı dönemde pek çok Doğu Türkistanlı yerel polis merkezlerinden aranarak memlekete geri dönmezlerse ailesinin cezalandırılacağı tehdidiyle memleketine gitmek zorundan kalmıştır ve neredeyse tamamı toplama kampına alınmıştır. Bunların haricinde yurt dışındaki bazı Doğu Türkistanlılar Çin istihbaratı tarafından aranarak Arap Birleşik Emirlikleri başta olmak üzere üçüncü bir ülkeye çağırılarak oradan Çin'e götürülüp toplama kamplarına ya da hapishanelere atılmıştır.

8. *Üçüncü bir ülke tarafından Çin'e iade edilerek toplama kamplarına götürmek:* Bu da Çin'in en çok kullandığı yöntemlerden biridir. Çin; Mısır, Pakistan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kamboçya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi ülkelerde yaşayan veya belli amaçlarla kısa dönem için adı geçen ülkelerde bulunan Uygurları o devletlere tutuklattırarak Çin'e iade ettirmiştir. Örneğin şu an İstanbul'da ikamet etmekte olan Uygur Türkü kadın Amannisa Abdullah'nın kocası Ahmed Talip Şubat 2018 yılında Dubai'de tutuklanıp Çin'e gönderilmiştir[136]. Hatta Dubai'de Çin'in Uygur Türklerini geri götürmek amacıyla kurduğu gözaltı merkezlerinin olduğu bir Han Çinlisi kadın tarafından ifşa edilmiştir[137]. Haziran 2017'de 24 Uygur Türkü öğrenci Mısır güvenlik güçleri tarafından yakalanıp Çin'e iade edilmiştir[138]. Doğu Türkistanlıları Çin'e iade eden ülkelerin başında Doğu Türkistan'ın komşusu olan Kırgızistan, Tacikistan ve Pakistan gelmektedir.

Tutuklamalar hakkında bilinmesi gereken bir başka husus da Çin polislerinin tutukluları götürmek istediği andan itibaren ebeveynleri, çocukları ya da kardeşleri fark etmeksizin onların yakınlarıyla olan temasını kesmesidir. Mihrigül Tursun 13 Mayıs 2015'te üç bebeğiyle beraber Urumçi Havalimanı'na geldiğinde pasaport kontrolü için onu ayrı bir odaya alarak sorguladıklarını, başka bir Çinli polisin bebekleri teslim aldığını, ancak 3 saatlik sorgudan sonra bebeklerini görmesine izin bile verilmeden hapishaneye götürüldüğünü, 3 ay sonra bırakıldığında bir çocuğunu ölü olarak teslim aldığını anlatmaktadır[139].

4.2 Tıbbı Kontrol Adı Altında İnsanlık Dışı Muameleler

4.2.1 Toplama Kampına Alınırken

Toplama kampı şahitlerinin anlattıkları ve araştırmacıların elde ettiği bilgilere göre toplama kampına alınmadan önce kişiler hastanelere özellikle de toplama kampı sistemi kapsamında işletilen tesislere götürülerek tıbbı kontrolden geçirilmektedir. Kaldığı otelde tutuklanan Kazakistan vatandaşı iş kadını Gülbahar Celilova toplama kampına götürülmeden önce hastaneye getirilip vücudunun komple kontrolden geçirildiğini, idrar, kan ve hamilelik testi yapıldığını, eğer hamileyse bebeğin düşürüleceğinin söylendiğini, bununla kalmayıp gözünü kontrol ettiklerini ve yüzünün her taraftan fotoğrafının çekildiğini anlatmaktadır[140].

Çin'in toplama kampında 62 gün kalan Zumret Davut da polis merkezine gelmesi için aranmış sorgudan sonra direk toplama kampına götürül-

memiştir. Önce başına siyah çuval geçirilerek bir arabaya bindirilmiş ve bir saatlik yolculuktan sonra tıbbi kontrol merkezine getirilmiştir. Zumret Davut o merkezde gördüklerini şu şekilde anlatmaktadır:

"Karşımda polis üniforması üzerine doktor önlüğü giymiş ve polis şapkası takmış iki kişi vardı. Askeri hastaneye getirilmiş olduğumu tahmin ettim. Hastane koridoruna girince elleri kelepçeli 16-17 yaşlarındaki genç kızlardan 60-70 yaşlarındaki yaşlı kadınlara kadar çok sayıda insan gördüm. Her kadının yanında ikişer polis vardı. Bizi çeşitli deneylerle öldüreceklerini sandım, özellikle yaşlı kadınlara bakınca içim çok acıdı. Sırayla türlü kontrolden geçtik. Parmak izimiz alındı, kan örneği alındı, bir şeyler okutup sesimizi kaydettiler, göz tanıma sistemine gözümüzü kaydettiler, kadın hastalıkları kontrolü yaptılar. Kontrol akşam 7-8'e kadar devam etti."[141]

4.2.2 Toplama Kampının İçinde

Toplama kampında kalanların şahitliklerine bakıldığında kampın içinde periyodik olarak kan alındığı ve iğneler yapıldığı bilinmektedir. Gülbahar Celilova, kampta kaldığı süreçte her 10 günde bir kez tutuklulara iğne yapıldığını ve onlardan kan alındığını anlatmaktadır.

"Elimizi kapının küçük penceresinden uzatıyorduk. Bedenimize nasıl bir şey enjekte edildiğini bilmiyorduk. Sonra bu ilaçların toplama kampındaki kadınların adetlerini kesmeye, acı ve açlık gibi duyguları baskılamaya yaradığını öğrendik."[142]

Bazı toplama kamplarında ise her gün kan alındığı bilinmektedir. Tursunay Ziyavudun bu konuda yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

"Bizden her gün kan alıyorlardı. Bilmediğimiz iğneleri vuruyorlardı ve ilaçlar veriyorlardı. Biz Çin'in tıbbı deneklerine dönüşmüştük. Bunun etkisinde kadınlarda bulantı ve uykusuzluk semptomları oluyordu. Bununla beraber kadınları zorla kısırlaştırıyor ve doğum kontrol aletleri takıyorlardı."[143]

Urumçi'deki toplama kampında 62 gün kalan Zumret Davut ise kaldığı 62 gün boyunca kamptaki Çinli doktorların kendisinden üç kez kan aldığını, her seferinde oldukça büyük 8-10 şişeyi doldurduklarını anlatmaktadır[144].

4.3 Bilinmeyen İlaçları Kullanma Zorunluluğu

Toplama kampları hakkında sıkça dile getirilen uygulamaların biri tutuklulara bilinmeyen ilaçların zorla verilmesidir. Gülbahar Celilova kaldığı toplama kampında haftada bir gün iki adet ilaç verildiğini, Çinli görevlilerin tutsaklar ilacı yutana kadar başlarında beklediğini ama kimsenin bunların ne ilacı ve ne için kullanıldığını sormaya cesaret edemediğini anlatmaktadır[145]. Mihrigül Tursun da kaldığı toplama kampındaki ilgili durumu şu şekilde dile getirmektedir:

"Bize istediğimiz zaman su vermedikleri için onların getirdiği ilaç karıştırılan suyu içmeye mecburduk. Polisler odaya geldiğinde listeden birkaç kişinin adını söylüyordu ve biz de kalkıp içiyorduk. Onlar ağzımızı kontrol ettikten sonra çıkıyorlardı. Bu suyu içtikten sonra bazıları bayılıyorlardı, bazılarının başı dönüyordu, vücudu titriyordu ve bazılarının ise adeti durmuyordu, sürekli kan geliyordu."[146]

Urumçi'de bir toplama kampının 42 No'lu koğuşunda kalan Zumret Davut da ilaç verme olayını şu şekilde anlatmaktadır;

"Toplama kampındayken bize her gün bilinmeyen ilaçlar veriliyordu. Yuttuğumuzdan emin olmak için eldiven giyip ağzımızın içini elleriyle kontrol ediyorlardı. İlaçları içtikten sonra sakinleşiyorduk, aile fertlerimizi, çocuklarımızı dahi hatırlayamıyorduk, el ve kollarımız titremeye başlardı."[147]

4.4 Toplama kampında ne öğretiliyor?

Çin rejimi toplama kamplarının varlığını itiraf etmek zorunda kaldığında bu tesislerin Çince öğretme ve mesleki beceri kazandırma merkezi olduğunu savunmuştur. Ancak bulgular incelendiğinde buradaki tüm programların bir nevi asimilasyon, dinî inanç ve etnik kimliği silme, aşağılama, beyin yıkama, işkenceye dayalı yıldırma olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Toplama kampı mağduru Zumret Davut götürüldüğü kampta onlara verilen "eğitim"den şöyle bahsetmektedir:

'Sınıf' adını verdikleri bir odaya götürdüler, sandalye dahi yoktu. Ellerimiz kelepçeli, diz çökerek soğuk beton zeminde oturduk. Bize eğitim verecek kişi bir adet masa ve sandalyenin bulunduğu demir kafesin içinde oturuyordu[148]*. Bize Çince, Çin yasası, ÇKP ve Xi Jinping'e teşekkür etmemiz hakkında bir şeyler söylüyordu. Ders bittikten sonra yüksek sesle "Allah var mı?" diye soruyordu, biz onların öğrettiği gibi "Yok!" diye bağırırdık. Hemen sonra "Xi Jinping var mı?" diye devam ediyordu biz de "Var!" diye bağırmaya mecbur kalıyorduk."*[149]

Zumret Davut'un anlattığına göre sınıftan çıktığında kapıdaki gardiyan yeni gelenlere "Allah'a inanıyor musun?" diye soruyor. Yeni gelenler olayın rengini bilmediği için evet diye cevap veriyor ve gardiyan tarafından sopa ve tekmelerle acımasızca dövülüyordu. Kendisinin de aynı şekilde dövüldüğünü söylemektedir[150].

Toplama kampında tutsaklara verilen "eğitim"in temel hedefinin Müslümanları inançlarından vazgeçirmek olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Gülbahar Celilova toplama kampında insanları sınıflara toplayıp namaz kılma ve oruç tutmanın cezasının Çin yasalarına göre hapse girmek olduğu uyarısının defalarca verildiğini aktarmaktadır. Celilova, bu konu hakkındaki anılarını şu şekilde paylaşmaktadır:

"Cami imamı diye bir kişiyi bizim kaldığımız toplama kampına getirdiler. O, bize Allah'ın olmadığını, dine inanmamamız gerektiğini, başımızı kapatmamızın da boşuna olduğunu, bizim tek kurtarıcımızın Xi Jinping ve Çin Komünist Partisi olduğunu, dinle ilgili bildiklerimizin hepsinin aslında koskoca bir yalan olduğunu anlatıyordu. Kampa getirilen sözde imamlar bize namaz kılmayan, başını kapatmayan, dine inanmayan "kültürlü kadınlar" olmamız gerektiğini söylüyorlardı."[151]

Zumret Davut, yine toplama kampındaki insanların üç çeşit sınıflandırmaya tabi tutulduğunu; ilkinin "dine inanmıyorum" demeyen ya da dinî inancı güçlü "dinden zehirlenmiş" kişiler olarak sınıflandırıldığından bahsetmektedir. Çinli görevliler, onlara kafalarındaki dinî inançları silip attıkları takdirde ikinci ve üçüncü kategoriye çıkabileceklerini telkin etmekteydi. Herkes için 100 puan belirlenmiş, ağlamadan, zorluk çıkarmadan onların dedikleri yapılırsa tam puan alınacağı ve ailesiyle görüntülü görüşme fırsatı tanınacağı söylenmiştir[152].

Dokuz ay boyunca toplama kampında kalan bir başka Uygur kadın Tursunay Ziyavudun ise Çin Devlet Başkanı Xi Jinping hakkındaki propagandaların en önemli "eğitim"lerden biri olduğunu söylemektedir. Toplama kampında kaldığı süre içerisinde sürekli Xi Jinping hakkında propaganda filmlerinin izletildiğini, Xi Jinping'e ait olan düşünceler yazılan kitapların Çince olarak ezberlenmesinin talep edildiğini, bunun yanı sıra saatlerce Çin marşlarını söylemek zorunda olduklarını, bunları yapamayanlara çok ağır cezaların verildiğini anlatmaktadır[153]. Örneğin Çince bilmeyen, Çince konuşmakta zorlanan 70 yaşlarındaki bir nineye kızgın güneş altında ellerini yukarı kaldırarak ayakta bekleme cezası verilmiştir. Yaşlı kadın yaklaşık bir saat sonra bayılıp düştüğünde Çin polisleri hemen gidip nineyi acımasızca dövmüştür[154]. Toplama kampı mağduru Mihrigül Tursun da Çinli yetkililerin söylediklerini yerine getiremeyenlerin dışarı götürülüp dövüldüğünü söylemektedir[155]. Bütün bu "eğitim" ve toplama kampı sürecinde Uygurca konuşmak yasaklanmıştır[156].

Eğitim dedikleri faaliyetlerin arasında haftada bir kez Xi Jinping'in fotoğrafına 20 dakika bakmak da yer almaktadır. Üstelik haftada bir kez "pişmanlık yazısı" yazılması tutsaklardan istenmektedir. Pişmanlık yazısı, Müslüman Türklerin yaşam tarzını aşağılayan ve Çin kültürünü öven içeriğe sahip olmalıdır. Örneğin, Gülbahar Celilova kaldığı toplama kampında pişmanlık yazısı yazarken ÇKP'ye olan teşekkürlerini, bundan sonra eskisi gibi yaşamayacağını, çocuklarını Uygurca öğreten okullara değil Çince okullara vereceğini ve Çin'in dünyadaki yerinin birinci sırada olduğunu içeren bir yazı yazması mecbur kılınmıştır[157].

Aşağıdaki tabloda önceki bölümlerde adı gecen toplama kampı mağdurlarının şahitliğine dayanarak toplama kamplarında sıradan bir günün nasıl geçtiği gösterilmektedir.

Toplama Kampında Sıradan Bir Gün

SAAT	EYLEM
06:00-07:00	Kahvaltı (su ve bir adet buharda pişirilmiş hamur)
07:00-11:00	ÇKP sloganları içeren siyasi beyin yıkama dersleri yapılarak "Ben Çinliyim, Çinli olmaktan övünç duyuyorum, yaşasın ÇKP" gibi sözleri olan marşlar söylemek.
11:00-12:00	"Hayatımı ÇKP için feda ederim" tarzı sloganları tekrar tekrar söylemek ve ezberlemek.
12:00-14:00	Sabah kahvaltısı ile aynı olan öğlen yemeği.
14:00-16:00	"Eğer ÇKP olmasaydı yeni Çin olmazdı" gibi marşlar söylemek.
16:00-18:00	Suçunu itiraf etme ve pişmanlık duyma oturumu.
18:00-20:00	Kahvaltıyla aynı akşam yemeği.
20:00-22:00	Kollar yukarıda, yüz duvara dönük olarak hatalarını düşünme faaliyeti.
22:00-00:00	Tekrar öz değerlendirme.
00:00-01:00	Ayakta düz bir şekilde bekleme
01:00-06:00	Allah'ı ve dinî inkâr yemini ve ardından sağ taraf üzerine uyuma.

4.5 Toplama Kamplarında Tutsakların Kendi Aralarında Konuşmaları ve Birbirine Yardım Etmeleri Yasaktır!

Toplama kampındaki katı kurallardan biri de kampta kalanların kendi aralarında konuşmalarının ve birbirlerine yardım etmelerinin yasak olmasıdır. Mihrigül Tursun toplama kampına yeni getirildiğinde koğuşun içindeki kadınlarla konuşmaya çalıştığını ama kameradan gören ve sesini duyan polislerin konuşmalarını kestiğini belirtmiştir[158]. Zumret Davut da yeni geldiğinde bir yaşlı nineye yardım etmek istediğinde ağır şekilde dövüldüğünü şöyle anlatmaktadır:

"68 yaşında yaşlı bir kadın vardı. Hacca gitmek için Suudi Arabistan'daki kişilerle irtibat kurduğu için tutuklanmış. Bu yaşlı kadın diyabet hastası olduğu için düzenli olarak insülin alıyormuş ama toplama kampında insülin almaya da müsaade edilmediği için kadın çok acı çekmiş, dudakları kuruluktan çatlamıştı. Bir gün o kadın acıya dayanamayıp "Keşke karnım doyacak kadar yemek yiyebilseydim bu hastalık o kadar da zorlamazdı beni" dedi. O konuşmanın üzerine ben kendi yemeğimi o kadına verdim. Benim yemeğimi başkasına verdiğimi kameradan izleyen gardiyanlar gelip beni cop ile dövmeye başladılar, acıya dayanamayıp "Ya Allah!" demişim. Bunu duyan gardiyan beni daha da sert dövmeye başladı. "Kurtarsın seni benim elimden göreyim, siz böyle olduğunuzdan sizi burada tutuyoruz" dedi. Diz kapağı kemiğim yerinden çıkmış, bir gözüm şiştiği için açamıyordum"[159]

4.6 Toplama Kamplarında İşkence

Çin'in Doğu Türkistan'daki toplama kamplarında yaptığı işkenceler hakkında pek çok şahit, araştırma raporları ve haberler bulunmaktadır. İşkenceler genelde Çinli yetkililerin, tutuklanan şahs hakkındaki suç iddiasını kabul etmesi ve korkutularak sindirilmesi için yapılmaktadır. Bu süreçte Çinli polisler ve gardiyanlar tutuklulara karşı istediklerini yapmakta serbesttir. Memurlar tutukluların aşağılık insanlar olduğuna inanmakta ve tutuklulara işkence yaparak Çin devletine ve ÇKP'ye hizmet ettiğini düşünmektedir, dolayısıyla bundan zevk almaktadır.

İşkence yöntemi olarak sopa, kırbaç, kerpeten ve demir çubuk gibi aletleri kullanmak; insanları tavandan asmak, cinsel şiddet, ağız ve burundan basınçlı su vermek, elektrikli cop, kaplan sandalye denilen elektik bağlanan demir sandalyeye oturtarak elektrik verme gibi yöntemler kullanılmaktadır. Hareketsiz bekletme, uykusuz ve aç bırakma da uygulanan işkence yöntemleridir.

Çin'den, Doğu Türkistan'daki toplama kampında çalışmak için gelen, toplu tutuklamalara bizzat katılan, sonradan polisliği bırakıp yurt dışına çıkan Jiang adındaki Çinli polis, CNN'e verdiği röportajda işkencenin çok yaygın olduğunu, herkese çeşitli işkence yöntemleriyle işkence edildiğini, bazılarının sopalarla, bazılarının ise elektrik cop, yine bazılarının tavana asılarak sopalarla dövüldüğünü anlatmaktadır. Onun söylediğine göre bazı polisler işkenceden zevk almaktadır[160]. İşkence hakkındaki şahitliği şu şekilde anlatılmıştır[161]:

"Erkekler, kadınlar ve 14 yaşındaki çocuklar da dahil olmak üzere her yeni tutuklu, sorgulama sürecinde dövülürdü. Onları tekme ve yumruklarla, bedenleri şişip morarana ve yere diz çöküp ağlayana kadar dövüyorlardı. İşkencenin amacı onların suçlu olduğunu itiraf ettirmektir. İnsanların itiraf etmesini istiyorsan, üzerlerinde iki keskin uçlu elektrikli copu kullan. Kişi bağlıyken uçlarına iki elektrik teli bağlardık ve kabloları cinsel organlarına yerleştirilirdi. Herkes farklı yöntemler kullanırdı. Hatta bazıları yıkım çubuğu ya da üzerinde kilit olan kalın zincirler kullanırdı."

Jiang, işkence ve aşağılama için çok yaygın olarak yapılan bir yöntemin de gardiyanların mahkumlara yeni tutuklanan erkeklere tecavüz

etmelerini emretmesi olduğunu söylemiştir. Jiang, toplama kamplarındaki işkencenin ancak tutuklular itiraf ettiğinde duracağını ve itiraftan sonra genellikle hapishane veya toplama kampı gibi korunaklı başka bir tesise transfer edileceklerini anlatmaktadır.

Toplama kampı mağduru Tursunay Ziyavudun da kamplarda kadınlara tecavüz etmenin çok yaygın olduğunu anlatmaktadır. Toplama kampında tutulduğu sırada kendisine üç kez toplu tecavüz edildiğini şu şekilde anlatmaktadır:

"Şeytani akıllarına gelen ne varsa yaptılar ve vücudumun hiçbir yerini esirgemediler. Beni o kadar çok ısırdılar ki çok iğrençti. Sadece tecavüz etmekle kalmadılar. Polislerin elinde elektrikli sopa gibi bir şey vardı, ne olduğunu bilmiyorum. Onu cinsel organıma sokarak elektrik şoku verdiler."[162]

Gülbahar Celilova ise toplama kampındaki sorgulama ve işkenceler hakkında tanıklık ettiklerini şöyle anlatmaktadır:

"24 saate hatta bazen 72 saate kadar süren sorgudan gelenler olmuştu. Vücudu dayak darbesinden mosmor oluyordu. Kamçı izleri, elektrik şoku izleri vardı. Tırnakları sökülmüş, parmaklarına iğne batırılmış halde yüzü başı kanlarla dönerlerdi. Bedenlerinin her yerinde darp izleri oluyordu. İşkenceden aklını kaybeden kadınlar vardı. 10 gün içinde orada gördüklerime dayanamayıp hastanelik oldum."[163]

Bir başka toplama kampı mağduru Mihrigül Tursun da işkenceye dayanamayıp beni öldürün diye yalvardığını aşağıdaki cümlelerle anlatmaktadır:

"Beni karanlık hücreye götürdüler. Kafamın üzerine kabloları olan metal bir elektrikli cihaz geçirdiler ve tüm bedenime elektrik verdiler. Beni öldüreceklerini düşünmüştüm. Onun acısına dayanamayıp "Lütfen beni öldürün" dedim. Polisler ise: "Öyle kolay ölmek yok, Mısır'da neler yaptığını söyleyeceksin!" dediler. Ben acıdan "Ya Allah!" demişim. Onlar hemen elektriği durdurdu ve bana: "Sen Allah mı dedin, senin Allah'ın nerede? Ona söyle, gelsin, benden daha güçlü ise seni benim elimden kurtarsın, o nerede? Eğer o seni koruyabiliyorsa, sen neden buradasın, gelsin seni kurtarsın" dedi. Sonra ben acıdan kendimi kaybettim. Benim orada kaldığım sürede bana demir sopalarla vurdu. Sopa darbesinden dolayı bir kulağım işitmiyor; kulak zarım yırtılmıştı."[164]

Toplama kampı mağduru Zumret Davut da kaldığı koğuştaki şahit olduklarını şu şekilde dile getirmektedir:

"Bir gün bizim mahalledeki cenaze yıkama ve kefenleme işlerini yapan dindar bir ablamızı bizim hücreye getirdiler. Aradan iki gün geçtikten sonra onu sorguya götürüyoruz diye aldılar ve yarı ölü şeklinde geri getirdiler. Benim içim çok sızladı ve yanına yaklaşmaya çalıştım, bana sadece "beni çırılçıplak soydular ..." kelimesini tekrarladı. İki gün sonra biraz iyileştiğinde bana çırılçıplak soyulup, elleri yukardan asılarak zincir ve kemerlerle dövüldüğünü söyledi ve karnını açıp gizlice bana gösterdi, derisi delinmişti."[165]

İster toplama kampına getirilmeden önce ister toplama kampının içinde olsun, sorgulamalar genelde uzun sürmektedir. Sorgu esnasında yukarıda ifade edildiği gibi tehditler savrulmakta ve işkence uygulanmaktadır. Mihrigül Tursun'a saatlerce "Sen Müslüman mısın? Kuran okumayı biliyor musun? Namaz kılıyor musun? Neden Arapça öğrendin? Namaz kılmayı sana kim öğretti? Neden Mısır'a gittin? Orada neler yaptın? Kaç kişi tanıyorsun? Kimleri tanıyorsun?" gibi sorular yöneltilmiştir. Dayanamayıp "Ya Allah" dediğinde "Senin Rabbin Çin Komünist Partisi'dir! Seni biz yaşatıyoruz, hatta senin canını alabiliriz" denmiştir[166].

Sorguya çekerken veya koğuştayken tutukluları tehdit etme, şantaj yapma ve onların düştüğü durumla dalga geçme de söz konusudur. Toplama kamplarında sahte infaz yönteminin de

kullanıldığı görülmektedir. Ocak 2018'de Çinli yetkililer Mihrigül Tursun'u tekrar toplama kampına götürmüş ve bu kez ona turuncu renkli mahkûm kıyafeti giydirmiştir. Ona bu özel kıyafetin bilerek giydirildiği, bunun da onun artık öldürüleceği anlamına geldiği söylenmiş ve hangi yöntemle (silah, ilaç ve asılarak) idam edilmeyi tercih edeceği sorulmuştur. Mihrigül onlara istedikleri şekilde kendisini idam edebileceklerini söylemiştir. Onlarsa "Eğer silahla idam edilirsen bir adet kurşun için 800 yuan (yaklaşık 130 dolar) ödeyeceksin" demişlerdir. Daha sonra Mihrigül'e birçok soru sorulduktan sonra ona bir ay zaman verileceği, ölmeden önce ailesi, çocukları ve her şey hakkında iyi düşünmesi gerektiği söylenmiştir[167]. Daha önceki sorgulamada onun Mısır'dayken başörtüsü taktığını ama memlekete döndüğünde takmadığını söylemesine rağmen polisler onu dövmüştür. Ayrıca ona annesinin ve çocuklarının öldüğünü, babasının ise hapiste olduğunu söylemişler ama toplama kampından ayrıldığında aslında polislerin ona yalan söylediği ortaya çıkmıştır[168].

4.7 Toplama Kampında Gerçekleşen Ölümlerin Gizlenmesi

Edinilen bilgilere göre çok sayıda insan toplama kamplarında hayatını kaybederken birçoğu da bırakıldıktan hemen sonra ölmüştür. Bazıları ise toplama kampında maruz kaldığı işkenceden dolayı götürüldüğü hastanelerde hayatına kaybetmiştir.

Çin rejimi çoğu zaman ölenlerin ailesine bilgi vermediğinden dolayı çok sayıda insanın durumu bilinmemektedir. Bazılarının sadece hastalıktan dolayı öldüğü bilgisi verilerek cesedi ailesine verilmeden yakılmaktadır. Öte yandan bazı ailelere akrabalarının hastalık sonucu öldüğü bilgisi verilerek Çinli polislerin gözetiminde sessizce defnedilmektedir. Ölenlerin bilgisi çok gizli tutulmaktadır, ki mezarlıklar bile polisler tarafından gözetlendiğinden maktulün akrabaları istediği zaman mezarı ziyarete gidememektedir[169].

Mihrigül Tursun, Urumçi'deki ruh ve sınır hastalıkları hastanesine (4. Hastane) gönderildiğinde orada çok sayıda gencin ve ölenlerin olduğunu, ailelerine sadece ölüm haberi yollandığını ama cesede dokunulmasına izin verilmeyip sadece uzaktan gösterildiği ardından da ölen kimsenin cesedinin yakıldığını anlatmaktadır[170]. Çinli makamlar ölen kişinin ailelerine onların deli olduğunu ve o yüzden öldüğünü söylemektedir. Mihrigül bu konuda da "Biz deli değildik. Oraya getirilen tutsaklara her türlü test yapılıyordu, organlarının iyi çalışıp çalışmadığı tespit ediliyordu" şeklinde açıklamada bulunmaktadır[171].

Toplama kampında ölenlere yapılan muamelenin insanî olmadığı şahitlerin ifadeleri ile ortaya çıkmıştır. Gülbahar Celilova kaldığı koğuşta birkaç kez kadınların bayılıp düştüğünü, kısa süre sonra söz konusu mahkumların öldüğünü, ceset yerde dururken 5-10 dakikaya kadar gardiyanların gelip cesedi sürükleyerek götürdüğünü anlatmaktadır[172].

Mihrigül Tursun da kaldığı koğuşta Fatma isimli 23 yaşındaki kadının ölümünü şu şekilde anlatmaktadır:

"Fatma'nın 3 yaşında ve 1.5 yaşında iki erkek çocuğu vardı. 13 aydır toplama kampındaydı. Onu, 2014 senesinde İslamî geleneğe uygun yapılan düğüne katıldığı için hapse atmışlar. Onun söylediğine göre, sadece bu düğüne katıldıkları için hapse atılanların sayısı 400'den fazlaymış. Bu kadının eşi ve kardeşi de tutuklanmış. Çocuklarından hiçbir haber alamıyor onlarla kimin ilgilendiğini de bilmiyordu. 13 ay boyunca hiç dışarıya çıkamamıştı. Yüzü çok solgun görünüyordu. Çünkü adet kanaması iki aydır durmadan geliyordu. Biz polislerden onu hastaneye götürmelerini istedik ama götürmediler. Bir gün bayılıp düştü. Ağzından kan gelmişti. Kameradan gören polisler ona dokunmamamızı söyledi. Biz ellerimizi başımıza koyarak,

seyretmeye ve oturup beklemeye mecbur kaldık. Kar maskeli polisler gelip bir çubukla boğazından çekerek yerde sürükleyip götürdüler. Polisler hiçbir zaman fenalık geçirenlerin nefes alıp almadığını kontrol etmiyorlardı, hatta hiç dokunmuyorlardı. Fatma ölmeden önce hep "eğer dışarıya çıkarsanız ya da herhangi biriniz buradan kurtulursanız, lütfen oğullarımı arayın" diyordu. Benim kaldığım 410 No'lu koğuştan dokuz kadın bu şekilde götürüldü."[173]

4.8 Zorla İmza

Toplama kampı sisteminde iki değişik imza prosedürünün olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri; tutukluları işkence, tehdit ve şantajla suçlu olduğunu kabul eden belgeye imza attırmak, bir diğeri ise toplama kampından bırakılanların kampın içinde yaşananları hiç kimseye anlatmayacağı hakkındaki gizlilik sözleşmesine atılan imzadır.

Örneğin, Çinli memurlar Gülbahar Celilova'yı 22 Mayıs 2017'de kaldığı otelden alıp polis merkezine götürdüğünde ondan Çince yazılan bir belgeyi imzalamasını istemiştir. Gülbahar Celilova Çince bilmediğini, Rusça olursa okuyabileceğini, dolayısıyla imzalamayacağını ve avukat tutmak istediğini söylemiştir. Yetkililer ona "imzalamazsan imzalayacağın yere götüreceğiz" diye tehdit etmiştir. Hatta ısrarla imzalaması için cinsel tacizde bulunmuştur[174]. Celilova imza atmayınca onu toplama kampına götürmüştür. Kazakistan devletinin girişimiyle kurtulduktan sonra Çin makamlarının Kazakistan'ın Çin Büyükelçiliğine verdiği belgeden, imzalatmak istediği evrakın kendisinin terörist eylemlere finansal destek sağladığını onaylayan belge olduğu öğrenilmiştir.

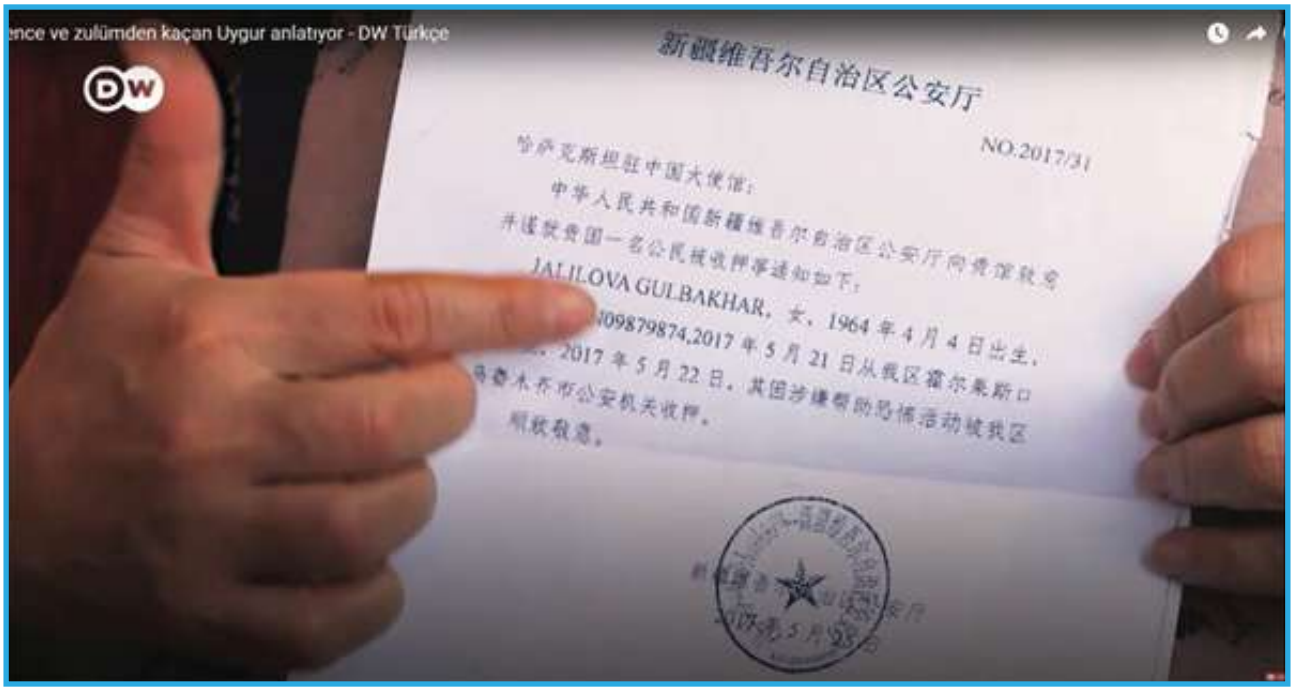

Fotoğraf 10: Çin makamlarınca Gülbahar Celilova hakkında Kazakistan Elçiliğine verilen (Celilova'nın terör eylemi finansmanı olduğunu iddia eden) resmî belge.

Toplama kampından bırakılacak olanların işlemleri yapılırken üzerinde toplama kampında yaşananları dışarıdaki kimseye anlatılmamasına, devlet yetkililerinin izni olmadan herhangi bir medyaya konuşulmamasına, toplama kampı hakkındaki herhangi bir detayı hiçbir sosyal medya aracında paylaşılmamasına, aksi durumda ağır bir şekilde cezalandırılacağına ilişkin maddelerin yer aldığı gizlilik sözleşmesine imza atması zorunludur.

Çin rejimi, Tursunay Ziyavudun'u, Kazakistan vatandaşı eşinin çabaları sonucu serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak Kazakistan'da toplama kampında olanlar hakkında konuşursa Doğu Türkistan'da kalan altı kardeşinin hepsini hapse atacaklarını söyleyerek tehdit etmişlerdir[175]. Bu nedenle Tursunay Ziyavudun, Doğu Türkistan'dan ayrılmadan önce toplama kampında olup bitenleri anlatmayacağına dair gizlilik sözleşmesine imza atmak zorunda kalmıştır.

Pakistanlı eşinin konsolosluktaki girişimleri ve gazetecileri harekete geçirme çabalarından sonra bırakılan bir başka Uygur kadın Zumret Davut da benzeri evraklara imza atmıştır. Bu olayı Zumret Davut şöyle anlatmaktadır:

"Beni tekrar yer altı sorgu odasına aldılar ve dışarıda kampla alakalı kesinlikle hiçbir şey söylemememi eğer söylersem tekrar tutuklanacağımı, kampın güzel bir yer olduğunu söylememi tembih ettiler. Beni denemek için serbest bıraktıklarını, eğer ağzımdan kamptaki gerçeklerle alakalı herhangi bir laf çıkarsa beni tekrar tutuklayacaklarını söylediler. Hatta itiraz edersem, tüm akrabalarımı, benimle ilişkisi olan herkesi tutuklamakla tehdit ettiler ve kendi rızamla kampa girdiğime dair belgeye imza attırdılar".[176]

Daha da ilginç olan Zumret'in eşinin ne Çince ne de Uygurca bilmemesine rağmen bir sürü belgeye imza atmasıdır. Hatta kocasına "eşim dinsel aşırı düşünceye sahip olduğundan kampta eğitilmesi için kendim teslim ettim" yazısına imza attırmıştır[177].

Fotoğraf 11: Çin toplama kampı görevlilerinin serbest bırakmak zorunda kaldığı insanlara imzalattığı "kampta olanları kimseye söylemeyeceğine" dair gizlilik sözleşmesi.

4.9 Toplama Kampından Bırakılanlara Yönelik Ağır Gözetim

Toplama kamplarından çok az sayıda insanın bırakıldığı bilinmektedir. Bırakılma sebepleri ise ölecek kadar hastalanmış olmaları, yurt dışındaki akrabalarının harekete geçmesi ya da Çinli yetkililere göre bırakılmaya uygun görülmeleridir. Her ne sebeple olursa olsun bırakılanlardan, önce toplama kampında olanları akrabaları dahil olmak üzere hiç kimseye, hiçbir gazeteciye kesinlikle anlatmayacağına dair imza alınmaktadır. Bırakılanlar daha sonra polis, ÇKP mahalle komitesi üyeleri veya gözetleme vazifesi için ailelere kadar gelen ÇKP memurları tarafından sıkça denetlenmektedir.

Örneğin, Mihrigül Tursun'a çocuklarını görmesi için evine gitmesine izin verilmiştir ama ona fişlenmiş biri olduğu da söylenmiştir. İki polis Mihrigül Tursun'u devamlı takip etmiştir[178]. Eve geldiğinde bile üç polis O'nun evinde kalmıştır. Mihrigül yaşadığı durumu şu şekilde anlatmaktadır:

"Ben evde kaldığım süre boyunca bir kadın polis ve iki erkek polis 24 saat bizimle kaldı. Hiçbir özgürlüğüm yoktu. Hiçbir yere gidemiyordum. Telefon kullanmama, seyahat etmeme izin vermediler. Polisler her zaman evimizdeydi. Hapishanede bana neler yapıldığını babama bile anlatmaya imkân yoktu. Tutuklanmadan önce 56 kiloydum, hapisten çıktığımda ise 37 kiloya düşmüştüm. Çok zayıflamıştım, yemek yiyemiyordum, çocuklarımla konuşamıyordum. Polisler yanımda olduğu için hiç kimseye bir şey söyleyemiyordum."[179]

Üstelik dışarıdaki insanlar, toplama kampından çıkanlarla hatta akrabalarıyla bile ağır gözetim yüzünden konuşmaya dahi cesaret edememektedir. Zira konuşursa toplama kampına atılma tehlikesi olduğu açıkça bilinen bir gerçektir. Bu durum, konu hakkında yazılan pek çok raporda yer almaktadır[180]. Pakistan vatandaşı eşinin çabasıyla 62 gün sonra toplama kampından kurtulabilen Zumret Davut kamptan dışarı çıktığında insanların O'nunla selamlaşması bir yana kendisini gördüklerinde bile kaçtıklarından bahsetmektedir[181].

4.10 Toplama Kamplarında Köle İşçilik

New York Times'a sızdırılan "çok gizli" olarak mühürlenen, *Xinjiang Papers* adı verilen belgelere bakıldığında 2014-2015 yıllarında henüz toplama kampı sistemi tamamen yürürlüğe girmeden önce ülkenin en yüksek karar makamı olan Politbüro Daimî Komitesi üyesi Li Keqiang tarafından tutuklanan Doğu Türkistanlıların "eğitimden" geçirildikten sonra köle işçi olarak Çin'deki fabrikalara transfer edilmesi planlandığı görülmektedir[182]. *Xinjiang Papers*'de Doğu Türkistan'daki insanların özellikle gençlerin ÇKP propagandası ve dil eğitimi aldıktan sonra fabrikalara transfer edilmesi gerektiği ve böylece onların kendileri bile farkında olmayarak Çin kültürüne adapte olacağı dile getirilmiştir[183]. Doğu Türkistan'daki ÇKP yönetimi de bundan yola çıkarak hem toplama kamplarında hem de kamp dışında istihdam güzellemesi yapılan köle işçilik programını yürürlüğe koymuştur.

Doğu Türkistanlılar Çin'in doğu kesimindeki sanayileşmiş bölgelere transfer edilmekle beraber Doğu Türkistan içinde kurulan çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren Çin firmalarına ve yabancı firmalara götürülmüştür. ASPI'nin uydu görüntüleri ve saha incelemesi sonucu ortaya koyduğu toplama kamplarının koordinat bilgileri, dış görünümü ve sanayi bölgeleriyle mesafesi gibi Uygur köle işçilik programı hakkındaki özel çalışmaları toplama kamplarının çoğunun kamp ve fabrika entegrasyonu şeklinde yürütülmekte olduğunu göstermektedir.

Yeni kanıtlar, Doğu Türkistan'daki "eğitim kamplarından" "mezun olan" Uygurların, Çin'in diğer bölgelerinde çalışmak üzere doğrudan fabrikalara gönderildiğini göstermektedir. Haoyuanpeng Giyim İmalat Limited Şirketi, Şubat 2018'de yıl sonuna kadar toplamda

500 kişiyi transfer etme stratejisi çerçevesinde Doğu Türkistan'dan 63 işçiyi Doğu Çin'deki Anhui eyaletinde bulunan fabrikasına transfer etmiştir[184]. Çin'in bir hükümet raporuna göre transfer edilen bu işçilerin hepsi Doğu Türkistan'ın Kaşgar ilinin Peyzavat ilçesinde bulunan "Orta Tip Meslek Okulu" (伽师县中等职业学校) olarak isimlendiren toplama kampının "mezunları"dır[185]. ASPI'nin uydu görüntüleri ve resmî belgeler üzerindeki analizi, "okul" dedikleri toplama kampının şu şekilde faaliyette bulunduğunu gösteriyor:

Fotoğraf 12: Kaşgar Peyzavat'ta bulunan "Orta Meslek Okulu" (伽师县中等职业学校) adı verilen toplama kampının uydu görüntüsü/ ASPI

Uydu fotoğrafında gösterildiği gibi bu "eğitim merkezi"nde 15'ten fazla güvenlik kontrol noktası ve fabrika deposu bulunmaktadır ve tutukluların kaldığı binalar çok sayıda güvenlik kontrol noktası tarafından kuşatılmış vaziyettedir. Bu toplama kampı hakkında 18 Eylül 2019 tarihinde servis edilen bir habere göre 2013 yılında sadece 500 "öğrencisi" varken 2019 yılında bu rakam 7 bine ulaşmıştır[186]. Toplama kampına 2017'den beri yeni yatakhaneler ve fabrika depoları eklenerek yerleşkenin kapasitesi artırılırken, askeri tarzdaki yönetim sistemi de yürürlüğe girmiştir[187].

Uygurların köle işçi olarak Anhui'e transfer edilmesi, Guangdong hükümeti tarafından düzenlenen ve Haoyuanpeng Hazır Giyim İmalat Limited Şirketinin Doğu Türkistan'ın Kaşgar ilinin Yenişeher ilçesinde son derece güvenli bir fabrika kurmasını da içeren projesinin bir parçasıdır[188]. ASPI'nin uydu görüntüsü araştırmalarına göre Haoyuanpeng Giyim İmalat Limited Şirketi'nin Doğu Türkistan'daki fabrikasında büyük bir Adidas reklam panosu bulunmakta ve üç metre yüksekliğinde bir çitle çevrilmiştir. Fabrikanın iki girişi güvenlik kontrol noktalarıyla korunmakta ve tesisin geri kalanında en az beş güvenlik noktası daha bulunmaktadır[189].

ASPI'nin konu hakkındaki raporuna göre 80 binden fazla Uygur Türkü, 2017 ile 2019 yılları arasında Doğu Türkistan'dan Çin'deki fabrikalara götürülmüş ve götürülenlerin bazıları doğrudan toplama kamplarından alınmıştır[190]. Toplama kamplarına uydudan bakıldığında sanayi bölgelerine yakın bölgelere inşa edildiği

görülmektedir. Aşağıdaki uydu fotoğrafında XJÜİK'nin idaresinde yer alan Aral şehrinde iki adet toplama kampının konumu, uydu görüntüsü ve sanayi tesisinin konumu yer almaktadır. Toplama kampının dokuz adet gözetim kulesi bulunmakta olup organize sanayi bölgesine 1.2 km mesafede yer almaktadır[191].

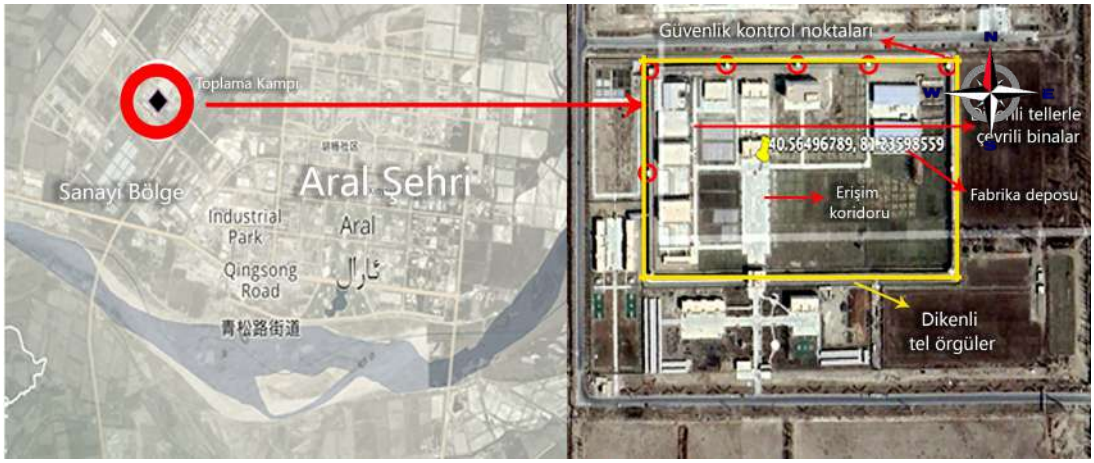

Fotoğraf 13: XJÜİK'nun idaresinde bulunan Aral şehrindeki toplama kampları ve sanayi bölgesinin uydu görüntüsü. Kordinasyon (40.56496789, 81.23598559)

Alttaki uydu fotoğrafı da Doğu Türkistan'ın Kuça'da bulunan iki adet toplama kampının görüntüsünü ve Tianxi Fruit Industry adında bir sanayi bölgesini göstermektedir. Bu toplama kampları adı geçen sanayi bölgesine sadece 600 metre uzaklıkta yer almaktadır. Bu iki adet toplama kampının güneyinde bir adet toplama kampı daha bulunmaktadır ve o da Kuça Ekonomik ve Teknolojik Gelişme Bölgesi'ne 1,5 km mesafede bulunmaktadır.

Fotoğraf 14: Doğu Türkistan'ın Kuça ilçesinde bulunan iki adet toplama kampının ve Tianxi Fruit sanayi bölgesinin uydu görüntüsü (kordinasyon 41.75397173, 83.01942064)

Xinjiang Papers ve toplama kampı mağdurlarının şahitliği de toplama kampı sisteminde köle işçiliğin olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. *Xinjiang Papers*'e göre ÇHC Devlet Başkanı Xi Jinping Doğu Türkistanlıların Çin'in doğu bölgelerine gönderilerek "eğitilmesi, çalıştırılması ve iskân ettirilmesi" gerektiğini söylemiştir. Mayıs 2014'te yaptığı gizli bir konuşmada önde gelen bir merkezi hükümet yetkilisi, tekstil ve hazır giyim endüstrilerini geliştirerek "en az bir milyon insanı istihdama yönlendirme" planını açıklamış ve bu plan Şubat 2018'de uygulamaya başlanmıştır[192]. Politbüro Daimî Komitesi üyesi Li Keqiang da Çinli şirketlerin, Doğu Türkistan halkının modern topluma "uyumsuzluğundan" dolayı Doğu Türkistan'daki Türk kökenli işçileri işe almakta zorlandıklarını bu nedenle bölgedeki insanların istihdamla ilgili düşünme biçiminin değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır[193]. WhatsApp kullandığı ve İslam diniyle ilgili video izlediği bahanesiyle toplama kampında 98 gün hapsedilen ve oradan sağ çıkmayı başaran Doğu Türkistanlı Kazak Türkü Erbakit, Londra'da verdiği şahitliğinde toplama kampında kaldığı süre içinde bir binaya götürülüp pantolon ve üniforma dikmeye zorlandığını anlatmıştır[194].

Uluslararası Tepkiler

Çin'in Doğu Türkistan'da yapmakta olduğu soykırım politikası karşısında dünya ülkeleri üçe ayrılmış durumdadır. Batı ve Japonya gibi demokratik kültüre sahip olan ülkeler toplama kampı sistemi ifşa olduğundan beri Çin'e yönelik baskısını devam ettirmektedir. Çin ise inkâr etmenin ötesine geçememektedir ve gittikçe daha fazla sayıda kanıtın ortaya çıkması neticesinde batılı ülkeler daha somut adımlar atmaya başlamıştır. Örneğin ABD'de Uygur Türkleri hakkında *Uyghur Human Rights Policy Act of 2019* (2019 Uygur İnsan Hakları Politikası Yasası) olarak bilinen yasa onaylanmıştır[195]. AB'de Çin'in uyguladığı politikaya tepki olarak Çin ile uzun yıllardır müzakere etmekte olduğu devasa yatırım anlaşmasını askıya almıştır[196].

Çin'in uyguladığı politikalar ABD, Hollanda, Kanada, Litvanya, İngiltere, Çek Cumhuriyeti ve Belçika parlamentoları tarafından soykırım olarak kabul edilmiştir. 2022 yılında yapılacak olan Pekin Kış Olimpiyatlarına, uygulanan soykırım dolayısıyla ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Kosova, Litvanya, Japonya gibi ülkeler diplomatik temsilci yollamayacaklarını açıklamıştır. En son, yine ABD tarafından 23 Aralık 2021 tarihinde Doğu Türkistan'da üretilen herhangi bir ürünün köle işçilikle ilişkisi bulunmadığının kanıtlanmasını zorunlu kılan *Uyghur Forced Labor Prevention Act* yasası (Uygur Zorla Çalıştırmayı Önleme Yasası) onaylanmıştır[197]. Hemen iki gün sonra Doğu Türkistan'da, 2016'dan beri ÇKP sekreterliğini yapan, toplama kamplarının bir numaralı uygulayıcısı, yaptırımların bir numaralı hedefi Chen Quanguo'nun görevi Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından sona erdirilerek Guangdong eyaletinin ÇKP sekreterliğini yapmakta olan ÇKP yöneticisi Ma Xingrui Doğu Türkistan'daki ÇKP sekreterliğine atanmıştır[198]. Ma Xingrui, göreve gelir gelmez ÇKP'nin bölgedeki tüm uygulamalarının olduğu gibi ve daha yoğun bir şekilde devam ettirileceğini açıklamıştır.

2020 senesi Temmuz ve Ağustos aylarında insan hakları kuruluşları Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'ni, Çinli yetkililer hakkında insanlığa karşı suç ve soykırım iddiaları nedeniyle soruşturmaya çağırmıştır. Aralık 2020'de ise UCM, iddia edilen suçların çoğuyla ilgili Çin üzerinde yargı yetkisine sahip olmadığı gerekçesiyle Çin'e karşı soruşturma başlatmayı reddetmiştir[199].

Bir yanda Birleşmiş Milletler (BM) üyesi 54 ülkenin Çin'in Doğu Türkistan'daki politikala-

rını desteklemesi (bu sayı Ekim 2020'de 45'e düşmüştür[200]) diğer yandan Çin'in Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini kınayan 39 ülke ile, uluslararası tepkiler uyumsuz bir görüntü sunmaktadır[201]. 2021 yılında ise Türkiye de dahil olmak üzere 43 BM üyesi ülke Çin'in Doğu Türkistan'da uygulamakta olduğu politikaları kınamış ve bölgenin kapısının acilen dünya kamuoyuna açılması çağırısında bulunmuştur[202].

Öte yandan ülkelerin içişlerine karışılmaması talebiyle Çin'in politikalarını desteklemekte olan ülkeler de bulunmaktadır. Bu ülkelerin çoğunu Ortadoğu ve Afrika ülkeleri oluşmaktadır. Çin'in politikasını destekleyen ülkelerin başında Pakistan yer almaktadır. Hatta Filistin bile açık olarak Çin'e destek vermektedir[203]. Burada şunu da açıkça belirtmek gerekiyor ki, nüfusunun çoğu Müslüman olan ülkeler ve Afrika ülkeleri BM'de sessiz kalmalarının da ötesine geçerek Çin'in soykırım politikalarını destekleyecek yönde oy kullanması Doğu Türkistan'a bağımsız gözetim heyetlerinin gönderilmesi ve Doğu Türkistan'ın kapısının dünyaya açılması dolayısıyla soykırımın durdurulmasının önünde büyük engel oluşturmaktadır.

Üçüncü tarafta Orta Asya'da bulunan Türk devletleri gibi duruma sessiz kalan devletler yer almaktadır. İslam ülkelerinin Çin'e destek vermesi ve Türk ülkelerinin sessizliği, Çin'i cesaretlendirmektedir, bu yüzden toplama kampı programı hakkında geri adım atacağına dair somut belirtiler görülmemektedir. Uluslararası kamuoyu nezdinde bakıldığında Çin'in soykırım politikası gittikçe dünya halkları tarafından duyulmaktadır. Sivil Müslümanlar ve Türk halkı hatta Afrika halkları Çin'i kınamaktadır.

Toplama kampı meselesinin dünya çapında yankı bulmasıyla bazı ünlüler de tepkisini ortaya koymuştur. İlk büyük tepki Arsenal'in Türk asıllı Alman futbolcusu Mesut Özil'den gelmiştir. O konuyla alakalı olarak Çin'i kınamakla beraber Müslüman ülkelerin tutumunu da tenkit etmiştir[204]. Sonra NBA oyuncusu Royce White' da "Uygurlara Özgürlük" yazan tişörtle stadyumda kameralar karşısına geçerek Çin'in yaptıklarına karşı Uygur Türklerinin yanında olduğunu ve 2022 Pekin kış Olimpiyatlarını boykot edeceğini açıklamıştır[205]. Çin'in Uygurlar başta olmak üzere diğer Türk halklarına uyguladığı soykırıma Çin asıllı ünlüler de sessiz kalmamıştır. Kendisi Han Çinlisi olan İsveç vatandaşı Louis Xin kariyerindeki ilk dijital moda şovunu Uygurlara armağan etmiştir. Şovda "Uygurlara Özgürlük, Bütün soykırımlara Son" pankartını açan Xin, kendisinin bir Han Çinlisi olarak ilk moda şovuyla Uygurların sesi olmak istediğini dile getirmiştir[206]. Türkiye'de ünlü rock starı Haluk Levent[207] Doğu Türkistan konusundaki hassasiyetini ortaya koyduktan sonra Yıldız Tilbe[208] ve Demet Akalın[209] da tepkilerini ortaya koymuştur.

Bunlara ek olarak Doğu Türkistan'da Çin tarafından uygulanmakta olan köle işçi tedarik zincirinde yer alan birçok uluslararası firma uluslararası insan hakları örgütleri ve araştırma kuruluşlarının yaptığı açıklamaların oluşturduğu kamuoyu baskısına dayanamayıp Çin'deki ticari alımlarını durdurduğunu ilan etmiştir. Bunların başında H&M markası gelmektedir ve bu marka Doğu Türkistan'da Uygurların zorla çalıştırıldığı pamuk tarlalarında üretilen pamukların ithalatını durdurdu. Takiben Japonya'nın en büyük hazır giyim üreticisi Sanyo Shaokai TSI Holding, Doğu Türkistan'daki köle işçiliğinden dolayı bölgede üretilen pamuk ithalatını durdurduğunu açıkladı[210]. Yine Japon devlerinden Cyocera Coporation Headquarters ortak iş yaptığı bir Çinli firmanın Doğu Türkistan'da köle işçi çalıştırdığını öğrenince Çinli firmadan yedek parça tedarikini durdurdu[211]. Bunların haricinde yine çok sayıda firma üretim zincirlerini yeni baştan gözden geçireceğini açıkladı. Ancak Alman firmaları başta olmak üzere çok sayıda batılı şirket halen Doğu Türkistanlıların çalıştırıldığı köle işçilik zinciriyle iş yapmaya devam etmektedir.

Sonuç

Çin'in Doğu Türkistan'da yürütmekte olduğu toplama kampı sistemi hacim, konum, sayı ve kullanılan son teknoloji açısından tarihte eşi görülmemiş bir sistemdir. Bu tesisler Doğu Türkistan'ın bütün bölgelerine dağılmış vaziyette olup fonksiyon olarak sadece insanları toplayıp işkence etmekle kalmamaktadır. Köle işçilik, beyin yıkama, asimilasyon, kısırlaştırma ve bölge çapında yüksek teknoloji denetim sistemiyle Doğu Türkistanlı Müslüman Türk toplumunu bir bütün olarak etkilemeye devam etmektedir. Özellikle Uygur Türkleri hedef alınarak telafisi mümkün olmayacak zararlara uğratılmıştır. Faşizan bir düşüncenin ürünü olan toplama kampları Uygurlara ve diğer bölge halklarına tarihinin en karanlık dönemini yaşatmaktadır. Çin rejimi izin vermediğinden bölgeye gitmek yasak olduğu için bu sistemin gerçekte topluma maddi ve manevi olarak ne kadar büyük zarar verdiğini tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Lakin, toplama kampından sağ kurtulanların ifadeleri doğrultusunda toplama kamplarında yaşanan olayların açığa çıkması ve kamplardan kurtulduktan sonra psikolojik durumlarının tespiti için yapılan tetkikler neticesinde milyonlarca Doğu Türkistanlının nasıl bir travma içinde olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Şimdiye kadar söz konusu toplama kamplarının ve inşa edilen tesislerin mimarlarının, bölgenin ÇKP genel sekreteri Chen Quanguo ve Bölgesel Siyasi ve Hukuki İşler Komisyonu Sekreteri Zhu Hailun olduğu biliniyordu. Ancak New York Times'a sızdırılan gizli belgeler, toplama kampının Çin Devlet Başkanı Xi Jinping başta olmak üzere Çin'in iki numaralı devlet yöneticisi Li Keqiang ve diğer üst düzey yöneticiler tarafından planlanmış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Eskiden normal olarak kabul edilen ve hâlâ Çin yasasında suç olarak belirtilmeyen namaz kılmak, hacca gitmek, Kur'an okumak, yurt dışına çıkmak, yurt dışında yaşayan biriyle iletişimi olmak, pasaport sahibi olmak gibi durumlar Doğu Türkistan'da suç sayılarak insanlar toplama kamplarına kapatılmıştır. Dahası evinde fazla yiyecek bulundurmak, fazla bıçak bulundurmak, illegal materyalleri bulundurmak gibi ne kadarının fazla ve çok olacağı ve neyin illegal olduğu tanımlanmamış muğlak davranışlar radikallik ve aşırılık belirtileri olarak değerlendirilmiştir. Sayısız Doğu Türkistanlı bu nedenlerle tutuklanmıştır. Özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda doğmuş olanların güvensiz bireyler olarak nitelendirilmesi ÇKP rejiminin amacının bu sistemle bütün bir Doğu Türkistan toplumunu imha etme niyetinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

İnsanları tutuklarken en başta toplumun önde gelenlerini hedef almakla beraber bütün meslek gruplarından insanları toplama kampına almışlardır. Toplama kamplarında ağır fiziki ve psikolojik işkenceler yapılmaktadır. İşkence yöntemiyle korku atmosferi yaratılarak insanları dininden, etnik kimliğinden, kültüründen ve yaşam tarzlarından vazgeçmeye zorlamaktadırlar. İşin daha trajik olan tarafı ise, bütün bunları yaparken insanları her gün ÇKP ve Xi Jinping'e teşekkür etmeye mecbur bırakmalarıdır. İnsanların eski davranışları ve yaşam tarzları hakkında pişman olmaları istenmiş, toplama kampına alınanların başına gelenleri ebeveynleri dahil kimseye söylememesi hakkında gizlilik sözleşmesi imzalatılmıştır. ÇKP, kendisinin seçtiği medya mensuplarına, diplomatlara ve gazetecilere geziler organize ederek dünyayı kandırmaya çalışmaktadır. Ne var ki tarafsız araştırmacıların ve heyetlerin bölgeye gitmesine bir türlü izin vermemektedir. Çin'in bu tür davranışları, yani Doğu Türkistan'ın kapılarını dünyaya açmaya cesaret edememesi, gerçekleştirdiği ve hâlâ sürdürdüğü soykırıma varan suçlarının gün yüzüne çıkmasından korkmuş vaziyette olduğunu göstermektedir. Doğu Türkistanlılar işkence ve şiddetten ibaret planlı, bilinçli ve sistematik yönetilen toplama kamplarına kapatılarak yer yüzünde insanlık uygarlığından en acı biçimde tecrit edilmiş bir toplum haline gelmiştir. Toplama kamplarında zorlaştırılan yaşam şartlarından dolayı insanlar temizlik ve hijyenden

uzak koğuşlarda güneş ışığı dahi alamamaktadır. Hastalandığı zaman tedaviden mahrum bırakılarak ölüme terk edilmektedir. Toplama kampları sahip olduğu üstün teknolojik gözetim sistemi ve Çin'in devlet gücüyle birlikte 2. Dünya Savaşı'ndan sonra karşılaşılan en büyük toplu yok etme merkezine dönüşmüş durumdadır. Ebeveynleri toplama kamplarına alınan çocuklar bizzat Çin hükûmeti tarafından işletilmekte olan yetimhanelere götürülerek asimilasyona tabi tutulmaktadır. Toplama kamplarında kadınlara toplu tecavüz edilmesi ve bu tecavüz sahnesinin diğer erkek tutsaklara izletilmesi insanlık onurunu yerle bir etmektedir. Çin'in ırkçı politikası ve faşizan devlet anlayışı yüzünden kadim uygarlığın merkezlerinden biri olan Doğu Türkistan ve bölgenin asıl sahipleri olan Müslüman Türkler haritadan silinmek üzeredir. Doğu Türkistan'da olup bitenler artık insanlık tarihinin en acı kırılma noktalarından biri haline gelmiş durumdadır. Nitekim bu soykırım 2. dünya savaşından sonra meydana gelen en büyük soykırım olarak tarihe geçecektir. Dolaysıyla bu zulüm karşısında insanlığın ve dünya kamuoyunun bir an önce harekete geçmesi çok büyük önem arz etmektedir.

SONNOTLAR

1. 孙晓春，中国政治思想，宋元卷，(中国人民大学出版社:2014),361./Sūnxiǎochūn, zhōngguó zhèngzhì sīxiǎng, sòng yuán juǎn,(zhōngguó rénmín dàxué chūbǎn shè:2014)
2. 孙晓春,362./ Sūnxiǎochūn.
3. 孙晓春，中国政治思想通史，宋元卷,362./ Sūnxiǎochūn, zhōngguó zhèngzhì sīxiǎng tōngshǐ, sòng yuán juǎn,(zhōngguó rénmín dàxué chūbǎn shè:2014),362.
4. 孙晓春，中国政治思想通史，宋元卷, 361 / Sūnxiǎochūn, zhōngguó zhèngzhì sīxiǎng tōngshǐ, sòng yuán juǎn,361.
5. 马戎，‘从王桐龄《 中国民族史》 谈起——我国 30 年代三本《 中国民族史》 的比较研究’，北京大学学报 (哲学社会科学版) 3 (2002): 125–35./ Mǎ róng, ‘cóng wángtónglíng “zhōngguó mínzú shǐ” tán qǐ—— wǒguó 30 niándài sān běn “zhōngguó mínzú shǐ” de bǐjiào yánjiū’, běijīng dàxué xuébào (zhéxué shèhuì kēxué bǎn) 3 (2002): 125–35.
6. 邱树森 (编). 中國回族史,上冊. (宁夏人民出版社 :1996), 366–371. / Qiūshùsēn (biān). “Zhōngguó huízú shǐ” shàngcè. (Níngxià rénmín chūbǎn shè:1996), 366–371
7. 马明达,‘朱元璋歧视色目人’, 回族研究 1 (2006).
8. Edward JM Rhoads, Manchus and Han: Ethnic Relations and Political Power in Late Qing and Early Republican China, 1861–1928 (University of Washington Press, 2000), 3–4.
9. 邓丽兰，中国政治思想史，现代卷，(中国人民大学出版社:2014), 203./ Dènglìlán, zhōngguó zhèngzhì sīxiǎng shǐ, xiàndài juǎn,(zhōngguó rénmín dàxué chūbǎn shè:2014), 203
10. 孙中山：《在上海中国国民党本部会议的演说》，1920年11月4日；also see，《孙中山全集》 第5卷，394. See，邓丽兰，中国政治思想史，现代卷，205. / Sūnzhōngshān: “Zài shànghǎi zhōngguó guómíndǎng běnbù huìyì de yǎnshuō”,1920 nián 11 yuè 4 rì; also see,“sūnzhōngshān quánjí” dì 5 juǎn,394. See, dènglìlán, zhōngguó zhèngzhì sīxiǎng shǐ, xiàndài juǎn,205.
11. 孙中山全集，第五卷，473-473;also see, 邓丽兰，中国政治思想史，现代卷，205. / Sūnzhōngshān quánjí, dì wǔ juǎn,473-473;also see, dènglìlán, zhōngguó zhèngzhì sīxiǎng shǐ, xiàndài juǎn,205.
12. 邓丽兰，中国政治思想史，现代卷，222./ dènglìlán, zhōngguó zhèngzhì sīxiǎng shǐ, xiàndài juǎn,222
13. 王柯 and 冯谊光，民族 与 国家：中国多民族统一国家思想的系谱. 266. /Wáng kē and féngyìguāng, mínzú yǔ guójiā: Zhōngguó duō mínzú tǒngyī guójiā sīxiǎng de xìpǔ.266.
14. 王柯 and 冯谊光.266/ Wáng kē and féngyìguāng, mínzú yǔ guójiā.266
15. Abdürreşit Celil Karluk, ‘Çin Tarihinde Çinli Olmayan Halkların Yönetiminde Uygulanan Stratejiler’, Doğu Asya Araştırmaları Dergisi 2, no. 1 (2019): 24.
16. 果 洪 升，中国与前苏联民族问题对比研究,(中央民族大学出版社. :1997), 13/ Guǒ hóng shēng, zhōngguó yǔ qián sūlián mínzú wèntí duìbǐ yánjiū,,(zhōngyāng mínzú dàxué chūbǎn shè. :1997),13.
17. ‘UYGURLAR - TDV İslâm Ansiklopedisi’, TDV İslam Ansiklopedisi, erişim tarihi 23 Ocak 2022, https://islamansiklopedisi.org.tr/uygurlar.
18. ‘Uygar Kelime Kökeni, Kelimesinin Anlamı - Etimoloji’, erişim tarihi 24 Ocak 2022, https://www.etimolojiturkce.com/kelime/uygar.
19. 59 :(2011) 4 شىنجاڭ مەدەنىيتى ,’ئەشرىياتچىلىقىمىزنىڭ تەرەققىيات يولى‘ ,ئادىل مۇھەممەت تۇران.
20. Hayes, Anna (2 January 2020). “Interwoven ‘Destinies’: The Significance of Xinjiang to the China Dream, the Belt and Road Initiative, and the Xi Jinping Legacy”. Journal of Contemporary China. 29 (121): 31–45. doi:10.1080/10670564.2019.1621528
21. Liu Yazhou, ‘Batı Bölge Teorisi (Çin’in Büyük Türkistan Politikası) | SinoTürk’, erişim tarihi 24 November 2021, http://www.sinoturknews.org/bati-bolge-teorisi-cinin-buyuk-turkistan-politikasi/.
22. ‘Xinjiang: A Gateway to China’s Belt and Road Initiative - CGTN’, erişim tarihi 24 November 2021, https://news.cgtn.com/news/2021-08-16/Xinjiang-A-Gateway-to-China-s-Belt-and-Road-Initiative-12LQzr6ohfq/index.html.
23. 陈才 and 佟宝全，‘东北老工业基地的基本建成及其历史经验’，东北师大学报：哲学社会科学版，no. 5 (2004): 2.
24. ‘中国城市新分级名单’.

25. '中国城市新分级名单'.
26. 'BCG_China_Wealth_Dec_2012_CHN_tcm9-161798.Pdf', 13–14, erişim tarihi 25 November 2021, https://web-assets.bcg.com/img-src/BCG_China_Wealth_Dec_2012_CHN_tcm9-161798.pdf.
27. '新疆12位富豪荣登胡润百富榜', erişim tarihi 25 November 2021, http://www.chinaxinjiang.cn/zixun/xjxw/201610/t20161014_541244.htm.
28. 周坤仁1, 'شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچىلىك مەسىلىسى توغرىسىدىكى يۈزەكى مۇھاكىمە: يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش ئىدىئولوگىيسى ۋە خاتالىقلار', n.d., 3.
29. 周坤仁 3 ,جۇ كۈنرېن.
30. ج ك پ مەركىز كومىتېتى, 'ج ك پ مەركىزى كومىتېتى ھۆججىتى: مەركىزى كومىتېت سىياسىي بيوروسى دائىمىي كومىتېتى ئاچقان شىنجاڭنىڭ مۇقۇملىقىنى قوغداش توغرىسىدىكى يىغىنىنىڭ خاتىرىسى', 8 May 1996, 4.
31. ج ك پ مەركىز كومىتېتى , 10.
32. Rebecca Wright CNN Ivan Watson, Zahid Mahmood and Tom Booth, 'Chinese Detective in Exile Reveals Torture Inflicted on Uyghurs', CNN, erişim tarihi 8 October 2021, https://www.cnn.com/2021/10/04/china/xinjiang-detective-torture-intl-hnk-dst/index.html.
33. Austin Ramzy and Chris Buckley, '"Absolutely No Mercy": Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims', The New York Times, 16 November 2019, sec. World, https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html.
34. Ramzy Austin and Buckley Chris, '泄露文件揭示中国如何组织对穆斯林大规模拘禁', The New York Times, 16 November 2019, sec. World, https://www.nytimes.com/zh/2019/11/16/world/asia/xinjiang-documents-chinese.html.
35. 'Xinjiang Victims Database', erişim tarihi 26 November 2021, https://shahit.biz/eng/.
36. '"Absolutely No Mercy": Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims - The New York Times', erişim tarihi 26 November 2021, https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html?action=click&module=Top%20Stories&pgtype=Homepage.
37. '"Absolutely No Mercy": Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims - The New York Times'.
38. Chris Buckley, 'The Leaders Who Unleashed China's Mass Detention of Muslims', The New York Times, 13 October 2018, sec. World, https://www.nytimes.com/2018/10/13/world/asia/china-muslim-detainment-xinjang-camps.html.
39. Nathan, Andrew, Scobell, Andrew (2012). China's Search for Security. Columbia University Press.
40. 'WUC Condemns China's Brutal Crackdown of a Peaceful Protest in Urumchi City', World Uyghur Congress (blog), 6 July 2009, https://www.uyghurcongress.org/en/wuc-condemns-china%e2%80%99s-brutal-crackdown-of-a-peaceful-protest-in-urumchi-city/.
41. 'Man Held over China Ethnic Clash', 30 June 2009, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/8125693.stm.
42. Moses' YouTube Page, 2009 广东韶关杀维吾尔人事件, 2009, https://www.youtube.com/watch?v=PFNfBhUHhck.
43. 'Uighurs and China's Social Justice Problem - Council on Foreign Relations', 22 June 2011, https://web.archive.org/web/20110622095008/http://www.cfr.org/china/uighurs-chinas-social-justice-problem/p19760.
44. 'WUC Condemns China's Brutal Crackdown of a Peaceful Protest in Urumchi City'.
45. '"Absolutely No Mercy": Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims - The New York Times'.
46. 'Chen Quanguo in the Uyghur Region | Free Tibet', erişim tarihi 26 October 2021, https://freetibet.org/take-action/ban-chen/chen-in-xinjiang.
47. Lily Kuo, 'From Denial to Pride: How China Changed Its Language on Xinjiang's Camps', The Guardian, 22 October 2018, sec. World news, https://www.theguardian.com/world/2018/oct/22/from-denial-to-pride-how-china-changed-its-language-on-xinjiangs-camps.
48. Adrian Zenz, 'New Evidence for China's Political Re-Education Campaign in Xinjiang', China Brief 18, no. 10 (2018).
49. '新疆局地组织民众识别75种宗教极端活动 - 反恐主义信息网', archive.md, 23 September 2020, http://archive.md/FsI4y.
50. 'President Xi Vows Intense Pressure on Terrorism - People's Daily Online', erişim tarihi 28 November 2021, http://en.people.cn/90785/8610826.html.

51. UN Special Rapporteurs, 'Special Report on Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism Etc.', 1 November 2019, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Terrorism/SR/OL_CHN_18_2019.pdf.
52. James Leibold, 'The Spectre of Insecurity: The CCP's Mass Internment Strategy in Xinjiang', China Leadership, erişim tarihi 28 November 2021, https://www.prcleader.org/leibold.
53. Human Rights Watch, 'How Mass Surveillance Works Xinjiang', 2 May 2019, https://www.hrw.org/video-photos/interactive/2019/05/02/china-how-mass-surveillance-works-xinjiang.
54. '新疆维吾尔自治区去极端化条例', erişim tarihi 28 November 2021, https://pkulaw.cn/fulltext_form.aspx?Gid=18043452.
55. '用情感敲开心灵大门 用说理舒缓群众情绪', 21 August 2018, https://web.archive.org/web/20180821032854/https://baijiahao.baidu.com/s?id=1564669932542581.
56. 'Map', erişim tarihi 28 November 2021, https://xjdp.aspi.org.au/map/?
57. 'New Evidence for China's Political Re-Education Campaign in Xinjiang', Jamestown, erişim tarihi 26 November 2021, https://jamestown.org/program/evidence-for-chinas-political-re-education-campaign-in-xinjiang/.
58. Adrian Zenz, '"Thoroughly Reforming Them towards a Healthy Heart Attitude": China's Political Re-Education Campaign in Xinjiang', Central Asian Survey 38, no. 1 (2 January 2019): 102–28, https://doi.org/10.1080/02634937.2018.1507997.
59. Chris Buckley, 'China Is Detaining Muslims in Vast Numbers. The Goal: "Transformation."', The New York Times, 8 September 2018, sec. World, https://www.nytimes.com/2018/09/08/world/asia/china-uighur-muslim-detention-camp.html.
60. 'Https://Jamestown.Org/Programs/Cb/79853-2/', Jamestown, erişim tarihi 27 November 2021, https://jamestown.org/programs/cb/79853-2/.
61. Çin'de Eyalet Bazında Çimento Üretim Rakamları (Ocak-Nisan 2015), 08.07.2020, www.ibaogao.com, 中国各 省市水泥产量数据(2015 年 1-4 月)
62. '2017年9月中国各省市水泥产量排行榜：江苏省为水泥产量第一大省！', erişim tarihi 27 November 2021, https://www.sohu.com/a/www.sohu.com/a/200316970_642249.
63. '2016年中国水泥行业运行报告', erişim tarihi 27 November 2021, http://lwzb.stats.gov.cn/pub/lwzb/gzdt/201707/t20170728_4255.html.
64. Shahitbiz (Xinjiang Victims Database), 'Detention Facilities in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region', 28 November 2021, iv.
65. 'Opinion | China Finally Admits It Is Building a New Archipelago of Concentration Camps. Will the World Respond?', Washington Post, erişim tarihi 28 November 2021, https://www.washingtonpost.com/opinions/china-finally-admits-it-is-building-a-new-archipelago-of-concentration-camps-will-the-world-respond/2018/10/11/fb3b6004-ccc6-11e8-a3e6-44daa3d35ede_story.html.
66. Newsline Institute for Strategy and Policy, 'The Uyghur Genocide: An Examination of China's Breaches of the 1948 Genocide Convention', no. March (2021): 28.
67. Shahitbiz (Xinjiang Victims Database), 'Detention Facilities in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region'.
68. Shahitbiz (Xinjiang Victims Database), 185.
69. Shahitbiz (Xinjiang Victims Database), 125–44.
70. '皮山县社会面防控体系PPP建设项目竞争性磋商公告_招标网_新疆维吾尔自治区招标', erişim tarihi 28 November 2021, http://www.bidchance.com/info.do?channel=calgg&id=21356552.
71. Shahitbiz (Xinjiang Victims Database), 'Detention Facilities in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region', 203–21.
72. "7300 ge Xinjiang bianmin fuwuzhan jizhong caigou nuan tong shebei Xinjiang" (7,300 conveniencepolice stations in Xinjiang make a centralized acquisition of heating equipment).Energy News,12January 2017, http://www.energynews.com.cn/show-55-6480-1.html. Erişim tarihi 18 December 2017.
73. "2017nian baichengxian shequ, jiaoyu kangfu zhongxin, bianmin jingwuzhan zhaopin 330 mingzipin renyuan gonggao"(2017 Baicheng county recruitment notice for 330 staff for community,education and rehabilitation centres, and convenience police stations).Zhonggong jiaoyu, 9 May 2017, https://web.archive.org/web/20170921213052/http://xj.offcn.com/html/2017/05/33305.html. Erişim tarihi 18 December 2017.

74. Adrian Zenz and James Leibold, 'Chen Quanguo: The Strongman behind Beijing's Securitization Strategy in Tibet and Xinjiang', China Brief 17, no. 12 (2017): 16–24.
75. Adrian Zenz and James Leibold, 'Securitizing Xinjiang: Police Recruitment, Informal Policing and Ethnic Minority Co-Optation', The China Quarterly 242 (12 July 2019): 14, https://doi.org/10.1017/S0305741019000778.
76. Vicky Xiuzhong Xu, Dr James Leibold, and Daria Impiombato, 'The Architecture of Repression' (Australian Strategic Policy Institute, 19 October 2020), 19.
77. CNN, 'Chinese Detective in Exile Reveals Torture Inflicted on Uyghurs'.
78. Sheena Chestnut Greitens, 'Domestic security in China under Xi Jinping', China Leadership Monitor, 1 March 2019
79. Darren Byler, 'China's government has ordered a million citizens to occupy Uighur homes. Here's what they think they're doing', China File, 24 October 2018
80. Zhang Lizhe [张立哲], 'Research on "targeted individuals" management in rural Xinjiang from the perspective of social stability' [社会稳定视角下新疆农村重点人口防治问题研究], Journal of Hebei Vocational College of Public Security Police [河北公安警察职业学院学报], 2016, 16(1)
81. Zou Jun [邹君], '"Joint households" work deployment meeting held in Keyuzi Village, Lower Saadi, Ghulja County' [伊宁县下萨地克于孜村召开"双联户"工作部署会], Xinjiang Ghulja County People's Government [新疆伊宁县人民政府], 26 June 2018
82. 'IJOP daily crucial information bulletin' ['一体化联合作战平台'每日要情通报], The International Consortium of Investigative Journalists, 29 June 2017
83. 'Urumqi Public Security Bureau, Shuimogou District Branch, Shuimogou Police Station' [乌鲁木齐市公安局水磨沟 区分局水磨沟派出所], Urumqi Police Records, 7 January 2019Shuimogou District Branch, Shuimogou Police Station' [乌鲁木齐市公安局水磨沟区分局水磨沟派出所], Urumqi Police Records, 30 December 2018
84. Sun, Yongge. 2016."Qianxi Wulumuqi shi shequ'sihua'guanli moshi."(Analysis of Urumqi city'sfour-fold community management model).Zhonggong Wulumuqi shiweidang xiaoxuebao9(3),15–18
85. "Meng Jianzhu: quanli kaichuang shehui wending he changzhi jiu'an xin jumian"(Meng Jianzhu: withfull strength creating a new direction in social stability and lasting rule).Xinhua, 28 August 2017,http://news.xinhuanet.com/politics/2017-08/28/c_1121557912.htm. Erişim tarihi 19 December 2017.
86. Ramzy and Buckley, '"Absolutely No Mercy"'.
87. Tanner Greer, '48 Ways to Get Sent to a Chinese Concentration Camp', Foreign Policy 13 (2018); Murat Yılmaz, 'DOĞU TÜRKİSTAN'DA TOPLAMA KAMPLARI: Adım Adım Soykırım' (Istanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2020). 17-18.
88. 'Urumqi Public Security Bureau, Shuimogou District Branch, Shuimogou Police Station' [乌鲁木齐市公安局水磨沟区 分局水磨沟派出所], Urumqi Police Records, 18 March 2019,
89. CNN, 'Chinese Detective in Exile Reveals Torture Inflicted on Uyghurs'.
90. Urumqi Public Security Bureau, Shuimogou District Branch, Shuimogou Police Station' [乌鲁木齐市公安局水磨沟区 分局水磨沟派出所], Urumqi Police Records, 15 January 2019,;
'Profile of Ekrem Imin', Xinjiang Victims Database,
91. 'China: Big Data Program Targets Xinjiang's Muslims', Human Rights Watch (blog), 9 December 2020, https://www.hrw.org/news/2020/12/09/china-big-data-program-targets-xinjiangs-muslims.
92. 'Xinjiang Victims Database', erişim tarihi 29 November 2021, https://shahit.biz/eng/.
93. Rüşvet ve yolsuzluk Çin Devlet Başkanı Xi'nin siyasi rakiplerini bertaraf etmek için kullandığı bir kampanya olup, bu kampanyada kimin rüşvetçi ve yolsuz olduğuna Xi ve çevresi karar verecektir. Bu yöntemle Xi kendisinin en büyük rakibi olan Zhou Yongkang ve Bo Shilai'i bertaraf etmiştir.
94. Adı geçen suçlamalar bu şekilde muğlaktır. Örneğin Xi Jingping'in rüşvetçiliği yok etme kampanyasında çifte standart kullanılmıştır ve hep Xi'in siyasi rakipleri ve onların çevresi hedef alınmıştır. Bu kampanya Doğu Türkistan'a geldiğinde de ortadan kaldırmak istediği insanlar için bir araç olarak kullanılmıştır. Detay için bkz: https://www.fpri.org/article/2018/08/xi-jinpings-anti-corruption-campaign-the-hidden-motives-of-a-modern-day-mao/ Doğu Türkistan'da sosyal düzeni bozma da tam anlamıyla muğlak bir suçlama olup kriterleri yoktur. Bir kişinin bir polisle, memurla veya bir Han Çinlisiyle basit tartışmaya girmesi de sosyal düzeni bozmak, aşırılık ve terörist olma suçlamasına kadar gidebilir.

95. 'One by One, My Friends Were Sent to the Camps', The Atlantic, erişim tarihi 1 November 2021, https://www.theatlantic.com/the-uyghur-chronicles/.
96. 'توققۇزاق بۇلاقسۇنىڭ يېزا باشلىقى ئابلەت تۇرغۇن «قانات ئاستىغا ئېلىش جىنايىتى» بىلەن 14 يىللىق كېسىلگەن', Radio Free Asia, erişim tarihi 27 October 2021, https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/ablet-turghun-10132021173513.html.
97. Murat Yılmaz, 'DOĞU TÜRKİSTAN'DA TOPLAMA KAMPLARI: Adım Adım Soykırım', 51.
98. 'China Wants You to Forget Ilham Tohti', Human Rights Watch (blog), 20 September 2016, https://www.hrw.org/news/2016/09/20/china-wants-you-forget-ilham-tohti.
99. 'Entry 412: Nurtay Iskender', erişim tarihi 7 November 2021, https://shahit.biz/eng/viewentry.php?entryno=412.
100. 'Çin, Doğu Türkistan'da Onlarca Aydını Yok Etti', erişim tarihi 30 November 2021, https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-218538h.htm.
101. 'Russian Academics Call in Open Letter for Release of Uyghur Professor', Radio Free Asia, erişim tarihi 30 November 2021, https://www.rfa.org/english/news/uyghur/letter-08312020185017.html.
102. Joshua L. Freeman, 'Opinion | China Disappeared My Professor. It Can't Silence His Poetry.', The New York Times, 23 November 2020, sec. Opinion, https://www.nytimes.com/2020/11/23/opinion/uighur-poetry-xinjiang-china.html.
103. 'Yalqun Rozi | USCIRF', 0515:34:30 2021, https://www.uscirf.gov/yalqun-rozi.
104. 'Disappearance of Perhat Tursun', MCLC Resource Center, 18 March 2020, https://u.osu.edu/mclc/2020/03/18/disappearance-of-perhat-tursun/.
105. Fairbank Center Blog, 'Uyghur Poetry in Translation: Perhat Tursun's "Elegy"', Fairbank Center for Chinese Studies, Harvard University (blog), 6 September 2018, https://medium.com/fairbank-center/uyghur-poetry-in-translation-perhat-tursuns-elegy-902a58b7a0aa.
106. 'Disappearance of Perhat Tursun'.
107. Memet Tohti ATAWULLA, Nureddin İZBASAR, and Yalkun ULUYOL, 'Doğu Türkistan Raporu: Kültürel Asimilasyon ve Etnik Soykırım', Uygur Akademisi (blog), 58, erişim tarihi 6 November 2021, https://akademiye.org/tr/?p=5107.
108. 'Xinjiang Victims Database', erişim tarihi 30 November 2021, https://shahit.biz/eng/.
109. 'Xinjiang Victims Database', erişim tarihi 30 November 2021, https://shahit.biz/eng/.
110. 'List_003.Pdf', erişim tarihi 30 November 2021, https://shahit.biz/supp/list_003.pdf.
111. Uyghur Tribunal and Abduveli Ayup, 'Abduweli Ayup Testimony to Uyghur Tribunal' (2021).
112. 'China: Big Data Program Targets Xinjiang's Muslims', erişim tarihi 28 October 2021, https://www.hrw.org/node/377236/printable/print.
113. 'Torture Inflicted on Uyghurs in Xinjiang Revealed by Chinese Detective in Exile - CNN', erişim tarihi 7 November 2021, https://edition.cnn.com/2021/10/04/china/xinjiang-detective-torture-intl-hnk-dst/index.html.
114. Nathan Ruser, 'Documenting Xinjiang's Detention System' (Australian Strategic Policy Institute, 24 September 2020), https://xjdp.aspi.org.au/resources/documenting-xinjiangs-detention-system/.
115. Kate Wong, David Bogi, 'How China uses Muslim press trips to counter claims of Uyghur abuse', The Guardian, 23 August 2020; Karen Leigh, 'China takes diplomats to tour "re education camps" as pressure builds over mass detention of Uyghurs', Time, 7 January 2019.
116. Maya Wang, 'Eradicating Ideological Viruses: China's campaign of repression against Xinjiang's Muslims', Human Rights Watch, 9 September 2018,
117. Nathan Ruser, 'Documenting Xinjiang's Detention System', 7.
118. Chris Buckley, 'China's Prisons Swell After Deluge of Arrests Engulfs Muslims', The New York Times, 31 August 2019, sec. World, https://www.nytimes.com/2019/08/31/world/asia/xinjiang-china-uighurs-prisons.html.
119. Nathan Ruser, 'Documenting Xinjiang's Detention System', 10.
120. Olsi Jazexhi, Dr. Olsi Jazexhi Interrogates Chinese 'teachers' in Wensu County Detention Center in Aksu, Xinjiang, 2019, https://www.youtube.com/watch?v=ClKVs8qa2jw.
121. '23. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4, erişim tarihi 1 December 2021, https://www.ethrw.org/23-kogusun-hikayesi/.
122. '23. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.

123. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3, erişim tarihi 1 December 2021, https://www.ethrw.org/704-kogusun-hikayesi/.
124. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
125. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4, erişim tarihi 1 December 2021, https://www.ethrw.org/410-kogusun-hikayesi/.
126. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
127. Bu tutuklamaların hiçbirinde hâkim kararı bulunmamaktadır, tam bir keyfi tutuklama söz konusudur. Gözaltına almak da isabetli bir tabir olmayabilir. Çünkü insanlar hiçbir mahkeme kararı olmadan da gözaltına alınır. Ancak göz altına alınma halinde avukat tutma hakkı da olmuyor. Göz altına alınanların pek çoğu uzun bir süre toplama kamplarında bekletildikten sonra hapis cezasına çarptırılıyor. Toplama kampı mağdurlarının anlattıklarına göre kamplardaki muamele ve işkenceler hapishanelerden daha korkunç bir durumda.
128. 'One by One, My Friends Were Sent to the Camps'.
129. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3, erişim tarihi 1 December 2021, https://www.ethrw.org/704-kogusun-hikayesi/.
130. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 1, erişim tarihi 1 December 2021, https://www.ethrw.org/42-kogusun-hikayesi/.
131. '23. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 2.
132. 'Perspectives | Navigating Xinjiang's Security Checkpoints | Eurasianet', erişim tarihi 1 December 2021, https://eurasianet.org/perspectives-navigating-xinjiangs-security-checkpoints.
133. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3, erişim tarihi 1 December 2021, https://www.ethrw.org/410-kogusun-hikayesi/.
134. CNN, 'Chinese Detective in Exile Reveals Torture Inflicted on Uyghurs'.
135. India Narrative, Uyghur Refugee Writes a Book Recounting Her Ordeals in China, 2021, https://www.youtube.com/watch?v=p6xdqCDEMnA.
136. Jomana Karadsheh and Gul Tuysuz CNN, 'Uyghurs Are Being Deported from Muslim Countries, Raising Concerns about China's Growing Reach', CNN, erişim tarihi 14 December 2021, https://www.cnn.com/2021/06/08/middleeast/uyghur-arab-muslim-china-disappearances-cmd-intl/index.html.
137. 'Opinion | A Detainee Says China Has a Secret Jail in Dubai. China's Repression May Be Spreading.', Washington Post, erişim tarihi 14 December 2021, https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/08/22/detainee-says-china-has-secret-jail-dubai-chinas-repression-may-be-spreading/.
138. 'DİASPORADAKİ DOĞU TÜRKİSTANLILARA YÖNELİK HAK İHLALLERİ: MISIR ÖRNEĞİ RAPORU – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 27, erişim tarihi 14 December 2021, https://www.ethrw.org/diasporadaki-dogu-turkistanlilara-yonelik-hak-ihlalleri-misir-ornegi-raporu/.
139. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3.
140. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3.
141. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3.
142. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 5.
143. '23. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
144. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
145. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 5.
146. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 5.
147. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
148. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
149. Istiqlal TV, «پارتلىغان سۇكۇت -57سان: ئېچىنىشلىق لاگېر هاياتى, 2020» https://www.youtube.com/watch?v=n-9MOAQQNL4.;
'42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4
150. Istiqlal TV.
151. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3.
152. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 5–6.

153. '23. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
154. '23. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 2.
155. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
156. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3.
157. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
158. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
159. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
160. CNN, 'Chinese Detective in Exile Reveals Torture Inflicted on Uyghurs'.
161. CNN.
162. '23. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 9.
163. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
164. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3,4,6.
165. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 5.
166. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
167. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
168. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 4.
169. Istiqlal TV, «2020 ,پارتلىغان سۆكۈت» -58سان: قوشماق تۈغقان پەسكەشلىكىدىن قەبرىستانلىكى جىنايەتلەرگىچە
https://www.youtube.com/watch?v=Q9i0gYWe0WI.
170. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
171. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
172. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 5.
173. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 5.
174. '704. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 2.
175. '23. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 9.
176. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
177. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 6.
178. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 2.
179. '410. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 3, 6.
180. Human Rights Watch, '"Eradicating Ideological Viruses" China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims' (Human Rights Watch, 9 September 2018), 74–75.
181. '42. KOĞUŞUN HİKAYESİ – Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği', 7.
182. Dr.Adian Zenz, 'The Xinjiang Papers: An Introduction', 27 November 2021, 2,3,4.
183. Dr.Adian Zenz, 3–4.
184. 'Guangdong's aid to Xinjiang actively promotes the transfer of labour from the aided places to other provinces of China' (广东援疆积极推动受援地劳动力向内地转移就业成效明显), Voice of Guangdong Aid (广东援疆之声), 23 June 2018. https://archive.md/70yK7
185. Guangdong's aid to Xinjiang actively promotes the transfer of labour from the aided places to other provinces of China' (广东援疆积极推动受援地劳动力向内地转移就业成效明显), Voice of Guangdong Aid (广东援疆之声), 23 June 2018,
186. '因为佛山援疆干部，这位曾想辍学的新疆伽师姑娘成了大学生_腾讯新闻', archive.md, 22 January 2020, http://archive.md/TSWin.
187. Vicky Xiuzhong Xu et al., 'Uyghurs for Sale', Australian Strategic Policy Institute 1 (2020): 18.
188. Guangdong aids Xinjiang: letting people live and work in peace is most important to people's livelihood' (广东对口援疆:民生为重让百姓安居乐业), Xinjiang Morning Newspaper (新疆晨报), Sina Xinjiang (新浪新疆), 2 November 2018,
189. Xu et al., 'Uyghurs for Sale', 19.
190. Xu et al., 3.
191. Map (aspi.org.au)
192. Dr.Adian Zenz, 'The Xinjiang Papers: An Introduction', 3.

193. Dr.Adian Zenz, 4.
194. BBC News Türkçe, Çin'deki Uygur Kampları: 'WhatsApp Kullandığım Için Zincire Vurdular', 2021, https://www.youtube.com/watch?v=Ja6XAqXj2gs.
195. Christopher H. Smith, 'H.R.649 - 116th Congress (2019-2020): Uyghur Human Rights Policy Act of 2019', legislation, 3 April 2019, 2019/2020, https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/649.
196. 'EU Suspends China Trade Deal over Uighur Human Rights Abuses | World | The Times', erişim tarihi 5 December 2021, https://www.thetimes.co.uk/article/eu-suspends-china-trade-deal-over-uighur-human-rights-abuses-62qstkpbv.
197. 'The Signing of the Uyghur Forced Labor Prevention Act', United States Department of State (blog), erişim tarihi 28 December 2021, https://www.state.gov/the-signing-of-the-uyghur-forced-labor-prevention-act/.
198. 'Xinjiang Communist Party Boss and US Sanctions Target to Leave Post', South China Morning Post, 25 December 2021, https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3161048/xinjiang-party-boss-and-us-sanctions-target-chen-quanguo-leave.
199. 'China Avoids ICC Prosecution over Xinjiang for Now, but Pressure Is Growing - CNN', erişim tarihi 5 December 2021, https://edition.cnn.com/2020/12/14/china/china-xinjiang-icc-biden-intl-hnk/index.html.
200. Zachary Basu, 'Mapped: More Countries Sign UN Statement Condemning China's Mass Detentions in Xinjiang', Axios, erişim tarihi 5 December 2021, https://www.axios.com/un-statement-china-uighurs-xinjiang-6b29dbf5-b93c-4c70-bd4c-333e1c23471f.html.
201. Asim Kashgarian, 'Relatives of Missing Uighurs Learn Their Fate Years Later', VOA, erişim tarihi 5 December 2021, https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific_voa-news-china_relatives-missing-uighurs-learn-their-fate-years-later/6197486.html.
202. 'BM'de Türkiye dahil 43 ülkeden Çin'e Doğu Türkistan tepkisi', euronews, 22 October 2021, https://tr.euronews.com/2021/10/22/aralar-nda-turkiye-nin-de-bulundugu-43-ulkeden-cin-e-dogu-turkistan-tepkisi.
203. 'Urgent: Palestine Supports China's Legitimate Stance on Hong Kong, Xinjiang: President - Xinhua | English. News.Cn', erişim tarihi 5 December 2021, http://www.xinhuanet.com/english/2020-07/21/c_139227286.htm.
204. 'Germany's Mesut Özil Condemns Muslim Silence over Uighurs | News | DW | 16.12.2019', erişim tarihi 28 December 2021, https://www.dw.com/en/germanys-mesut-%C3%B6zil-condemns-muslim-silence-over-uighurs/a-51667549.
205. 'Former NBA Player Lauded for "Free the Uygurs" Stance at Big 3', South China Morning Post, 13 July 2021, https://www.scmp.com/sport/basketball/article/3140920/ex-nba-player-royce-white-lauded-free-uygurs-stance-big-3.
206. '"When I Found Out What Happened in Xinjiang, It Really Broke My Heart": Interview', Radio Free Asia, erişim tarihi 28 December 2021, https://wwwmo.rfa.org/english/news/uyghur/louise-xin-09022021182940.html.
207. 'Çin sevicileri, Haluk Levent'i hedef aldı', Aykırı | Türkiye'nin Bağımsız ve Objektif Haber Sitesi, erişim tarihi 28 December 2021, https://www.aykiri.com.tr/cin-sevicileri-haluk-levent-i-hedef-aldi/1261/.
208. Yıldız Tilbe, 'Çinliler doğu türkistanda bizi çiğ çiğ diri diri yiyo ben onların hiçbişeyini istemem derman olsa istemem. Avrupa kanımızı içse doymaz . Amerika yıkılıp dağılalım diye bekliyo,afrikada amerikanın arka ülkelerinde ortadoğu ve heryerde insanlar ölüyo onlara yardım etsinler.', Tweet, @yildizztilbee (blog), 1 December 2020, https://twitter.com/yildizztilbee/status/1333528295414095878.
209. 'Demet Akalın Mado'nun Sahibine İsyan Etti! İşte O Açıklama!', FenoReport, erişim tarihi 28 December 2021, https://www.fenoreporter.com/haberler/demet-akalin-mado-nun-sahibine-isyan-etti-iste-o-aciklama.
210. "新疆ウイグル自治区の綿製品 アパレル大手が使用中止 決定 | 中国 | NHKニュース" <https://www3.nhk.or.jp/news/html/20211122/k10013357331000.html?utm_int=all_side_business-news_001> [erişim 29 Aralık 2021].
211. "取引先がウイグル族の強制労働に関与と指摘 京セラ、部材の調達先を変更へ | 経済 | 地域のニュース | 京都新聞" <https://www.kyoto-np.co.jp/articles/gallery/555214?img=https://kyoto-np.ismcdn.jp/mwimgs/2/5/150m/img_256084dee9cdf799ee9a8648c60d868a853916.jpg> [erişim 29 Aralık 2021].

Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği (ETHR), 2019 yılında İstanbul'da kurulmuş kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur.

Doğu Türkistanlılar tarafından kurulan ETHR, Çin tarafından işgal edilen, hukukun ve insan haklarının hiçe sayıldığı Doğu Türkistan'da yaşanan hak ihlallerinin, uygulanan baskıcı politikaların ve soykırım sisteminin araştırılması ve gözlenmesi; diasporadaki Doğu Türkistanlılara yönelik hak ihlallerinin ortaya konması amacını taşımaktadır.

ETHR, güvenilir kaynaklar ve tanıklıklar temelinde, insan hakları araştırma yöntemlerini kullanarak yaşanan hak ihlallerini rapor haline getirmeyi ve dünya kamuoyunu bilgilendirmeyi hedeflemekte, bu raporları hazırlarken gerçek verileri kullanmaya, abartılı ve sağlıksız bilgilerden kaçınmaya azami ölçüde dikkat etmektedir.

ETHR

DOĞU TÜRKİSTAN İNSAN HAKLARI İZLEME DERNEĞİ
شەرقىي تۈركستان ئىنسان ھەقلىرى كۆزىتىش جەمئىيتى
EAST TURKISTAN HUMAN RIGHTS WATCH ASSOCIATION
مرصد تركستان الشرقية لحقوق الإنسان

T.C Ziraat Bankası
Hesap No: 965-95205015-5001
İban No: TR 2600 0100 0965 9520 5015 5001

Karagümrük Mah. Sarmaşık Sok. No:43 Fatih, İstanbul, Türkiye
www.ethrw.org | info@ethrw.org

“Tarım (nehrinin) suları gibi
Biz bu yerde başladık,
Ve burada biteceğiz,
Başka yerden gelmedik,
Hiçbir yere gitmeyeceğiz.

Tanrı insanı yarattıysa,
Bizi bu toprakla yaratmıştır,
Eğer insan evrimleşmişse maymundan
Biz evrimleşmişizdir bu yerin maymunlarından.”

- Tutsak Yazar Perhat Tursun

ETHR
DOĞU TÜRKİSTAN İNSAN HAKLARI İZLEME DERNEĞİ
شەرقىي تۈركىستان ئىنسان ھەقلىرى كۆزىتىش جەمئىيىتى
EAST TURKISTAN HUMAN RIGHTS WATCH ASSOCIATION
مرصد تركستان الشرقية لحقوق الإنسان

DOĞU TÜRKİSTAN İNSAN HAKLARI İZLEME DERNEĞİ
Karagümrük Mah. Sarmaşık Sok. No:43 Fatih / İstanbul
İletişim: (0212) 524 69 99
Mail: info@ethrw.org www.ethrw.org
ethrworg ethrworg ethrworg ethrworg